

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η εξαφάνιση του απαρεμφάτου στην ελληνική
γλώσσα: Συγκριτική μελέτη των βαλκανικών
γλωσσών.**

ΑΘΗΝΑ – ΙΩΑΝΝΑ ΛΕΙΒΑΔΑΡΑ

ΑΡ. ΜΗΤΡ.: 0607

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2013-2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

0.Πρόλογος	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	6
1. Ο ορισμός της απαρεμφατικότητας και του απαρεμφάτου	6
1.1.Εισαγωγή	6
1.2. Διάκριση παρεμφατικότητα - μη παρεμφατικότητα	6
1.3. Η μη παρεμφατικότητα στα Νέα Ελληνικά	10
1.4. Υποκείμενο μη παρεμφατικών προτάσεων: Η θεωρία της Γενετικής – Μετασχηματιστικής Γραμματικής	11
1.5. Σχέση χρόνου – ρημάτων ελέγχου	14
1.6. Άλλες μη παρεμφατικές κατηγορίες στα νέα ελληνικά	15
1.7. Επίλογος	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	18
2.Το απαρέμφατο στα Ελληνικά	18
2.1. Εισαγωγή	18
2.2. Κλασσική Ελληνική	18
2.3. Από την ύστερη κλασσική στην ύστερη ελληνιστική κοινή	23
2.4. Βυζαντινή και Μεσαιωνική Ελληνική	26
2.5. Η μορφολογία του απαρεμφάτου	30
2.6. Το απαρέμφατο σήμερα	31
2.7. Επίλογος	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	37
3. Από την Αρχαία Ελληνική στη Νέα Ελληνική: Η γραμματικοποίηση των μορίων tha και na	37
3.1.Εισαγωγή	37
3.2 Η γραμματικοποίηση του tha	37
3.2.1 Ιστορική αναδρομή	37
3.2.2. Το λεξικό και το βοηθητικό thelo	39
3.2.3. Από το thelo στο tha	40
3.3. Η γραμματικοποίηση του na	41
3.3.1. Το μόριο na στα νέα ελληνικά	41
3.3.2. Ιστορική αναδρομή	43

3.3.3. Η αλλαγή εκφοράς της διάθεσης	44
3.3.4. Από το hina στο na: από τη διάθεση στην κεφαλή τελεστή	45
3.5 Επίλογος	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	47
4. Η ιστορία του απαρεμφάτου στα Βαλκάνια	47
4.1.Εισαγωγή	47
4.2. Ρουμανική γλώσσα	47
4.2.1. Δημώδης Λατινική	47
4.2.2. Μεσαιωνική Ρουμανική γλώσσα	48
4.2.3. Μορφολογικές αλλαγές	50
4.2.4. Σύγχρονη Ρουμανική γλώσσα	50
4.3. Νότιες Σλαβονικές γλώσσες	53
4.3.1 Παλαιά Εκκλησιαστική Σλαβονική	53
4.3.2. Μεσαιωνικές Νότιες Σλαβονικές γλώσσες	55
4.3.2.1. Σλάβικα Μακεδονικά	55
4.3.2.2. Σερβοκροατική γλώσσα	57
4.3.2.3 Βουλγαρική γλώσσα	58
4.3.3. Μορφολογικές αλλαγές του απαρεμφάτου	59
4.3.4 .Οι σύγχρονες νότιες σλαβικές γλώσσες	60
4.3.4.1. Σλαβικά Μακεδονικά	60
4.3.4.2. Σερβοκροατική γλώσσα	61
4.3.4.3. Βουλγαρική γλώσσα	63
4.4. Αλβανικά	65
4.4.1. Αρχαία Αλβανική γλώσσα	65
4.4.2. Η Αλβανική γλώσσα σήμερα	66
4.5. Επίλογος	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	70
5. Συμπέρασμα	70
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	75

0.Πρόλογος

Μέσα από την παρούσα εργασία επιδιώκεται η διερεύνηση των αιτιών εξαφάνισης του απαρεμφάτου στην ελληνική γλώσσα. Η εξαφάνιση-εξασθένιση του απαρεμφάτου είναι ένα φαινόμενο που δεν αφορά μόνο την ελληνική γλώσσα αλλά όλες τις γλώσσες που ανήκουν στον βαλκανικό σύνδεσμο γλωσσών, δηλαδή τις γλώσσες που βρίσκονται στην περιοχή των βαλκανίων και χαρακτηρίζονται από ένα σύνολο ομοιοτήτων στη γραμματική, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο. Μία από αυτές τις ομοιότητες είναι και η εξασθένιση- εξαφάνιση του απαρεμφάτου. Στα πλαίσια αυτά, το φαινόμενο εξαφάνισης του απαρεμφάτου στη νέα ελληνική δεν θα μπορούσε να μελετηθεί ως μεμονωμένο φαινόμενο αλλά ως μέρος της ευρύτερης τάσης εξασθένισης του τύπου αυτού στις βαλκανικές γλώσσες, η οποία οφείλεται είτε σε ενδογλωσσικούς είτε σε εξωγλωσσικούς παράγοντες. Έτσι, ξεκινώντας από τον προσδιορισμό της φύσης των μη απαρεμφατικών κατηγοριών και του απαρεμφάτου, αναζητάμε την αιτία εξαφάνισης του μέσα από τη συγκριτική μελέτη των βαλκανικών γλωσσών.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται η διάκριση μεταξύ των δυο κατηγοριών ρημάτων και προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά των μη παρεμφατικών κατηγοριών και συγκεκριμένα του απαρεμφάτου. Αρχικά, περιγράφεται η θέση του Joseph(1983) για τη διάκριση των δύο κατηγοριών, ο οποίος δίνει έμφαση στη μορφολογία υποστηρίζοντας ότι οι μη παρεμφατικές κατηγορίες προσδιορίζονται ως $[-X]$ $[-\Sigma]$ ενώ οι παρεμφατικές ως $[+X]$ $[+\Sigma]$ και στην συνέχεια αναλύεται η θέση της Iatridou(1988/1993), η οποία διαφωνεί με τον Joseph(1983) ως προς το κριτήριο διάκρισης των δύο κατηγοριών για τα νέα ελληνικά. Για τον Joseph(1983) κριτήριο διάκρισης είναι η συμφωνία ενώ για την Iatridou ο χρόνος(1988/1993), ο οποίος μάλιστα δεν επιτρέπει την απόδοση της ονομαστικής πτώσης. Έπειτα, γίνεται αναφορά στη σχέση μεταξύ χρόνου και ρημάτων ελέγχου και παρουσιάζονται μη παρεμφατικές κατηγορίες των νέων ελληνικών. Τέλος, γίνεται προσπάθεια ορισμού του απαρεμφάτου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του απαρεμφάτου στην ελληνική γλώσσα. Ξεκινώντας με μία εισαγωγή στις δομές όπου η χρήση του απαρεμφάτου ήταν υποχρεωτική στην κλασική ελληνική, προχωράμε στις αλλαγές που συνέβησαν στη χρήση του στην ελληνιστική κοινή και στην μεσαιωνική και οδήγησαν στην πλήρη εξαφάνιση του στη νέα ελληνική γλώσσα.

Στο τρίτο κεφάλαιο εστιάζουμε στην εξέλιξη της δομής *thelo* + *απαρέμφατο* σε *tha* + *παρεμφατικό* ρήμα και στην αντικατάσταση των απαρεμφάτων από παρεμφατικές προτάσεις τύπου *na*.

Στο τέταρτο κεφάλαιο μελετούνται βαλκανικές γλώσσες στις οποίες το *απαρέμφατο* είτε παρουσιάζει σημάδια εξασθένισης είτε έχει πλήρως αντικατασταθεί από παρεμφατικές προτάσεις. Οι γλώσσες αυτές είναι τα ρουμανικά, οι νότιες σλαβονικές γλώσσες και τα αλβανικά. Στη ρουμανική και την αλβανική γλώσσα το *απαρέμφατο* διατηρείται ακόμα και σήμερα, ενώ στις νότιες σλαβονικές γλώσσες έχει εξαφανισθεί.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια ερμηνείας του φαινομένου εξαφάνισης του απαρεμφάτου τόσο στην ελληνική όσο και στις υπόλοιπες βαλκανικές γλώσσες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1. Ο ορισμός της απαρεμφατικότητας και του απαρεμφάτου

1.1.Εισαγωγή

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών των ρημάτων. Τα ρήματα διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα παρεμφατικά και τα μη παρεμφατικά. Οι δύο αυτές κατηγορίες ξεχωρίζουν μεταξύ τους με βάση ορισμένα συντακτικά και μορφολογικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε στο κεφάλαιο αυτό με απώτερο στόχο την ένταξη του απαρεμφάτου σε μία από τις δύο κατηγορίες και τον προσδιορισμό των ιδιαίτερων μορφοσυντακτικών χαρακτηριστικών του. Ο ορισμός του απαρεμφάτου αποτελεί πρωταρχικό μέλημα για την κατανόηση της εξέλιξης του και των αιτιών που οδήγησαν στην εξαφάνιση ή αναθεώρηση του τόσο στην ελληνική όσο και σε άλλες βαλκανικές γλώσσες.

1.2. Διάκριση παρεμφατικότητας - μη παρεμφατικότητας

Σε γλώσσες όπως τα ελληνικά και τα αγγλικά τα ρήματα διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα παρεμφατικά και τα μη παρεμφατικά. «Ως παρεμφατικά ορίζονται τα ρήματα που είναι μαρκαρισμένα με βάση το πρόσωπο, τον αριθμό, το χρόνο κ.α. ενώ ως μη παρεμφατικά τα ρήματα που είναι αμαρκάριστα» (American Hesitate Dictionary). Με άλλα λόγια, παρεμφατικά είναι τα ρήματα που εκφράζουν μορφολογικά το χρόνο και τη συμφωνία ([+X] [+Σ]) ενώ μη παρεμφατικά τα ρήματα που δεν εκφράζουν μορφολογικά το χρόνο και τη συμφωνία ([-X] [-Σ]), χωρίς να είναι απόλυτο ότι δεν μαρκάρονται και για τα δύο χαρακτηριστικά. Δηλαδή τα μη παρεμφατικά ρήματα μπορεί να είναι αμαρκάριστα για το χρόνο και τη συμφωνία ([-X] [-Σ]), είτε να είναι αμαρκάριστα μόνο για το χρόνο ([-X] [+Σ]) είτε μόνο για τη συμφωνία ([+X] [-Σ]). Το αν θα μαρκάρονται για ένα από τα δύο χαρακτηριστικά ή αν θα είναι τελείως αμαρκάριστα εξαρτάται από τη γλώσσα και την κατηγορία στην οποία ανήκει το ρήμα σε κάθε γλώσσα (Joseph 1983). Για παράδειγμα, στα νέα ελληνικά οι μετοχές είναι τελείως αμαρκάριστες (1a) όχι όμως και οι πα – προτάσεις που μαρκάρονται για τη συμφωνία (1b). Στα αγγλικά το απαρέμφατο δεν μαρκάρεται μορφολογικά ως προς το χρόνο και τη συμφωνία (1c) (στο 3^ο ενικό πρόσωπο ενεστώτα όπως τα παρεμφατικά ρήματα) ενώ στα πορτογαλικά, το «κλιτό απαρέμφατο» μαρκάρεται με βάση τη συμφωνία και όχι το χρόνο (1d):

1. a) Grafondas to gramma....

b) Thelo na pao spiti.

c) I want to go home.
«εγώ θέλω να πάω/απρ. σπίτι»

d) Ao sair – mos de casa, nos encontramos Carlos.
«φεύγοντας /απρ.+ 1πλ. από το σπίτι συναντήσαμε τον Κάρλος»
(Joseph, 1983:12)

Παρατηρούμε λοιπόν ότι δύο μη παρεμφατικές κατηγορίες στην ίδια γλώσσα μπορεί να μην είναι αμαρκάριστες κατά τον ίδιο τρόπο (1a,b), όπως και ότι η ίδια μη παρεμφατική κατηγορία, -στη συγκεκριμένη περίπτωση του απαρεμφάτου (1c,d)-να είναι τελείως αμαρκάριστη στη μία γλώσσα ενώ να μαρκάρεται για κάποιο χαρακτηριστικό σε κάποια άλλη γλώσσα. Κατανοούμε επομένως πως αν επικεντρωθούμε στη μορφολογία επιβάλλεται ο προσδιορισμός επιπλέον κριτηρίων για τη διάκριση των μη παρεμφατικών κατηγοριών σε κάθε γλώσσα. Πρόσθετα κριτήρια δίνει ο Joseph(1983) για τα αρχαία ελληνικά, τα αγγλικά και τα νέα ελληνικά.

Για τα αρχαία ελληνικά ορίζει ως επιπλέον κριτήριο την υπολειπόμενη προφορά¹(2a). Όπως φαίνεται στο παράδειγμα (2a) το απαρέμφατο paidevein δεν συμφωνεί σε πρόσωπο και αριθμό με το υποκείμενο του (egitai) και επιπλέον δεν έχει υπολειπόμενη προφορά, όπως τα παρεμφατικά ρήματα.

2. a) Socrates egitai archonta ton demon
Ο Σωκράτης πιστεύει/3ΕΝ. τον άρχοντα/ΑΙΤ. το λαό/ΑΙΤ.
paidevein
να εκπαιδεύει
«Ο Σωκράτης πιστεύει (ότι) ο άρχοντας (πρέπει) να εκπαιδεύει το λαό»
(latridou 1988/1933:192)

Για τα Αγγλικά, πέρα από τα μορφολογικά κριτήρια του χρόνου και τα συμφωνίας ως δευτερεύοντα κριτήρια ορίζει την πτώση του υποκειμένου(5a,b) και τη χρήση του συνδέσμου “that”(6a,b):

¹ Ως υπολειπόμενη ορίζεται η ουδέτερη προφορά των αρχαίων ελληνικών. Η υπολειπόμενη προφορά δίνει έμφαση στην παραλήγουσα αν η λήγουσα είναι βαρέα διαφορετικά στην προπαραλήγουσα.

3. Χρόνος
 - a) John wanted me to go.
 - b)*John wanted me to went.
4. Συμφωνία
 - a) John wants me to go.
 - b) *John wants me to goes.
5. I, She, He = υποκείμενο, Me, Him, Her= αντικείμενο
 - a) John let me go
 - b) *John let I go
6. Χρήση “that”
 - a)I know that he is leaving
 - b) *I want that you to go

(Joseph, 1983:18,19)

Στο παράδειγμα (3a) έχουμε ένα παρεμφατικό ρήμα και ένα απαρέμφατο. Το παρεμφατικό ρήμα όπως φαίνεται στο παράδειγμα (3b) έχει τη δυνατότητα να βρεθεί σε παρελθοντικό χρόνο όχι όμως και το απαρέμφατο για το λόγο αυτό η πρόταση είναι αντιγραμματική. Κατά ανάλογο τρόπο στις δομές (4a,b) έχουμε ένα παρεμφατικό ρήμα και ένα απαρέμφατο. Το παρεμφατικό ρήμα βρίσκεται σε μορφολογική συμφωνία με το 3^ο ενικό πρόσωπο σε αντίθεση με το απαρέμφατο Έτσι, κι εδώ η πρόταση (4b) όπου το απαρέμφατο συμφωνεί μορφολογικά με το 3^ο ενικό πρόσωπο είναι αντιγραμματική. Παρομοίως και στα παραδείγματα (5a,b) και (6a,b) αποτελούνται από ένα παρεμφατικό ρήμα και ένα απαρέμφατο. Οι προτάσεις (5a) και (6a) είναι γραμματικές ενώ οι προτάσεις (5b) και (6b) είναι αντιγραμματικές. Η πρόταση (5a) είναι γραμματική επειδή το παρεμφατικό ρήμα έχει υποκείμενο σε ονομαστική ενώ το απαρέμφατο σε αιτιατική. Στην περίπτωση που το υποκείμενο του απαρεμφάτου είναι σε ονομαστική όπως συμβαίνει στην πρόταση (5b) τότε η πρόταση είναι αντιγραμματική. Το παράδειγμα (6a) είναι γραμματικό διότι ο συμπληρωματικός δείκτης «that» ακολουθεί ένα παρεμφατικό ρήμα ενώ το παράδειγμα (6b) αντιγραμματικό διότι ο συμπληρωματικός δείκτης ακολουθεί ένα απαρέμφατο.

Κατά παρόμοιο τρόπο, για τα νέα ελληνικά ορίζει εκτός από τη συμφωνία(7a-e), ως κριτήρια τη χρήση της άρνησης *den* στα παρεμφατικά ρήματα (8a,b) , τη χρήση της κλιτικής αντωνυμίας στα αριστερά του παρεμφατικού ρήματος και στα δεξιά του μη παρεμφατικού (8c-f) και τη χρήση του μορίου *na* με τα παρεμφατικά ρήματα(8f):

7. Συμφωνία
- a) ego grafo
 - b) *ego egrafes
 - c) grafondas to grama, (ego) ixa mia idea
 - d) grafondas to grama, (esi) ixes mia idea
 - e) grafondas to grame, (afti) ixan mia idea
8. Χρήση μορίου den
- a) den grafo
 - b) *den grafondas
 - c) grafondas to, o Yanis ixe mia idea
 - d) *to grafondas, o Yanis ixe mia idea
 - e) grapse to/ grapste to
 - f) to egrapsa/ *egrapsa to
 - g) Θelo na grapso ena grama

(Joseph, 1983:22,23,24,25)

Παρατηρείται ότι στο παράδειγμα (7) το παρεμφατικό ρήμα *grafo* συμφωνεί με το υποκείμενο του σε γένος και αριθμό όχι όμως και το απαρεμφατικό ρήμα *grafondas* το υποκείμενο του οποίου μπορεί να βρίσκεται σε οποιοδήποτε πρόσωπο. Επιπροσθέτως, στο παράδειγμα (8a) φαίνεται ότι το παρεμφατικό ρήμα έχει άρνηση *den*, άρνηση την οποία δεν παίρνουν τα απαρεμφατικά ρήματα. Εκτός από αυτά τα χαρακτηριστικά, στα παρεμφατικά ρήματα η αντωνυμία “to” εμφανίζεται σε θέση πριν το ρήμα όπως στο παράδειγμα (8c) ενώ στα απαρεμφατικά ρήματα το ακολουθεί (8d). Επιπλέον, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (8g) μόνο παρεμφατικές προτάσεις εισάγονται με το μόριο *na*.

Τα κριτήρια διάκρισης των κατηγοριών αυτών για τα αρχαία ελληνικά, τα αγγλικά και τα νέα ελληνικά συνοψίζονται στους παρακάτω πίνακες:

9. Αρχαία Ελληνικά

	Παρεμφατικά ρήματα	Μη παρεμφατικά ρήματα
Συμφωνία	[+]	[-]
Υπολειπόμενη προφορά	[+]	[-]

10. Αγγλικά

	Παρεμφατικά ρήματα	Μη παρεμφατικά ρήματα
Χρόνος	[+]	[-]
Συμφωνία (μαρκάρεται μορφολογικά το 3 ^ο ενικό πρόσωπο)	[+]	[-]
Χρήση συνδέσμου “that”	[+]	[-]
Υποκείμενο= ονομαστική	[+]	[-]

11. Νέα Ελληνικά

	Παρεμφατικά ρήματα	Μη παρεμφατικά ρήματα
Συμφωνία	[+]	[-]
Χρήση αρνητικού μορίου den	[+]	[-]
Κλιτική αντωνυμία => αριστερά του ρήματος	[+]	[-]
na + ρήμα	[+]	[-]

Στους Πίνακες αυτούς παρατηρούμε ότι και στις τρεις γλώσσες τα παρεμφατικά ρήματα μαρκάρονται με το σύμβολο [+], ενώ τα μη παρεμφατικά ρήματα μαρκάρονται με το σύμβολο [-]. Η ομοιότητα αυτή δηλώνει ότι τα μη παρεμφατικά ρήματα στις διάφορες γλώσσες υστερούν, είναι ελλιπή ως προς κάποια χαρακτηριστικά σε σχέση με τα παρεμφατικά ρήματα. Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά για τα οποία διαφοροποιούνται σε κάθε γλώσσα είναι διαφορετικά με αποτέλεσμα η μορφολογία ([-/X].[-/+Σ]) να μην αποτελεί καθολικό κριτήριο διάκρισης των κατηγοριών² και τα δευτερεύοντα κριτήρια/ διαγνωστικά τεστ να περιπλέκουν τη θεωρία.

1.3. Η μη παρεμφατικότητα στα Νέα Ελληνικά

Προηγουμένως ορίσθηκαν τα κριτήρια διάκρισης των παρεμφατικών - μη παρεμφατικών ρημάτων για τα νέα ελληνικά (Joseph1983). Από τα κριτήρια αυτά η Iatridou (1988/1993) υποστηρίζει ότι μόνο το μαρκάρισμα του χρόνου και της συμφωνίας είναι επαρκές για τη διάκριση των δύο κατηγοριών με τα μη παρεμφατικά ρήματα των νέων ελληνικών να μαρκάρονται για συμφωνία και όχι για το χρόνο, σε αντίθεση με το ότι υποστήριζε ο Joseph(1983).

12.

Μη παρεμφατικά ρήματα	[+Σ][-X]
-----------------------	----------

Η διαπίστωση της αυτή προέκυψε από την παρατήρηση των δευτερευουσών προτάσεων τύπου na. Από τις προτάσεις αυτές όσες μαρκάρουν το ρήμα εξάρτησης με βάση το χρόνο είναι παρεμφατικές ενώ όσες δεν το μαρκάρουν είναι μη παρεμφατικές:

² Δηλαδή δεν είναι όλες οι μη παρεμφατικές κατηγορίες σε όλες τις γλώσσες -X/+Σ ή +X/-Σ ή -X/-Σ.

13. a) Provlepo o Kostas na tiganizi psaria
 b) Vlepo ton Kosta na tiganizi psaria
 c) Provlepo o Kostas na tiganise psaria
 d) *Vlepo/Ida ton Kosta na tiganise psaria
 e) *Vlepo o Kostas na tiganizi psaria.

(Iatridou 1988/1933:177)

Οι εγκιβωτισμένες προτάσεις (13a,b) φαινομενικά είναι ίδιες με τα ρήματα και των δύο να βρίσκονται σε χρόνο ενεστώτα (tiganizi) Ωστόσο μόνο το ρήμα της εγκιβωτισμένης πρότασης (13a) μπορεί να μπει σε παρελθοντικό χρόνο (tiganise)(13c) και όχι το ρήμα της πρότασης (13b) σύμφωνα με το παράδειγμα (13d). Στην περίπτωση μιας τέτοιας αλλαγής η πρόταση είναι αντιγραμματική.

Το αν η εγκιβωτισμένη πρόταση μαρκάρεται για το χρόνο ή όχι εξαρτάται από το ρήμα της κύριας πρότασης (στην πρόταση (13a) το ρήμα είναι το provlepo ενώ στη (13b) το κύριο κατηγορήμα είναι το vlepo), όπως επίσης εξαρτάται και η πτώση του υποκείμενου της δευτερεύουσας πρότασης. Το υποκείμενο της εγκιβωτισμένης πρότασης (13a) βρίσκεται σε πτώση ονομαστική (o Kostas) ενώ το υποκείμενο της εγκιβωτισμένης πρότασης στο (13b) βρίσκεται σε αιτιατική πτώση (ton Kosta). Αν το υποκείμενο της εγκιβωτισμένης πρότασης (13b) βρισκόταν σε ονομαστική πτώση η πρόταση θα ήταν αντιγραμματική(13e).

Επομένως, υπάρχει μία γενική τάση το αντικείμενο του παρεμφατικού ρήματος να είναι το υποκείμενο του μη παρεμφατικού ρήματος, όπως συμβαίνει και στα αγγλικά (Παρ. 5a). Εξήγηση στο φαινόμενο αυτό δίνεται στη επόμενη ενότητα.

1.4. Υποκείμενο μη παρεμφατικών προτάσεων: Η θεωρία της Γενετικής – Μετασχηματιστικής Γραμματικής

Παρόλο που στα ελληνικά και στα αγγλικά τα κριτήρια διάκρισης των δύο κατηγοριών είναι διαφορετικά μορφολογικά, υπάρχει ένα στοιχείο που ενώνει αυτές τις δύο γλώσσες, ένας γενικός κανόνας που δεν επιτρέπει στο υποκείμενο του μη παρεμφατικού ρήματος να βρίσκεται σε πτώση ονομαστική.

Αναλυτικότερα, με βάση τη θεωρία της Γενετικής και Μετασχηματιστικής Γραμματικής, το υποκείμενο των παρεμφατικών ρημάτων βρίσκεται πάντοτε σε πτώση ονομαστική, σε αντίθεση με τα υποκείμενα των μη παρεμφατικών ρημάτων που δεν μπορούν να έχουν υποκείμενο σε ονομαστική:

14. a) *John wants I to go.

Το υποκείμενο των μη παρεμφατικών ρημάτων μπορεί να βρίσκεται σε πτώση αιτιατική όταν είναι εμφανές:

15. a) John wants me to go.

Στο παράδειγμα (15a) το απαρέμφατο έχει ως υποκείμενο την αντωνυμία *him* που βρίσκεται σε πτώση αιτιατική και ονομάζεται δομή με πτώση κατ' εξαίρεση επειδή το υποκείμενο του απαρεμφάτου έχει κατ' εξαίρεση αιτιατική πτώση, πτώση που δέχονται κανονικά τα αντικείμενα.

Στις περιπτώσεις που το υποκείμενο του απαρεμφατικού ρήματος είναι μη εμφανές, δηλαδή δεν εκφράζεται τότε συναναφέρεται είτε με το υποκείμενο είτε με το αντικείμενο της κύριας πρότασης. Οι δομές αυτές ονομάζονται δομές ελέγχου επειδή η αναφορά του μη εκπεφρασμένου υποκειμένου του απαρεμφάτου ελέγχεται από το υποκείμενο ή από το αντικείμενο του κυρίου ρήματος και δηλώνεται με μία κενή αντωνυμία ονόματι PRO :

16. a) John_i promised Mary [PRO_i to come]

b) John persuaded Mary_i [PRO_i to come]

Στο παράδειγμα (16a), το ρήμα *promised* είναι ρήμα ελέγχου υποκειμένου, επομένως το υποκείμενο του PRO συναναφέρεται με το υποκείμενο του κυρίου ρήματος John, ενώ στο παράδειγμα (16b) το κατηγορημα *persuaded* είναι κατηγορημα ελέγχου αντικειμένου. Έτσι εδώ το υποκείμενο του απαρεμφάτου PRO συναναφέρεται με το αντικείμενο του ρήματος Mary.

Εκτός από την περίπτωση του ελέγχου, έχουμε και την περίπτωση όπου το υποκείμενο του απαρεμφατικού ρήματος ταυτίζεται με το υποκείμενο του παρεμφατικού ρήματος. Στις δομές αυτές το υποκείμενο του μη παρεμφατικού ρήματος έχει μετακινηθεί στη θέση του υποκειμένου του παρεμφατικού ρήματος. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται ανύψωση και το υποκείμενο βρίσκεται σε διαφορετική θέση από εκείνη που ερμηνεύεται:

17. a) John seems _i to love Mary.

b) seems John to love Mary.

Εδώ (17a) το υποκείμενο του απαρεμφάτου είναι η ονομαστική φράση John. Η φράση αυτή στη βαθεία δομή βρισκόταν σε θέση υποκειμένου του απαρεμφάτου (17b) από όπου πήρε θεματικό ρόλο και στη συνέχεια μετακινήθηκε σε θέση υποκειμένου του κυρίου ρήματος για να ικανοποιήσει την αρχή της διευρυμένης προβολής σύμφωνα με την οποία όλες οι προτάσεις έχουν υποκείμενο (17a).

Συνεπώς, το υποκείμενο του μη παρεμφατικού ρήματος βρίσκεται σε αιτιατική πτώση όταν είναι εμφανές ενώ όταν είναι μη εμφανές είναι μία κενή αντωνυμία(PRO).

Στη βάση αυτή, και το υποκείμενο και των μη παρεμφατικών προτάσεων να των νέων ελληνικών, δηλαδή των προτάσεων να που είναι αμαρκάριστες για το χρόνο [-X], διακρίνεται σε δύο κατηγορίες (Iatridou 1988/1993:176,177,178): σε εμφανές

και σε μη εμφανές. Όταν το υποκείμενο είναι εμφανές μπαίνει σε πτώση αιτιατική (δομή με πτώση κατ' εξαίρεση):

18. a) Vazo ton Kosta na tiganizi psaria.
 b) fantazomai ton Kosta na tiganizi psaria.
 c) vlepo ton Kosta na tiganizi psaria

(Iatridou 1988/1993:176)

Όταν όμως το υποκείμενο δεν είναι εμφανές, τότε ελέγχεται είτε από το υποκείμενο είτε από το αντικείμενο του κυρίου ρήματος. Τέτοιες περιπτώσεις είναι τα ρήματα του τύπου *προσπαθώ* και τα ρήματα του τύπου *λέω, πείθω, υπόσχομαι*. Στην πρώτη κατηγορία ρημάτων το υποκείμενο ταυτίζεται σημασιολογικά με το υποκείμενο του ρήματος της κύριας πρότασης (έλεγχος υποκειμένου). Ενώ στη δεύτερη κατηγορία, η αναφορά του μη εκπεφρασμένου υποκειμένου του μη παρεμφατικού ρήματος ελέγχεται από το υποκείμενο ή το αντικείμενο του κυρίου ρήματος (ρήματα ελέγχου υποκειμένου ή αντικειμένου):

19. a) ksero na kolimbao.
 b) tha prospathisi na erthi.
 c) irthate na parete ta pragmata sas?
 d) imaste ipochreomeni na figoume.
 e) iche tin kalosini na fighi.
 f) ekane to lathos na figi.

(Iatridou 1988/1993:178)

20. a) iposchethika ston Kosta na dhiavaso afto to vivlio
 b) episa ton Kosta na dhiavasi afto to vivlio

(Iatridou 1988/1993:183)

Στις προτάσεις (19a-f) και (20a) έχουμε ρήματα ελέγχου υποκειμένου και στην πρόταση (20b) ρήμα ελέγχου αντικειμένου. Το ρήμα της εξαρτημένης πρότασης συμφωνεί σε πρόσωπο και αριθμό με το υποκείμενο της κύριας στην περίπτωση του ελέγχου υποκειμένου (19a-f, 20a) και με το αντικείμενο της στην περίπτωση ελέγχου αντικειμένου (20b). Σε όλες τις δομές το υποκείμενο των μη παρεμφατικών ρημάτων είναι η κενή αντωνυμία PRO. Η αντωνυμία αυτή έχει τη δυνατότητα να συναναφέρεται με το υποκείμενο ή το αντικείμενο του κυρίου ρήματος και δεν εναλλάσσεται ποτέ με πτώση, κυβερνάται όμως από την συμφωνία στα νέα ελληνικά (κανονικά η αντωνυμία PRO είναι ακυβέρνητη) αφού σύμφωνα με τις αναλύσεις των Koster 1983, Bouchard 1984, Manzini, Borer 1987 και άλλων η κατανομή του PRO δεν καθορίζεται από την κυβέρνηση αλλά από την πτώση. Επομένως, το PRO στα νέα ελληνικά δεν πρέπει να κυβερνάται από τον χρόνο, επειδή αυτός δίνει την ονομαστική πτώση.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι οι μη παρεμφατικές προτάσεις τύπου na των νέων ελληνικών λειτουργούν όπως οι απαρμφατικές δομές των αγγλικών, έχουν κοινή συντακτική δομή η οποία δίνει το PRO.

1.5. Σχέση χρόνου – ρημάτων ελέγχου

Σύμφωνα με την Iatridou (1988/1993) στα κατηγορήματα ελέγχου η εξαρτημένη πρόταση δεν μαρκάρεται μορφολογικά με βάση το χρόνο, επομένως δεν μπορεί να πάρει υποκείμενο σε ονομαστική πτώση, όπως στο παράδειγμα (21a):

21. a) *O Petros kseri na kolimbise.

(Anagnostopoulou & Alexiadou 2002:9)

Η θέση της αυτή αν και σωστή είναι ελλιπής. Όπως παρατήρησε η Varlokosta(1994), υπάρχουν δύο ειδών χρόνοι: ο μορφολογικός και ο σημασιολογικός. Τα κατηγορήματα πιθανού ελέγχου έχουν σημασιολογικό χρόνο όχι όμως μορφολογικό, ενώ τα κατηγορήματα υποχρεωτικού ελέγχου υστερούν σε σημασιολογικό και σε μορφολογικό χρόνο. Στη βάση αυτή, τα συμπληρώματα των ρημάτων πιθανού ελέγχου, όπως είναι το ρήμα *thelo*, δεν έχουν μορφολογικό χρόνο παρά μόνο σημασιολογικό(22a). Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι επιτρέπουν χρονικά επιρρήματα(22b). Τα κατηγορήματα αυτά από τη στιγμή που έχουν σημασιολογικό χρόνο μπορούν να πάρουν υποκείμενο σε ονομαστική πτώση(22c):

22. a) *o Janis theli na efige i Maria

b) o Janis theli na figi avrio

c) o Janis theli na figi i Maria

(Anagnostopoulou & Alexiadou 2002:10)

Από την άλλη μεριά τα συμπληρώματα των ρημάτων υποχρεωτικού ελέγχου επειδή δεν έχουν ούτε μορφολογικό(23a) ούτε σημασιολογικό χρόνο(23b), δεν παίρνουν ποτέ υποκείμενο σε ονομαστική(23c):

23. a) *o Janis kseri na kolibise

b) *o Janis kseri na kolibisi avrio

c)*o Janis kseri na kolibisi i Maria

(Anagnostopoulou & Alexiadou 2002:10)

Δηλαδή το εξαρτημένο κατηγορήμα τους “*kolimba*” δεν μπορεί να αλλάξει χρόνο μορφολογικά(23a) ούτε σημασιολογικά με την προσθήκη ενός επιρρήματος(23b). Και οι δύο αυτές δομές είναι αντιγραμματικές. Επομένως είναι αντιγραμματική και η δομή με το υποκείμενο της πρότασης να σε ονομαστική(23c) Το

γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η απουσία της ονομαστικής πτώσης εξαρτάται και από την απουσία του σημασιολογικού χρόνου, όχι μόνο του μορφολογικού.

1.6. Άλλες μη παρεμφατικές κατηγορίες στα νέα ελληνικά

Ως μη παρεμφατικές χαρακτηρίζονται στα νέα ελληνικά -εκτός από τις προαναφερθείσες κατηγορίες – οι μετοχές αλλά και οι προτάσεις τύπου *na* που εξαρτώνται από τροπικά ρήματα.

Ειδικότερα, οι μετοχές είναι ρηματικοί τύποι που δεν μαρκάρονται ούτε για το χρόνο ούτε για τη συμφωνία ($[-X][-\Sigma]$) και ως τέτοιοι το υποκείμενο τους είναι η κενή αντωνυμία PRO:

24. a) O Kostas perpatuse sfirizondas.

b) Dhiaschizondas ton dhromo idha to aftokinito tou Kosta.

(Iatridou 1988/1933:187)

Κατά παρόμοιο τρόπο και οι προτάσεις τύπου *na* που εξαρτώνται από τροπικά ρήματα άλλοτε μαρκάρονται για το χρόνο και άλλοτε όχι. Όταν μαρκάρονται για το χρόνο, το ρήμα εξάρτησης τους βρίσκεται στο επιστημονικό νόημα ενώ όταν δεν μαρκάρονται το ρήμα εξάρτησης διατηρεί το βασικό του νόημα:

25. *επιστημονικό νόημα*

a) *ta pedhia bori na efigan*

b) *bori na efigan*

c) *tin Maria bori o Kostas na agapouse*

26. *βασικό νόημα*

a) *ta pedhia borun na kolimbisun*

b) *borun ta pedhia na kolimbisun*

c) **ta pedhia boroun na kolimbusan*

d) **boroun ta pedhia na kolimbusan*

(Iatridou 1988/1933:186,187)

Στις προτάσεις με το επιστημονικό νόημα (26a,b,c) το κατηγορημα της εγκιβωτισμένης πρότασης μπορεί να βρίσκεται σε παρελθοντικό χρόνο (efigan, efigan, agapouse). Δεν ισχύει το ίδιο όμως και για τις προτάσεις στις οποίες το κατηγορημα “*boro*” βρίσκεται στο βασικό του νόημα (26a,b,c,d). Στις περιπτώσεις με το βασικό νόημα το ρήμα της εγκιβωτισμένης πρότασης δεν μαρκάρεται για το χρόνο (26c) παρά μόνο για τη συμφωνία (26a,b). Επομένως είναι μη παρεμφατικό και το υποκείμενο του δεν μπορεί να βρίσκεται σε πτώση ονομαστική (26d). Ακόμα και όταν υπάρχουν δομές στις οποίες φαινομενικά το υποκείμενο της μη παρεμφατικής πρότασης βρίσκεται σε ονομαστική, όπως είναι το παράδειγμα (326b) (Iatridou 198/1933). Στην πρόταση αυτή υπάρχουν δύο κατηγορήματα: το κατηγορημα της κύριας πρότασης “*boro*” και το κατηγορημα της δευτερεύουσας πρότασης “*kolimbisun*”. Κάθε ένα από αυτά τα δύο κατηγορήματα έχει μία θέση υποκειμένου στην οποία δίνει θεματικό

ρόλο. Αν υποθέσουμε ότι η οφ “ta pedhia” παράγεται στη θέση του υποκειμένου του ρήματος της εγκιβωτισμένης πρότασης, τότε η πρόταση (26a) είναι αντιγραμματική, αφού η μετακίνηση του υποκειμένου της δευτερεύουσας πρότασης σε θέση υποκειμένου της κύριας παραβιάζει το θεματικό κριτήριο³. Συνεπώς, η οφ “ta pedhia” παράγεται στη θέση του υποκειμένου του κυρίου ρήματος και υποκείμενο του μη παρεμφατικού ρήματος είναι το PRO.

1.7. Επίλογος

Από τη στιγμή που έχουμε ορίσει τα κριτήρια διάκρισης των παρεμφατικών – μη παρεμφατικών ρημάτων και έχουμε προσδιορίσει τις μη παρεμφατικές κατηγορίες των νέων ελληνικών, σειρά έχει να ανακαλύψουμε τι είδους στοιχεία είναι αυτά. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα μη παρεμφατικής κατηγορίας αποτελεί το απαρέμφατο. Ο Joseph(1983) ορίζει «το απαρέμφατο ως το ρηματικό τύπο ο οποίος μέσα από έναν συνδυασμό γλωσσικών καθολικών παραμέτρων μορφολογικού μαρκαρίσματος, που στην περίπτωση αυτή είναι η απουσία μαρκαρίσματος προσώπου και αριθμού, και ορισμένων ενδογλωσσικών κριτηρίων, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μη παρεμφατικός και ο οποίος έχει ορισμένες ιδιότητες που τον διαφοροποιούν από τους άλλους μη παρεμφατικούς τύπους».

Έτσι σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, αναζητά εκείνο το κριτήριο που διακρίνει το απαρέμφατο από τις υπόλοιπες μη παρεμφατικές κατηγορίες στα αγγλικά και στα ελληνικά.

Για τα αγγλικά ορίζει ως κριτήριο διάκρισης του απαρεμφάτου από τις υπόλοιπες μη παρεμφατικές κατηγορίες το μόριο “to” στις περιπτώσεις που είναι έναρθρο ενώ στις περιπτώσεις που είναι άναρθρο τη λειτουργία του ως συμπλήρωμα σε τροπικά ρήματα χωρίς να παρεμβάλλεται κάποιος σύνδεσμος μεταξύ τους:

- 27. a) I want to go.
- b) They left to go for a walk
- c) I can see.
- d) I made John leave

(Joseph, 1983:30)

Όσον αφορά το απαρέμφατο της αρχαίας ελληνικής ορίζει ως εσωτερικό κριτήριο το μη μαρκάρισμα του χρόνου [-X]. Τα απαρέμφατα διακρίνονται από τις άλλες μη παρεμφατικές κατηγορίες επειδή είναι αμαρκάριστα ως προς τη σημασία και το χρόνο. Εξαίρεση αποτελεί το απαρέμφατο του μέλλοντα, που στην κλασική ελληνική χρησιμοποιούνταν μόνο για να αναπαραστήσει την οριστική μέλλοντα σε έμμεσους λόγους. Οι διαφορετικοί τύποι του απαρεμφάτου στα αρχαία ελληνικά δεν είχαν κανονικές χρήσεις σύμφωνα με τις οποίες το καθένα ανταποκρινόταν σε ένα συγκεκριμένο χρόνο: Ο παροντικός χρόνος εκφράζει μία πράξη με διάρκεια, ο

³ Θεματικό κριτήριο: Κάθε όρος φέρει ένα και μόνο θεματικό ρόλο και κάθε θεματικός ρόλος δίδεται σε ένα και μόνο όρο μέσα στην πρόταση (Philippaki –Warburton 1992:218).

αόριστος μία στιγμιαία πράξη και ο παρακείμενος μία ολοκληρωμένη πράξη ή μία παροντική κατάσταση. Επομένως, οι μορφολογικοί χρόνοι του απαρεμφάτου έχουν περισσότερες από μία αναγνώσεις (Smythe 1920, Hansen & Quinn 1987). Άρα, ο χρόνος στο απαρέμφατο δεν αποτελεί το στοιχείο, το οποίο δίνει χρόνο στις προτάσεις αλλά προσδιορίζει την όψη. Αν ισχύει η θέση αυτή, τότε το απαρέμφατο αποτελεί τον πιο αμαρκάριστο μη παρεμφατικό τύπο [-X][-Σ].

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι τα στοιχεία του χρόνου και της συμφωνίας είναι εκείνα που διακρίνουν μορφολογικά το απαρέμφατο σε μία γλώσσα από τις άλλες μη παρεμφατικές κατηγορίες όπως και τις παρεμφατικές από τις μη παρεμφατικές κατηγορίες καθώς δεν υπάρχει η ιστορική αλλαγή του προσδιορισμού των δύο κατηγοριών (παρεμφατικότητα[+X][+Σ], μη παρεμφατικότητα[-X][-Σ]). Στην περίπτωση του απαρεμφάτου αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι υφίσταται κάτι στη συντακτική του δομή που προκαλεί την έλλειψη είτε του χρόνου είτε της συμφωνίας είτε και των δύο μαζί. Για να ανακαλύψουμε το χαρακτηριστικό αυτό θα προχωρήσουμε στη μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του απαρεμφάτου στην ελληνική. Το απαρέμφατο έχασε κάποιο χαρακτηριστικό μέσα στο χρόνο με αποτέλεσμα να δώσει τη θέση του σε παρεμφατικά ρήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2. Το απαρέμφατο στα Ελληνικά

2.1. Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί μία αναλυτική περιγραφή της εξέλιξης του απαρεμφάτου από την κλασσική ελληνική μέχρι σήμερα. Το απαρέμφατο αποτελούσε μία πλήρως παραγωγική κατηγορία στην κλασσική ελληνική(2.2). Ξεκίνησε όμως η σταδιακή εξασθένηση του στην ελληνιστική κοινή(2.3), συνεχίστηκε στην μεσαιωνική ελληνική(2.4) όπου εξαφανίστηκε πλήρως ως λειτουργική κατηγορία στην κοινή ελληνική(2.6). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην συντακτική κατανομή του απαρεμφάτου στην κλασσική ελληνική (2.2) και στις μορφολογικές του μεταβολές κατά τα διάκεια της βυζαντινής περιόδου(2.5). Το συγκεκριμένο κεφάλαιο στηρίζεται στις αναλύσεις των Joseph(1983), Horrocks(1997), Sevdali(2006).

2.2. Κλασσική Ελληνική

Στην κλασσική ελληνική το απαρέμφατο ως ζωντανή κατηγορία εμφανιζόταν σε πολλά περιβάλλοντα. Συντακτικά λειτουργούσε ως συμπλήρωμα σε ρήματα και διακρινόταν σε έναρθρο και άναρθρο. Ως έναρθρο ορίζεται το απαρέμφατο με άρθρο που αντιστοιχεί με όνομα ουσιαστικό και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως υποκείμενο, αντικείμενο ή προσδιορισμός, ενώ ως άναρθρο το απαρέμφατο χωρίς άρθρο που λειτουργεί ως υποκείμενο, κατηγορούμενο, αντικείμενο, επεξήγηση.

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη Sevdali(2006), το απαρέμφατο στην κλασσική ελληνική λειτουργεί συντακτικά ως συμπλήρωμα σε λεκτικά, γνωστικά και βουλητικά ρήματα. Ως συμπλήρωμα στα ρήματα αυτά το υποκείμενο του απαρεμφάτου μπορεί να βρίσκεται είτε σε κοινή αιτιατική, δηλαδή το υποκείμενο της κύριας πρότασης να είναι διαφορετικό από το υποκείμενο του απαρεμφάτου (1a), είτε σε emphatic αιτιατική, όπου το υποκείμενο του απαρεμφάτου είναι το ίδιο με το υποκείμενο του κυρίου ρήματος, ωστόσο εμφανίζεται για emphaticούς λόγους (1b).

1. a) Ego: oun(...) ouch he:goumai [didakton *einai*
Εγώ δεν νομίζω/10 εν. να διδαχθεί/ρ.επ. ότι μπορεί/απρ.
arete:n]
η αρετή/αιτ.
«Εγώ λοιπόν δεν θεωρώ ότι η αρετή διδάσκεται»
(Sevdali (2006):45(14), Plato, *Protagoras*,320b, 4)

- b) Oimai [eme phaulon einai ze:te:te:n]
 νομίζω/1^ο εν. εγώ/αιτ. κακός/αιτ. ότι είμαι/απρ. ερευντής/αιτ.
 «Νομίζω ότι είμαι κακός ερευνητής»
 (Sevdali (2006):48(24), Plato, *Carmides*: 175e)

Στο παράδειγμα (1a) το υποκείμενο του κυρίου ρήματος (ouch he:goumai) είναι το Ego:, το οποίο βρίσκεται σε πτώση ονομαστική και είναι διαφορετικό από το υποκείμενο του απαρεμφάτου (einai) το οποίο βρίσκεται σε κοινή αιτιατική *arete:n*. Αντίθετα, στο παράδειγμα (1b) έχουμε emphatic αιτιατική διότι το υποκείμενο του κυρίου ρήματος (Oimai) που είναι η προσωπική αντωνυμία ego, και βρίσκεται σε πτώση ονομαστική έχει το ίδιο σημείο αναφοράς με το υποκείμενο του απαρεμφάτου *einai* που βρίσκεται σε αιτιατική πτώση *eme*.

Πέρα από τις παραπάνω δομές το απαρέμφατο ως συμπλήρωμα σε λεκτικά, γνωστικά και βουλευτικά ρήματα δηλαδή σε ρήματα «ελέγχου», μπορεί να ελέγχεται είτε από το υποκείμενο είτε από το αντικείμενο του κυρίου ρήματος ή ακόμα και από κάποιο ουσιαστικό που βρίσκεται σε δοτική πτώση. Έλεγχος υποκειμένου έχουμε όταν το υποκείμενο του συνδετικού απαρεμφάτου συμφωνεί σε πτώση με το υποκείμενο του κυρίου ρήματος (2a), ενώ έλεγχο αντικειμένου όταν το υποκείμενο του συνδετικού απαρεμφάτου συμφωνεί σε πτώση με το αντικείμενο του κυρίου ρήματος (2b, 2c). Στην περίπτωση ελέγχου αντικειμένου, το αντικείμενο του κυρίου ρήματος μπορεί να βρίσκεται σε γενική ή σε αιτιατική πτώση.

2. a) Elpizei dunatos einai archein
 Ελπίζει/3^ο εν. ικανός/ον. ότι είναι/απρ. να εξουσιάζει/απρ
 «Ελπίζει ότι είναι ικανός να εξουσιάζει»
 (Sevdali (2006):51, Plato. *Republic*: 9. 573c)

- b) Kurou edeonto [ho:s prothumotatou genesthai.]
 τον Κύρο/γεν. παρακάλεσε/3^ο εν. πιο πρόθυμος/γεν. να γίνει/απρ.
 «Παρακάλεσε τον Κύρο να γίνει πιο πρόθυμος»
 (Sevdali (2006):53(29) Xenophon, *Helenika*: 1.5.2)

- c) Homoio:s gar tas mikras to:n poleo:n kai tas megalas
 παρομοίως τις μικρές/αιτ. από τις πόλεις/γεν. τις μεγάλες/αιτ.
 autonomous einai keleuousin
 αυτόνομες/αιτ. να είναι/απρ. διέταξαν/3^ο πλ.
 «Διέταξαν/προέτρεψαν τις μικρές και τις μεγάλες πόλεις να είναι αυτόνομες»

(Sevdali (2006):53(33), Isocrates, *Plataicus*:10)

- d) Nun soi exestin [andri genesthai]
 τώρα για σένα/γεν. υπάρχει/3^ο εν. άντρας να γίνεις/απρ.
 «τώρα υπάρχει η πιθανότητα να γίνεις άντρας»

(Sevdali (2006):54(34), Xenophon, *Anabasis*: VII.1.21)

Στο παράδειγμα (2a) η ονομαστική πτώση στο κατηγορούμενο του απαρεμφάτου (*einai*), *dunatos* δίνεται από το μη εμφανές υποκείμενο του κυρίου ρήματος (*Elpizei*) που είναι η αντωνυμία *outos*. Κατ' ανάλογο τρόπο και στα παραδείγματα (2b), (2c) και (2d), όπου το υποκείμενο του απαρεμφάτου στο (2b), (2c) ελέγχεται από το αντικείμενο του κυρίου ρήματος ενώ στο (2d), από μία δοτική που δεν είναι ούτε υποκείμενο ούτε αντικείμενο του κυρίου ρήματος. Στο παράδειγμα (2b) το υποκείμενο του απαρεμφάτου *genesthai* ελέγχεται από το αντικείμενο του κυρίου ρήματος *edeonto* που βρίσκεται σε πτώση γενική *Kurou*, με αποτέλεσμα το κατηγορούμενο του απαρεμφάτου να εμφανίζεται και αυτό σε γενική πτώση *prothumotatou*. Παρομοίως και στο παράδειγμα (2c), το υποκείμενο του απαρεμφάτου (*einai*) ελέγχεται από τα αντικείμενα κυρίου ρήματος (*keleuousin*) που βρίσκονται σε πτώση αιτιατική *tas mikras, tas megalas* όπως βρίσκεται και το κατηγορούμενο του απαρεμφάτου *autonomous*. Το παράδειγμα (2d) αποτελεί μία ιδιαίτερη περίπτωση αφού η δοτική *soi*, αν και δεν είναι ούτε υποκείμενο ούτε αντικείμενο του απρόσωπου ρήματος *exesti* ελέγχει το κενό απαρεμφατικό υποκείμενο με αποτέλεσμα το κατηγορούμενο του απαρεμφάτου να εμφανίζεται σε δοτική πτώση *andri*.

Εκτός από την κατηγορία των λεκτικών, γνωστικών και αισθητικών ρημάτων, το απαρέμφατο εμφανίζεται ως συμπλήρωμα σε ρήματα αντίληψης αλλά και σε ρήματα που δηλώνουν προσπάθεια και υπόσχεση. Με τα ρήματα της πρώτης κατηγορίας το απαρέμφατο παίρνει εμφανές υποκείμενο σε αιτιατική, έχουμε δηλαδή δομή με πτώση κατ' εξαίρεση όπως στο παράδειγμα (3a), ενώ με τα ρήματα της δεύτερης κατηγορίας το υποκείμενο του απαρεμφάτου ελέγχεται από το υποκείμενο του κυρίου ρήματος, όπως στην περίπτωση του (2a).

3. a) Akouo: Dio:nos en tois malista hetairon *einai*
 Ακούω/1^ο εν. του Δίωνα/γεν. από τους πιο οικείους ότι είσαι/απρ.
 te se nun kai *gegonenai* dia pantos
 εσύ/αιτ. και ότι έχεις γίνει/απρ. για πάντα
 «Μαθαίνω πως πάντα ήσουν και ακόμα και τώρα συνεχίζεις να είσαι ένας
 από τους πιο οικείους συντρόφους του Δίωνα»
 (Sevdali (2006):68(63), Plato, *Epistolae*:10.358c)

4. a) *metria d' echo:n toutois peiro:mai [nautikois ergazesthai.]*
 έχοντας/μτχ. προσπαθώ/1^ο εν. να εργάζομαι/απρ
 «Έχοντας ένα μέτριο (κεφάλαιο), θα προσπαθήσω να δουλέψω στη
 θάλασσα»
 (Sevdali (2006):69(64), Demosthenes, *Apaturius*: 4.6)
- b) *Ho de hupescheto tauta poie:sein*
 υποσχέθηκε/3^ο εν. αυτά/αιτ. να κάνει/απρ.
 «Υποσχέθηκε ότι θα κάνει αυτά»
 (Sevdali (2006):69(64), Lysias, *Eratosthenes*: 14,6])

Στο παράδειγμα (3a) τα απαρέμφοτα *einai* και *gegonenai* λειτουργούν συντακτικά ως συμπλήρωμα στο ρήμα *akouo:.* Υποκείμενο των απαρεμφάτων είναι το β' πρόσωπο της προσωπική αντωνυμία σε αιτιατική πτώση *se*. Στο παράδειγμα (4a), το ρήμα *pei:romai* παίρνει μία παρεμφατική πρόταση ως συμπλήρωμα (*nautikois ergazesthai*), της οποίας το υποκείμενο ελέγχεται από το εννοούμενο υποκείμενο της κύριας πρότασης. (*ego*). Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και στο παράδειγμα (4b). Στο παράδειγμα αυτό, το ρήμα *hupescheto* είναι ρήμα ελέγχου υποκειμένου και ελέγχει το υποκείμενο του απαρεμφάτου *poie:sein*.

Το απαρέμφοτο στην Κλασική Ελληνική δεν εμφανιζόταν μονάχα ως συμπλήρωμα σε ρήματα ελέγχου ή σε δομές με πτώση κατ' εξαίρεση. Αντιθέτως, σε ορισμένες δομές λειτουργούσε είτε ως κύριο ρήμα είτε ως ουσιαστικό. Ως κύριο ρήμα εμφανιζόταν σε εξαρτημένες προτάσεις όπως ήταν οι επιρρηματικές προτάσεις που λειτουργούσαν ως επιρρηματικοί προσδιορισμοί της αιτίας ή του σκοπού αλλά και σε κύριες προτάσεις με προστακτική.

Ειδικότερα, στις δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τον ειδικό συμπληρωματικό δείκτη, το απαρέμφοτο δεν εξαρτάται από κάποιο κύριο ρήμα. Μάλιστα δεν υπάρχει καμία θεματική σχέση ανάμεσα σε αυτές και το ρήμα της κύριας πρότασης για το λόγο αυτό το υποκείμενο των προτάσεων μπορεί να βρίσκεται σε αιτιατική ωστόσο δεν αποτελεί δομή με πτώση κατ' εξαίρεση. Η δομή με πτώση κατ' εξαίρεση επιβάλλει το κύριο ρήμα να επιλέγει ως συμπλήρωμα την απαρεμφατική πρόταση πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει στην περίπτωση αυτή, όπως φαίνεται και στα παραδείγματα (5a,5b).

5. Χρονική πρόταση

- a) *Hoi proteron en Amphipolei [prin Philippon]*
 αυτοί/ον. προηγουμένως στην Αμφίπολη πριν ο Φίλιππος/αιτ.
labein, te:n Athe:naio:n cho:ran eichon.
 να (την) πάρει/απρ. των Αθηναίων/γεν. την χώρα/αιτ. είχαν/3^ο πλ.
 «Αυτοί που κατοικούσαν πρώτοι την Αμφίπολη, Πριν την πάρει ο Φίλιππος,
 είχαν τη χώρα των Αθηναίων»
 (Sevdali (2006):71(68), Demosthenes, *Halonessus*: 28)

Αποτελεσματική πρόταση

- b) Hoi tektones (...) pantes polemika hoopla kateskeuazon,
 Οι τεχνίτες/ον. όλοι πολεμικά/αιτ. όπλα/αιτ. κατασκεύαζαν/3^ο πλ.
 [ho:ste te:n polin onto:s oiesthai polemou
 ώστε στην πόλη/αιτ. βρισκόταν/μτχ. να νομίζει/απρ. του πολέμου/γεν.
 ergaste:rion einai]
 εργαστήριο/αιτ. ότι είναι/απρ.
 «Όλοι οι τεχνίτες κατασκεύαζαν πολεμικά όπλα με αποτέλεσμα όποιος
 βρισκόταν στην πόλη να νομίζει ότι είναι εργαστήριο πολέμου».
 (Sevdali (2006):71(68), Xenophon, *Hellenika III*: 4,
 17:6)

Στις προτάσεις (5a, 5b) τα απαρέμφατα *labein*, *oiesthai* αποτελούν το κύριο ρήμα της εκάστοτε πρότασης και παίρνουν και τα δύο υποκείμενο σε αιτιατική Philippon, (toutous), το οποίο είναι ανεξάρτητο από την κύρια πρόταση.

Κατά ανάλογο τρόπο και στις κύριες προτάσεις το απαρέμφατο μπορεί να λειτουργεί ως κύριο ρήμα αφού ήταν σε θέση να αντικαταστήσει ένα ρήμα στην προστακτική. Στην περίπτωση αυτή, το υποκείμενο των προτάσεων αυτών όταν είναι εμφανές βρίσκεται σε κλητική πτώση, όπως συμβαίνει με τις προτάσεις που βρίσκονται σε προστακτική. Εδώ το απαρέμφατο μιμείται την προστακτική, λειτουργεί δηλαδή ως ρήμα κύριας πρότασης όπως το απαρέμφατο *angellein* (6a) και δηλώνει υποταγή.

6. a) O:xein, *angellein* Lakedaimoniois [hoti te:ide
 να αναγγέλλεται/απρ. στους Λακεδαιμόνιους/δοτ. ότι εδώ
 keimetha tois keino:n rhe:masi peithomenoi.]
 βρισκόμαστε/1^ο πλ. σε εκείνων/δοτ. τις εντολές /δοτ. πιστοί/μτχ.
 «Ξένοι, να αναγγέλλεται στους Λακεδαιμόνιους, ότι βρισκόμαστε εδώ,
 πιστοί στις εντολές τους»
 (Sevdali (2006):72(69), Herodotus, *Historia VII*: 228)

Όσον αφορά τη λειτουργία του ως ουσιαστικό, το απαρέμφατο εμφανίζεται ως υποκείμενο σε απρόσωπα ρήματα (7a) ή ως έναρθρο απαρέμφατο (7b). Τα απαρέμφατα μπορεί να εισάγονται με προσδιοριστικά άρθρα με αποτέλεσμα να ονοματοποιούνται και να λειτουργούν ως ουσιαστικά.

7. a) Homologeitai [te:n polin he:mon archaiotate:n **einai**.]
 Είναι αποδεχτό/απρ. η πόλη /αιτ. μας/γεν. η πιο αρχαία ότι είναι/απρ.
 «Είναι αποδεχτό ότι η πόλη μας είναι η αρχαιότερη»
 (Sevdali (2006): 70(66), Isocrates, *Panegyricus*: 23)

- b) Apisto:si to:i eme tetime:sthai
 δεν πιστεύουν/3^ο πλ. για εμένα/αιτ. ότι είμαι τιμημένος/απρ.
 hupo daimono:n
 από τους θεούς/γεν.
 «Δεν πιστεύουν ότι είμαι τιμημένος από τους θεούς»
 (Sevdali (2006):72(70), Xenophon, *Apologia*:14)

Στις δομές (7a) και (7b) το απαρέμφατο λειτουργεί ως ουσιαστικό με τη δομή (7a) να το βρίσκει ως υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος και την δομή (7b) το έναρθρο απαρέμφατο να λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος. Στο παράδειγμα (6a) το παθητικό απρόσωπο ρήμα (*homologeitai*) δεν έχει ένα εμφανές υποκείμενο, έτσι υποκείμενο του είναι η απαρεμφατική πρόταση (*te:n polin he:mon archaiotate:n einai*). Υποκείμενο του απαρεμφάτου “*einai*” είναι το ουσιαστικό “*te:n polin*” το οποίο βρίσκεται σε αιτιατική πτώση. Στο παράδειγμα αυτό το απαρέμφατο εισάγεται με το άρθρο σε δοτική πτώση *to:i* και λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος “*Apisto:si*”. Τα έναρθρα απαρέμφατα μπορεί να είναι υποκείμενα σε αιτιατική ή να εμφανίζουν έλεγχο από το κυρίως ρήμα.

Η εμφάνιση αυτή του απαρεμφάτου σε πλήθος περιβαλλόντων με βάση τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν αποδεικνύει την πολλαπλότητα της χρήσης του απαρεμφάτου αλλά και τα κοινά συντακτικά χαρακτηριστικά που εμφανίζει το απαρέμφατο τόσο στην κλασική ελληνική όσο και στην αγγλική σύμφωνα με τη θεωρία της Γενετικής Μετασχηματιστικής γραμματικής (1.4).

2.3. Από την ύστερη κλασική στην ύστερη ελληνιστική κοινή

Στην ύστερη κλασική το απαρέμφατο συνεχίζει να εμφανίζεται σε όλες τις προαναφερθείσες δομές, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν παρουσιάζει κάποια σημάδια εξασθένησης (Joseph 1983). Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Kesselring (1906), το πρώτο σημάδι εξασθένησης του απαρεμφάτου βρίσκεται στα γραπτά το Θουκυδίδη, όπου παρατηρείται η μορφολογική προσθήκη του ουδετέρου άρθρου “του” στο απαρέμφατο, σε δομές όπου η κλασική ελληνική χρησιμοποιούσε αυστηρά γυμνό απαρέμφατο (8a):

8. a) ksunanépeithe dé kaí ho hermokráte:s ouch hé:kista
 προσπάθησε να πείσει /3^ο εν. και ο Ερμοκράτης/ον.
toũ taĩs_nausí mé: athumeĩn pròs toũs Athe:naíous
 τους ναύτες να έχουν αυτοπεποίθηση/απρ. εναντίον των Αθηναίων
 «Ακόμα και ο Ερμοκράτης προσπάθησε να τους πείσει να μην είναι χωρίς
 αυτοπεποίθηση στη θάλασσα εναντίων των Αθηναίων»
 (Joseph.(1983):49(12), Thuc. 7.21.3)

Η χρήση του ουδετέρου άρθρου “του” με το απαρέμφατο συνεχίστηκε και στην ελληνιστική κοινή και άνοιξε το δρόμο για μία σειρά καινοτόμες χρήσεις του απαρεμφάτου, οι οποίες παράλληλα συνέβαλλαν στην εξασθένηση του.

Πιο συγκεκριμένα, στην πρώιμη ελληνιστική κοινή (2^{ος} αι.π.χ. – 6^{ος} αι. μ.χ.), ξεκίνησαν οι σύνδεσμοι *hina*, *opros*, *hoti* αλλά και οι προθέσεις *dia*, *para* -για τον προσδιορισμό της αιτίας - και *eis*, *pros* -για τη δήλωση σκοπού-να εμφανίζονται μαζί με το απαρέμφατο. Όπως φαίνεται και στο παράδειγμα (9) το απαρέμφατο (*hina pempasai*) εμφανίζεται σε δομή όπου η κλασσική ελληνική θα προτιμούμε παρεμφατικό ρήμα αλλά και σε δομές όπου αντί του έναρθρου απαρεμφάτου(*dia tò mè: ékhein*, *eis tò empaĩksai* καὶ *mastigō:sai* καὶ *staurō:sai*) θα προτιμούνταν ένα ουσιαστικό(10a,b).

9. *é:ite:sén moi práksai auté: hina*
 ζήτησε/3^ο εν. από εμένα/δοτ. να πείσω/απρ. αυτή για να/μόριο
pémpasai autoùs δύο neó:teron
 στείλει/απρ. σε αυτούς/αιτ. δύο νεότερους/γεν.
 «Μου ζήτησε να την πείσω να στείλει σε αυτούς δύο νεότερους»
 (Joseph (1983):50(13), P. Oxy. XVI 1939 (6 – 7C.)3F.)

10. a) καὶ *euthéo:s eksanéteilen dia tò mè: ékhein bathos gē:s.*
 και αμέσως βλάστησε/3^ο εν. επειδή δεν είχε/απρ. βάθος η γη
 «και βλάστησε με τη μία επειδή δεν υπήρχε βάθος στο έδαφος»
 (Joseph (2006):52(16b), (Matt. 13.5))

- b) καὶ *paradō:sousin autòn toĩs éthnesin*
 και θα παραδώσουν/3^ο πλ. αυτόν/αιτ. στα έθνη
eis tò empaĩksai καὶ mastigō:sai
 για να τον γελοιοποιήσουν/απρ. και μαστιγώσουν/απρ.
καὶ staurō:sai.
 και σταυρώσουν/απρ.
 «και θα παραδώσουν αυτόν στα έθνη, για γελοιοποίηση, και μαστίγωμα και σταύρωση»
 (Joseph (2006):52(16a) ,(Matt. 20.19))

Την ίδια περίοδο το απαρέμφατο χάνει την αποκλειστικότητα του ως συμπλήρωμα σε ρήματα και επίθετα ελέγχου. Τα ρήματα και επίθετα ελέγχου άλλοτε συνοδεύονται από απαρέμφατο και άλλοτε από μία παρεμφατική πρόταση τύπου *hina*. Αντίθετα, τα ρήματα ανύψωσης χρησιμοποιούν αποκλειστικά ως συμπλήρωμα το απαρέμφατο. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ελέγχου αποτελούν το ρήμα *thelo* αλλά και το επίθετο *aksios* στη ρηματική φράση *eimi aksios*:

11. a) *tē:i epaurion e:théle:sen ekseltheĩn eis tē:n Galilaían*
 Την επομένη θέλησε/3^ο εν. να φύγει/απρ. από τη Γαλιλαία
 «Την επόμενη μέρα ήθελε να φύγει από τη Γαλιλαία»
 (Joseph (1983): 53(17a),(Jo. 1.44))
- b) *thelé:sate hína kai humeĩs thele:thē:te*
 Θέλατε/2^ο πλ. να και εσείς/ον. να είστε αποδεκτοί/2^ο εν.
 «Ίσως ακόμα να θέλετε οι ίδιοι να είστε αποδεκτοί»
 (Joseph (1983): 53(17b),(Ignat. 696A))
- c) *thélousin hoi Ioudaĩoi hína phoneúousin autón*
 θέλουν/3^ο εν. οι ιουδαίοι/ον. να σκοτώσουν/3^ο εν. αυτόν
 «Οι Ιουδαίοι θέλουν να σκοτώσουν αυτόν»
 (Joseph (1983): 53(17c), (Act. Pil. 11.2.5))
- d) *hoũ ouk eimì áksios tò hupóde:ma tō:n podō:n lūsai*
 δεν είμαι άξιος το υπόδημα του ποδιού να λύσω/απρ.
 «δεν είμαι άξιος να λύσω το υπόδημα από το πόδι του»
 (Joseph(1983):54(19b), Acts 13.25)
- e) *hoũ ouk eimì egò: áksios hína lúso: autoũ*
 δεν είμαι εγώ 'άξιος για να λύσω/1^ο εν. σε αυτό/γεν.
ton himánta toũ hupodé:matos
 το λουράκι/αιτ. το σανδάλι
 «δεν είμαι άξιος να χαλαρώσω το λουράκι του σανδαλιού του»
 (Joseph(1983):54(19a), Jo. 1. 27)

Στο παράδειγμα (11a) το κατηγορημα ελέγχου *e:théle:sen* συνοδεύεται από το απαρεμφατικό συμπλήρωμα *ekseltheĩn*. Το υποκείμενο του απαρεμφάτου *ekseltheĩn* συναναφέρεται με το υποκείμενο του ρήματος *e:théle:sen*. Επομένως είναι η κενή αντωνυμία PRO. Στα παραδείγματα (11b) και (11c) βρίσκουμε πάλι το κατηγορημα ελέγχου *thelo* (*thelé:sate*, *thélousin*). Στις συγκεκριμένες δομές όμως δεν συνοδεύεται από ένα απαρεμφατικό συμπλήρωμα αλλά από μία παρεμφατική πρόταση τύπου *hina* (*hína kai humeĩs thele:thē:te*, *hína phoneúousin autón*). Το υποκείμενο της παρεμφατικής πρότασης *hina* και στα δύο παραδείγματα ταυτίζεται σημασιολογικά με το υποκείμενο του κυρίου ρήματος (*humeĩs*, *outoi*). Με βάση τα δεδομένα της κλασικής ελληνικής θα περιμέναμε το κατηγορημα *thelo*: ως κατηγορημα ελέγχου να συνοδεύεται αποκλειστικά από ένα απαρεμφατικό συμπλήρωμα, κυρίως σε περιπτώσεις ταυτοπροσωπίας όπως είναι οι παραπάνω, πράγμα το οποίο δεν υφίσταται. Ανάλογη είναι η κατάσταση και στα παραδείγματα (11d) και (11e). Με το συμπλήρωμα του επιθέτου *aksios* να εναλλάσσεται μεταξύ απαρεμφάτου και πρότασης *hina* σε δομές ταυτοπροσωπίας.

Οι εναλλαγές αυτές σε συνδυασμό με τις καινοτόμες χρήσεις του απαρεμφάτου, που ουσιαστικά το αποδυναμώνουν ως κατηγορία, προμηνύουν τη μετέπειτα εξαφάνισή του.

2.4. Βυζαντινή και Μεσαιωνική Ελληνική

Κατά τη διάρκεια της βυζαντινής και μεσαιωνικής περιόδου το απαρέμφοτο περιορίζεται σημαντικά. Μπορεί κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο να εμφανίζεται σε αρκετά κείμενα όπως είναι τα βυζαντινά γραπτά του Μαλάλα και του Μόσχου, δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και για την μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο όπου το απαρέμφοτο παρουσιάζεται σε περιορισμένα περιβάλλοντα τόσο ως άναρθρο όσο και ως έναρθρο. Ως άναρθρο κάνει την εμφάνισή του με ρήματα της βιβλικής ελληνικής ενώ ως έναρθρο εμφανίζεται σε τυποποιημένες φράσεις ή λεξικοποιημένες μορφές ως απλό ουσιαστικό. Όπως φαίνεται στις προτάσεις που ακολουθούν στο (12), το απαρέμφοτο εμφανίζεται ως συμπλήρωμα σε ρήματα της βιβλικής (*synevi*, *árksetai*, *opheíloun*, *dúnesai*, *e:mpo:rð:*). Στις προτάσεις (12a,c) βρίσκουμε το μεσοπαθητικό απαρέμφοτο και τις προτάσεις (12b,d,e) το ενεργητικό. Στα παραδείγματα (12b,d) έχουμε το νέο τύπο απαρεμφάτου με μειωμένη την κατάληξη. Στην πρόταση (12e) η απαρεμφατική κατάληξη διατηρείται. Όπως διατηρείται και στα παραδείγματα (13a,b) στο έναρθρο απαρέμφοτο. Τα παραδείγματα αυτά επιβεβαιώνουν παράλληλα και τη μορφολογική εξασθένηση του απαρεμφάτου την ίδια περίοδο.

12. a) *en af' to de to 'xrono tiz dekadis indiktionos synevi ypo tinon*
 αυτό το χρόνο τη δεκάτη νύχτα συνέβει/3^ο εν. από κάποιο ν
alastoron demonon profasin jenesθe tαρας
 αλάστωρ δαίμονα η πρόφαση να γίνει/απρ. ταραχή
en vyzandio
 στο Βυζάντιο
 «Αυτό το χρόνο τη δέκατη νύχτα συνέβη εξαιτίας κάποιου Αλάστωρ
 δαίμονος που αποφάσισε να δημιουργήσει φασαρία στο Βυζάντιο»
 (Horrocks (1997):366 Chorography, XIII, 473, (ekd. Dindorf))

- b) *eis toũto árketai lalei*
 σε αυτό αρχίζει να μιλά/απρ.
 «Σε αυτό αρχίζει να μιλά»
 (Joseph (1983):58(23a), Morea 3824(P) (13th c.))

- c) *opheíloun eĩstai pantákhrou*
 οφείλουν/3^ο πλ. να είναι/απρ. παντού
 «οφείλουν να βρίσκονται παντού»
 (Joseph (1983):59(23c),(Morea 2009))

d) *ki oudèn ta dúnesai posð:s mè pólemon epárei*
 κι τίποτα από αυτά που μπορείς/2^ο εν. με τη βία να πάρεις/απρ.
 «και όχι αυτά που μπορείς να πάρεις με τη βία»
 (Joseph (1983): 58(24d),(Morea1591 (H)))

e) *kaì káphteì me he: agápe: sou,*
 και καίει/3^ο εν. εμένα/αιτ. η αγάπη σου/ον.,
dèn e:mpo:rð: poménein
 δεν μπορώ/1^ο εν. να περιμένω/απρ.
 «Η αγάπη σου με καίει, δεν μπορώ να περιμένω»
 (Joseph (1983): 58(24e), (Erotop. 215 (16th c.)))

13. a) *meta tò baptisthē:nai eĩpen*
 μετά το βάπτισμα/ΑΠΡ. είπε
 «Μετά το βάπτισμα, αυτός είπε»
 (Joseph(1983):59(24a), Makh.#3, 1.1)

b) *hóti megále: diaphora eĩne apò tò peĩn*
 επειδή μεγάλη διαφορά είναι από το να πεις/ΑΠΡ
hò:s tò na poĩsei
 το να το κάνεις/3^ο εν.
 «Επειδή υπάρχει μία μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο να το πεις και να το
 κάνεις»
 (Joseph(1983):59(24b), Makh. #491, 1. 7-8))

Εκτός από τις παραπάνω χρήσεις, η αναθεώρηση του απαρεμφάτου οδήγησε στην εμφάνιση νέων δομών με το έναρθο απαρέμφατο να αποκτά χρονική/συμπερασματική λειτουργία γύρω στον 10^ο αι. Η λειτουργία αυτή διατηρήθηκε μέχρι τον 15^ο αι. όπου και αντικαταστάθηκε από παρεμφατικά ρήματα:

14. a) *euthùs tò brásein tò thermón*
 αμέσως να βράσει/ΑΠΡ. το ζεστό (νερό)
 «σύντομα το ζεστό (νερό) θα βράσει»
 (Joseph (1983):61(26), Prodromos Theodoros, vernacular
 poems, IV.50(g) (12th c.))

b) *k' egò:, tò akóusi to, eutùs ethlíbe:ka tosoúto:s*
 κι εγώ, το άκουσα/ΑΠΡ. αυτό αμέσως στεναχωρήθηκα τόσο πολύ
 «κι εγώ, με το που το άκουσα αυτό, αμέσως στεναχωρήθηκα πάρα πολύ»
 (Joseph (1983):61(27a), Morea 6066(13th c.))

c) tò na s' idoũn.../ ek tè:n pikrían toũs spházontai

το να σε δούν την πίκρα τους θα καταστρέψει

«με το που σε δούνε, θα καταστραφούν από την πικρία τους»

(Joseph (1983):61(28), Pulo. 492-3(14th c.))

Το ίδιο διάστημα το άναρθρο απαρέμφατο άρχισε να εμφανίζεται σε νέες δομές ως συμπλήρωμα στο ρήμα ekho: και thelo: για το σχηματισμό παρακειμένων και μελλοντικών τύπων.

Ιστορικά ο τύπος ekho: + απαρέμφατο παρακειμένου προήλθε από τον πανομοιότυπο τύπο της αρχαίας ελληνικής ιδιωματικής φράσης «είμαι σε θέση να» μέσω του παρελθοντικού χρόνου eikha + απαρέμφατο παρακειμένου που δηλώνει πιθανότητα και χρησιμοποιούνταν για να δηλώσει το μη πραγματικό, λειτουργούσε δηλαδή ως υπόθεση(15a) Οι υποθετικοί λόγοι της αρχαίας ελληνικής βρίσκονταν αρκετά κοντά σημασιολογικά με τους μη τροπικούς παρακειμένους, με την έννοια ότι δηλώνουν μία πράξη που είναι εκτός χρόνου, δηλαδή είναι προγενέστερη σε σχέση με μία παρελθοντική πράξη. Έτσι, το υποθετικό eikha + απαρέμφατο επειδή ήταν αρκετά κοντά σημασιολογικά, απέκτησε λειτουργίες υπερσυντελικού, με αποτέλεσμα να μετατοπιστεί το ekho: + απαρέμφατο που ως τότε λειτουργούσε ως μέλλοντας σε θέση παρακειμένου(15b).

15. a) ei zō: deĩksai soi ékho: tò tíς eimí

εάν ζω/1^ο εν. να δείξω/απρ. εσένα έχω ποιος είμαι

«Εάν ζω, θα σου δείξω ποιος είμαι»

(Joseph (1983):62(31) , Theoph. 349, 22)

b) k' ébalan tòn basiléan ekeĩnon/ eis tò skamní

και έβαλαν τον βασιλεία εκείνο στη θέση

te:s basileías opoũ to eĩhen khásei

του βασιλείου το οποίο το είχε/3^ο εν.. χάσει/απρ..

«Και έβαλαν τον βασιλεία στο θρόνο του βασιλείου που αυτός είχε χάσει».

(Joseph (1983):63(33), Morea, (6221 (H))(13th c.))

Στη μεταφορά αυτή του ekho + απαρέμφατο σε θέση παρακειμένου συνέβαλλε πιθανότατα και η εμφάνιση του thelo + απαρέμφατο τον 10^ο αι. ως αναθεωρημένης έκφρασης του μέλλοντα αλλά και άλλων μελλοντικών τύπων που σχηματίζονται έχοντας ως βάση το ρήμα thelo (κεφ. 3):

16. a) kathō:s tò théleis máthei

όπως αυτό θα/2^ο εν. μάθεις/πρ.

«Όπως θα το μάθεις»

(Joseph (1983):64(34a), Morea 1197 (13th c.))

- b) epeĩ an é:thelan straphē: stē:n Benetían opíso:
 επειδή αν ήθελαν/3^ο πλ. να γυρίσουν/απρ. στη Βενετία πίσω
 επειδή αν ήθελαν να γυρίσουν πίσω στη Βενετία
 (Joseph (1983):64(34b), Morea 521 (P) (13th c.))

Στο παράδειγμα (16a) η δομή thelo + απαρέμφατο λειτουργεί περιφραστικά με το κατηγορημα thelo: να δηλώνει το μέλλοντα(théleis máthei), ενώ στο παράδειγμα (16b) το κατηγορημα thelo: ως λεξικό χρησιμοποιείται για τηδήλωση της θέλησης(é:thelan straphē:).

Στις παραπάνω καινοτόμες χρήσεις του απαρεμφάτου έρχονται να συμπληρωθούν και δύο ακόμα τύποι που πρωτοεμφανίστηκαν τον 16^ο – 17^ο αι. Ο πρώτος τύπος είναι ένας καινούριος τύπος του συνδετικού ρήματος «eimai», ονόματι eisthai [iste] (πολλές φορές συλλαβιζόταν με το t ή το e) που αντικατέστησε το einai(17a). Ο δεύτερος τύπος αποτελεί πιθανότατα μία λογοτεχνική αναθεώρηση της παλιάς κατάληξης ή ένα νέο τύπο στον οποίο βασιζόταν το παλιό απαρέμφατο (eisthai, eistai). Είναι η δεύτερη επίσημη παράταση της κατηγορίας του απαρεμφάτου στη μεσοπαθητική (17b).

17. a) kai esù thés eĩstai
 και εσύ θα/2^ο εν. είσαι
 «και εσύ θα είσαι»
 (Joseph (1983):68(43), Gyp. III. 38, (17th c.))

- b) thélei ‘groikāsthai ... t’ ónomá sou
 θα/3^ο εν. ακουστεί/απρ. το όνομα σου
 «Το όνομα σου θα ακουστεί»
 (Joseph (1983):68(44), Gyp. III. 605, (17th c.))

Τα παραπάνω δεδομένα οδηγούν στο συμπέρασμα πως η βυζαντινή περίοδος αποτελεί ουσιαστικά το διάστημα κατά το οποίο το απαρέμφατο περιορίστηκε σχεδόν ολοκληρωτικά. Η διατήρηση του σε κείμενα της βιβλικής δεν αποτελεί απόδειξη της χρήσης του ως συμπλήρωμα σε ρήματα στην καθημερινή επικοινωνία ενώ η αναθεώρηση και δημιουργία νέων δομών αποδεικνύουν την τάση περιορισμού του σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα, στα οποία χρησιμοποιούνταν κατά βάση στην ονοματική του μορφή. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειώσουμε ότι και στα περιβάλλοντα στα οποία η ρηματική του φύση υπερίσχυε, το απαρέμφατο λειτουργούσε όχι ως «ρηματικό συμπλήρωμα δήλωσης σκοπού» αλλά ως συμπλήρωμα σε περιφραστικές δομές για τη δήλωση χρόνων. Στα πλαίσια αυτά, το απαρέμφατο έχασε ουσιαστικά την σημασιολογική του αυτονομία με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην πλήρη εξαφάνιση του στη νέα ελληνική. Στην αδυναμία του αυτή συνέλαβε και η μορφολογική του εξασθένηση.

2.5. Η μορφολογία του απαρεμφάτου

Στην κλασική ελληνική το απαρέμφατο υφίσταται στην ενεργητική, τη μέση και την παθητική φωνή. Στην ενεργητική και στην μέση σε τέσσερις χρονικές βαθμίδες, στον ενεστώτα, τον αόριστο, τον αόριστο β' και τον παρακείμενο, ενώ στην παθητική φωνή σε δύο χρονικές βαθμίδες στον αόριστο α' και β'. Στη μορφή αυτή διατηρήθηκε το απαρέμφατο μέχρι την πρώιμη μεσαιωνική εποχή.

18.

	Ενεργητική	Παθητική	Μέση
Παρόν/ Μέλλον	<u>-ein</u>		-sthai
Αόριστος α'	<u>-(s)ai</u>	-thē:nai	-sthai
Αόριστος β'	<u>-ein</u>	-ē:nai	-sthai
Παρακείμενος	<u>-enai</u>		-sthai

(Joseph, 1983:55)

Γύρω στο 12^ο αι. άρχισε και η μορφολογική εξασθένηση του με τις τρεις φωνές να μειώνονται σε δύο (ενεργητική και μεσοπαθητική) και το συνοπτικό τύπο να εγκαταλείπεται.

19.

	Ενεργητική	Μεσο-παθητική
Παρόν- μέλλον	-ei(n)	-thē:(n)
Αόριστος α'	-(s)ei(n)	-thē:(n)
Αόριστος β'	-ei(n)	-thē:(n)

(Joseph, 1983:56)

Έτσι, στην ενεργητική φωνή και στη μεσοπαθητική διατηρήθηκαν ο ενεστώτας, ο αόριστος α' και ο αόριστος β', με τον αόριστο α' της ενεργητικής φωνής να αναδιαμορφώνει την κατάληξη του σε -(s)ei(n) και τους μεσοπαθητικούς τύπους σε -thē:(n). Την ίδια περίοδο τα φωνήεντα των καταλήξεων της ενεργητικής και της μεσοπαθητικής φωνής -ei(n) και -thē:(n) συγχωνεύτηκαν φωνητικά σε [i] και έδωσαν τις καταλήξεις [-in] και [-θine]. Η αλλαγή αυτή σε συνδυασμό με την εξαφάνιση της κατάληξης -n, η οποία συντελέστηκε λίγο αργότερα οδήγησαν στην ταύτιση του απαρεμφάτου με το 3^ο ενικό πρόσωπο. Η ταύτιση αυτή οδήγησε στην σύγχυση του απαρεμφάτου με τα παρεμφατικά ρήματα και στη σταδιακή εξαφάνιση του.

2.6. Το απαρέμφατο σήμερα

Όσο και αν ψάξουμε στη Νέα Ελληνική γλώσσα απαρέμφατο δε θα βρούμε. Σε όλες τις δομές που παλαιότερα χρησιμοποιούνταν το απαρέμφατο, σήμερα εμφανίζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις τύπου *οτι* και τύπου *να*:

20. a) Thelo na pao spiti.
b) Mporo na sou miliso.
c) Nomizo *oti* I Maria agapa ton Kosta.

Ακόμα και ο ονοματικός τύπος του απαρεμφάτου έχει αντικατασταθεί από παραγόμενα ρηματικά κλιτά ουσιαστικά:

21.

	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Ονομαστική	Grápsimo	Grápsimata
Γενική	Grápsimatos	Grápsimaton
Αιτιατική	Grápsimo	Grápsimata

(Joseph 1983:45(8))

Βέβαια ακόμα και σήμερα βρίσκουμε ελάχιστους τύπους που έχουν επιβιώσει. Τέτοιοι είναι ορισμένα λεξικοποιημένα ουσιαστικά που παράγονται από το παλαιότερο έναρθρο απαρέμφατο. Οι τύποι αυτοί όπως το *fili* και το *feripin* δεν έχουν παραγωγική χρήση και γι αυτό πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστές λεξικές οντότητες χωρίς γενικευμένες παραγωγές από αυτές.

Επιπλέον, στη νέα ελληνική γλώσσα το απαρέμφατο εμφανίζεται υποχρεωτικά στο σύστημα του παρακειμένου που παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία της δομής *ekho* + απαρέμφατο. Στο σύστημα αυτό ουσιαστικά βρίσκουμε τους μοναδικούς συνεχιστές του παλιού απαρεμφάτου ως ρηματικής κατηγορίας:

22.

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ	ΜΕΣΗ – ΠΑΘΗΤΙΚΗ	
exo grápsi	exo skotoθi	Παρακείμενος
<u>ixa</u> grápsi	<u>ixa</u> skotoθi	Υπερσυντέλικος
θα exo grápsi	θα exo skotoθi	Συντ. μέλλοντας
θα <u>ixa</u> grápsi	θα <u>ixa</u> skotoθi	Υποθετικός λόγος
exe grápsi	exe skotoθi	Προστακτική
exondas grápsi	exondas skotoθi	Γερούνδιο

(Joseph, 1983:69)

Ωστόσο, οι τύποι αυτοί δεν λειτουργούν ως απαρέμφατο αλλά ως μετοχές αορίστου (Hesse 1980:13). Στο ρηματικό σύστημα της ελληνικής γλώσσας η

διάκριση ανάμεσα σε συνοπτικό και μη συνοπτικό υφίσταται σε όλες τις ρηματικές κατηγορίες καθώς η όψη παίζει πολύ σημαντικό ρόλο(23). Εξαίρεση αποτελούν οι μετοχές οι οποίες διαθέτουν μόνο το μη συνοπτικό. Το κενό αυτό καλύπτεται με την χρήση του παλιού απαρεμφάτου ως ένδειξη του συνοπτικού, ως μετοχής αορίστου(23):

23.

	Μη συνοπτικός	Συνοπτικός
Ενεστ. οριστ.	Gráfo	Grápso
Μέλλοντας οριστ.	θα gráfo	θα grápso
Παρατ. οριστ.	Égrafa	Égrapsa
Υποτακτική	na gráfo	na grápso
Προστ. Εν.	Gráfe	Grapes
Προστ. Πλ.	Gráfte	Grápste
Μετοχή		
Ενεργητική	Gráfondas	Grápsi
Μεσοπαθητική	Grafómenos	Graftí

Όπως φαίνεται και από τους πίνακες (23), η κατηγοριοποίηση του εναπομείναντος απαρεμφάτου ως μετοχής αποτελεί ένδειξη ότι η κατηγορία του απαρεμφάτου δεν υπάρχει πια λειτουργικά παρά μόνο ιστορικά στην νέα ελληνική γλώσσα με εξαίρεση τις ελληνικές διαλέκτους της κάτω Ιταλίας και τις ποντιακές διαλέκτους.

Ειδικότερα, το απαρέμφατο στην ιταλική ελληνική βρίσκεται ως συμπλήρωμα σε ρήματα ικανότητας και αιτίας και σε μελλοντικές εκφράσεις με το ρήμα *thelo*: (Pellegrini (1980), Rohlfs (1958)):

24. a) den don esónnain ivri (Calabria)
δεν αυτόν/ΑΙΤ. μπορούσαν/3ΠΛ. να βρουν/ΑΙΠ.
«Δεν μπορούσαν να βρουν αυτόν»

b) de sónno ciumiθί (Bova)
δεν μπορώ να κοιμηθώ/ΑΙΠ.
«Δεν μπορώ να κοιμηθώ»

c) è ssózo plósi (otrantó)
δεν μπορώ να κοιμηθώ/ΑΙΠ.
«Δεν μπορώ να κοιμηθώ»

d) me cánni peθáni (Bova)
με/ΑΙΤ. κάνει να πεθάνω/ΑΙΠ.
«Θα με κάνεις να πεθάνω»

- e) ton ícua ertí (Bova)
τον άκουσα να έρχεται/ΑΠΡ.
«Τον άκουσα να έρχεται»

(Joseph (1983):73(49 a,b,c,d,e))

Οι δομές αυτές δεν εξαιρούν τις παρεμφατικές αντικαταστάσεις (Joseph 1983):

25. a) me canni na pesano
με/αιτ. κάνει/2^ο εν. να πεθάνω/1^ο εν.
«Με κάνεις να πεθάνω» (Ότραντο)

- b) ton icusa na 'rti
αυτόν άκουσα να έρχεται
«Τον άκουσα να έρχεται» (Ότραντο)

(Joseph (1983):73(50 a,b))

Μάλιστα, στη διάλεκτο της νότιας Καλαβρίας το απαρέμφατο έχει ουσιαστικά αντικατασταθεί από παρεμφατικές προτάσεις τύπου *mu*:

26. Volimu mu mangiamu
θέλουμε να/μόριο φάμε/3^ο πλ.
«Θέλουμε να φάμε»

(Roberts & Roussou 2003:90)

Συνοψίζοντας το απαρέμφατο έχει πλήρως εξαφανιστεί από την ελληνική γλώσσα. Ακόμα και οι ελάχιστες επιβιώσεις του σε ορισμένες διαλέκτους εκτός Ελλάδας παρουσιάζουν σημάδια εξασθένησης. Ενδιαφέρον θα είχε να μελετήσει κανείς αν το φαινόμενο εξασθένησης του απαρεμφάτου στις ελληνικές διαλέκτους της κάτω Ιταλίας αποτελεί αποκλειστικά φαινόμενο των διαλέκτων αυτών ή αν παρατηρούνται σημάδια εξασθένησης και στην κοινή ιταλική, η οποία επηρέασε της διαλέκτους αυτές ή ακόμα αν η εξασθένηση του απαρεμφάτου ανταποκρίνεται σε μία γενικότερη τάση εξασθένησης της κατηγορίας αυτής διαγλωσσικά.

2.7. Επίλογος

Στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάστηκε συνοπτικά η ιστορία του απαρεμφάτου στην ελληνική γλώσσα και παρατηρήθηκε ότι η συντακτική συμπεριφορά των ρημάτων έχει αλλάξει πλήρως με αποτέλεσμα να μην υπάρχει καμία σύγκλιση στην κατανομή της προτασιακής μορφολογίας μεταξύ κλασικής ελληνικής και νέας ελληνικής.

Ανακεφαλαιώνοντας, στην κλασική ελληνική τα ρήματα ελέγχου και ανύψωσης είχαν ως μοναδικό συμπλήρωμα ένα απαρέμφατο(2.2).

Η δομή αυτή όμως περιορίστηκε σε συγκεκριμένες ομάδες ρημάτων κατά την ελληνιστική εποχή και εμφανίστηκε η καινοτόμα χρήση του απαρεμφάτου μαζί με συνδέσμους, ρήμα + *ina/oti* + απαρέμφατο(2.3).

Στη βυζαντινή εποχή το σύνολο των ρημάτων που επέλεγαν ως συμπλήρωμα ένα απαρέμφατο ήταν αρκετά μικρό. Νέες δομές την περίοδο εκείνη αποτελούν οι περιφράσεις *thelo* + απαρέμφατο και *ekho* + απαρέμφατο(2.4). Ο τύπος *ekho* + απαρέμφατο αρχικά λειτουργούσε ως υποθετικός λόγος. Στη συνέχεια μετατέθηκε σε θέση παρακειμένου και τη θέση μέλλοντα στον περιφραστικό τύπο *thelo* + απαρέμφατο. Η σημασιολογία του κατηγορήματος *thelo*: αλλάζει ανάλογα με το συμπλήρωμα:

27. *thelo* + απαρέμφατο-> μελλοντικό, λειτουργικό
thelo + *na* – πρόταση-> θεληματικό, λεξικό.

Την ίδια περίοδο έχουμε και τη μορφολογική μείωση του απαρεμφάτου, γεγονός που οδήγησε στην ταύτιση του με το 3^ο ενικό πρόσωπο(2.5).

Στα πλαίσια αυτά, οι μορφοσυντακτικές αλλαγές είχαν ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση του απαρεμφάτου στα νέα ελληνικά από τις παρεμφατικές προτάσεις τύπου *na* και τύπου *oti*.(2.6) Το απαρέμφατο διατηρείται ιστορικά μόνο στον τύπο παρακειμένου. Ωστόσο και εκεί συγχρονικά αντιμετωπίζεται ως μετοχή(2.6).

Τα διάφορα αυτά στάδια εξέλιξης του απαρεμφάτου παρουσιάζουν ομοιότητες με δομές που βρίσκουμε στις ρωμανικές και στις γερμανικές γλώσσες.

Ειδικότερα, τα ρήματα ανύψωσης και ελέγχου συνοδεύονται πάντοτε από απαρέμφατο στην αγγλική γλώσσα όπως ακριβώς συνέβαινε και στην κλασική ελληνική:

28. I want to go home
 εγώ θέλω/1^ο εν. να πάω/απρ. σπίτι
 «Εγώ θέλω να πάω σπίτι»

Επιπλέον, στις σύγχρονες γερμανικές και ρωμανικές γλώσσες υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες το απαρέμφατο συνοδεύεται από συνδέσμους, θυμίζοντας το παράδειγμα της ελληνιστικής κοινής:

29. Γερμανικά

- a) Ich hoffe nach Hause zu gehen
 εγώ ελπίζω στο σπίτι να/συνδ. πάω/απαρ.
 «Εγώ ελπίζω να πάω στο σπίτι»

Γαλλικά

- b) J' espère d' aller à la maison
 εγώ ελπίζω να/συνδ. πάω/απαρ. σε το (=στο) σπίτι
 «Ελπίζω να πάω σπίτι»

Στη δημόδια λατινική για το σχηματισμό του μέλλοντα απαιτούνταν ο συνδυασμός του απαρεμφάτου με το ρήμα habeo (έχω), παρομοίως και στην βυζαντινή ελληνική:

30. si nu aveți a înțelege
 και δεν έχετε μόριο να καταλάβεται/απαρ.
 «Και δεν θα καταλάβεται»

(Joseph (1983):154 (11))

ενώ στη διάλεκτο της νότιας Καλαβρίας, το απαρέμφοτο έχει ουσιαστικά εξαφανιστεί με τις προτάσεις τύπου *mi* να εμφανίζονται σε όλα τα πλαίσια όπου η κοινή ιταλική χρησιμοποιεί το απαρέμφοτο. Οι προτάσεις αυτές αντιστοιχούν στις προτάσεις τύπου *na* των νέων ελληνικών:

31. ti dissi *mi* veni
 σου είπα να έρθεις

(Roberts & Roussou 2003:90)

Στις συντακτικές αυτές ομοιότητες μπορεί να προστεθεί και μία μορφολογική ομοιότητα, εκείνη της μείωσης της απαρεμφατικής κατάληξης. Σε αρκετές ρωμανικές και γερμανικές γλώσσες έχει χαθεί ένα τμήμα της κατάληξης του απαρεμφάτου: η απαρεμφατική κατάληξη *-re* της λατινικής διατηρείται μονάχα στην κοινή ιταλική. Στις υπόλοιπες ρωμανικές γλώσσες η απαρεμφατική κατάληξη έχει μειωθεί, με το απαρέμφοτο στα πορτογαλικά, τα ισπανικά και τα γαλλικά να έχει χάσει την κατάληξη *-e* ενώ στα ρουμανικά και την διάλεκτο της νότιας Καλαβρίας να έχει χάσει εξολοκλήρου την απαρεμφατική κατάληξη *-re*.

32. o vulimmo vedé
 αυτόν θέλουμε να δούμε/απαρ.

(Roberts & Roussou 2003:89)

33.

	Ιταλία	Ρουμανικά	Πορτογαλλικά	Ισπανικά	Γαλλικά
Α' συζ.	-are	- a	-ar	-ar	-re
Β' συζ.	-ere	-ae	-er	-er	-er
Γ' συζ.	-ere	-e	-oir	-oir	-oir
Δ' συζ.	-ire	-i	-ir	-ir	-ir

Κατά παρόμοιο τρόπο και στις βόρειες γερμανικές γλώσσες το απαρέμφατο διατηρεί την πρωτογερμανική κατάληξη στη γερμανική και στην ολλανδική γλώσσα, όχι όμως και στις βόρειες γερμανικές γλώσσες όπου η κατάληξη –n χάθηκε από πολύ νωρίς με αποτέλεσμα η κατάληξη του απαρεμφάτου να μειωθεί σε –a και σε ορισμένες νορβηγικές διαλέκτους σε –e. Μάλιστα στις πιο νότιες νορβηγικές διαλέκτους το απαρεμφατικό επίθημα έχει ολοκληρωτικά χαθεί⁴ Ωστόσο σε καμία από αυτές τις γλώσσες το απαρέμφατο δεν έχει εξαφανιστεί ως κατηγορία παρά μόνο στην ελληνική.

Επομένως, παρά τις συντακτικές ομοιότητες του απαρεμφάτου της ελληνικής με τα απαρέμφατα των ρωμανικών και των γερμανικών γλωσσών, υπάρχει κάποιο χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί την ελληνική γλώσσα σε σχέση με τις υπόλοιπες και το οποίο ευνόησε την εξαφάνιση του απαρεμφάτου. Η διαφορετική αυτή εξέλιξη μπορεί να οφείλεται είτε σε ενδογλωσσικούς είτε σε εξωγλωσσικούς παράγοντες είτε στο συνδυασμό των δύο αυτών διαφορετικών παραγόντων.

⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Infinitive>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3. Από την Αρχαία Ελληνική στη Νέα Ελληνική: Η γραμματικοποίηση των μορίων *tha* και *na*

3.1.Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό εστιάζουμε στη μετάβαση από το λεξικό *thelo* στο λειτουργικό *tha* και από το συμπληρωματικό δείκτη *hina* στο υποτακτικό μόριο *na*. Το φαινόμενο που οδήγησε στην αλλαγή αυτή σχετίζεται άμεσα με την μείωση της μορφολογικής κατάληξης του απαρεμφάτου και την ταύτιση του με το 3^ο ενικό πρόσωπο. Η αλλαγή αυτή ονομάζεται γραμματικοποίηση και ορίζεται ως η διαδικασία κατά την οποία ένα λεξικό στοιχείο αποκτά γραμματική λειτουργία. Ως όρος προτάθηκε από τον Millet(1912) και μελετήθηκε από τους Hopper & Traugott Closs(1993)». Το κεφάλαιο στηρίζεται στην ανάλυση των Roberts & Roussou(2003).

3.2 Η γραμματικοποίηση του *tha*

3.2.1 Ιστορική αναδρομή

Κλασικό παράδειγμα γραμματικοποίησης αποτελεί η εμφάνιση του μορίου *tha* στις μελλοντικές δομές, το οποίο αποτελεί απόγονο του ρήματος *thelo*. Η χρήση του ως μελλοντικού τύπου προέκυψε από την εξαφάνιση του μέλλοντα της κλασικής ελληνικής. Ο μέλλοντας πριν την ελληνιστική εποχή σχηματιζόταν συνθετικά, δηλαδή με το θέμα του ρήματος, τις καταλήξεις του ενεστώτα και ένα από τα προσφύματα -s, ps, ks, ανάμεσα στο θέμα και στην κατάληξη ανάλογα με το χαρακτήρα του ρήματος (-s για τα φωνεντόληκτα και τα οδοντικόληκτα, ps για τα χειλικόληκτα και ks για τα ουρανικόληκτα):

1.

Φωνεντόληκτα	Χειλικόληκτα	οδοντικόληκτα	Ουραικόληκτα
Liso	Grapso	piso	Takso

Οι φωνολογικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν κατά την ελληνιστική περίοδο επηρέασαν το φωνολογικό σύστημα της ελληνικής με αποτέλεσμα να υπάρξει ομοφωνία μεταξύ της οριστικής μέλλοντα και της υποτακτικής αορίστου. Έτσι, προέκυψε ένας νέος μελλοντικός περιφραστικός τύπος, ο τύπος *ekho* + απαρέμφατο που χρησιμοποιούνταν κυρίως σε υποθετικούς λόγους:

2. ei zō: deĩksai soi ékko:
 εάν ζω/1^ο εν. να δείξω/απρ/ εσένα/δοτ. έχω/1^ο εν.
 tò tis eimi
 ουδ.αρθρο ποιος είμαι/1^ο εν.
 «Εάν ζω, θα σου δείξω ποιος είμαι»

(Joseph 1983:62(31), Theoph. 349, 22)

Η χρήση του τύπου ekho + απαρέμφατο για την έκφραση της μελλοντικής διάθεσης διατηρήθηκε μέχρι την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, όπου κάποια στιγμή άρχισε να χρησιμοποιείται για την δήλωση συντελεσμένων χρόνων. Έτσι, έδωσε τη θέση του στον τύπο thelo + απαρέμφατο, ο οποίος αποτέλεσε βασικό τρόπο έκφρασης του μέλλοντα. Την ίδια περίοδο η σταδιακή εξαφάνιση του απαρεμφάτου και η αντικατάστασή του από παρεμφατικά συμπληρώματα έδωσε χώρο στην εναλλακτική δομή με το thelo + na + παρεμφατικό ρήμα.

Στη νέα ελληνική, το ρήμα *thelo* λειτουργεί ως λεξικό ρήμα θέλησης που παίρνει ως συμπλήρωμα μία πρόταση *na*, ενώ ως μελλοντικός δείκτης έχει αντικατασταθεί από τον απόγονο του *tha* (*thelo*: *thelei*> *thel'*> *the na*), η χρήση του οποίου δεν περιορίζεται στην έκφραση του μέλλοντα αλλά μπορεί να αναγνωστεί και ως τροπικό μόριο ανάλογα με το χρόνο και την όψη:

3. a) thelo na grapso
 b) tha egrapse to grama. (egrapse= + παρελθόν, +συνοπτικό)
 c) tha egrafe to grama. (egrafe = + παρελθόν, - συνοπτικό)
 d) tha grapsi to grama. (grapsi= - παρελθόν, + συνοπτικό)
 e) tha grafi to grama. (grafi= - παρελθόν, - συνοπτικό)
 (Roberts&Roussou 2003:59,69(26))

Στο (3a) έχουμε το ρήμα *thelo*, το οποίο παίρνει ως συμπλήρωμα μία δευτερεύουσα πρόταση τύπου *na*. Στα παραδείγματα (3b-e) βρίσκεται το μόριο *tha*. Από τα παραδείγματα αυτά μόνο στο (3d) το *tha* λειτουργεί ως μαρκαριστής του χρόνου. Αντίθετα, στα παραδείγματα (3b, 3c), το *tha* λειτουργεί ως τροπικό μόριο και εκφράζει «επιστημονική τροπικότητα», ενώ στο παράδειγμα (3e) μπορεί να έχει και επιστημονική και μελλοντική ερμηνεία, ωστόσο προτιμάτε η επιστημονική. (Roberts&Roussou 2003:59-60).

Η διάκριση μεταξύ λεξικού *thelo* και βοηθητικού *tha* υποδηλώνει την ύπαρξη κάποιου ιστορικού σταδίου κατά το οποίο προέκυψε ο διαχωρισμός ανάμεσα στο λεξικό *thelo* και το βοηθητικό που εξέφραζε μελλοντικότητα (Pappas & Joseph2001, Beths 1999 on English dare).

3.2.2. Το λεξικό και το βοηθητικό *thelo*

Η σταδιακή αντικατάσταση του απαρεμφάτου από τις προτάσεις – *hina* ξεκίνησε στην ελληνιστική κοινή με το απαρέμφατο να διατηρείται κυρίως σε περιπτώσεις ταυτοπροσωπίας και τις προτάσεις – *hina* σε δομές ετεροπροσωπίας. Το διπλό αυτό σχηματισμό διατηρούσε και το ρήμα *thelo*, η δομή του οποίου άλλαξε τον 2^ο αι. επιτρέποντας την συναναφορά με μία *hina* πρόταση (Joseph 1983:53):

4. *thelousin hoi Ioudaioi hina phoneusousin auton.*
 θέλουν/3^ο πλ. οι Ιουδαίοι/ον. να σκοτώσουν/3^ο πλ. αυτόν
 «Θέλουν οι Ιουδαίοι να σκοτώσουν αυτόν»

(Act. Pil. 11.2.5)

Η εμφάνιση της δομής αυτής δεν εμπόδισε το κατηγορημα *thelo* να συνεχίσει να παίρνει ως συμπλήρωμα απαρέμφατο, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα για δύο διαφορετικές αναγνώσεις, με τη μία να το αντιμετωπίζει ως λεξικό ρήμα και την άλλη ως βοηθητικό. Από τον 10^ο αι. και μετά ο τύπος *thelo* + απαρέμφατο δήλωνε μόνο τον μέλλοντα ενώ ο τύπος *thelo* + συμπλήρωμα χρησιμοποιούνταν για την έκφραση της θέλησης (Roberts&Roussou 2003:61). Έτσι, η διάκριση ανάμεσα στο λεξικό και στο λειτουργικό *thelo* εκφράζεται με το συμπλήρωμα (Horrocks 1997:231, Tsangalidis 1999:151). Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι την περίοδο αυτή εξαφανίστηκε η απαρεμφατική μορφολογία, με αποτέλεσμα τα απαρέμφατα να γίνει ομόφωνο με το τρίτο πρόσωπο και να διαδοθεί η συμφωνία σε όλα τα πρόσωπα:

5. a) *thelo grafo*
 b) *thelo na grafo*

(Roberts&Roussou 2003:64)

Έτσι, όπως παρατηρούμε στο παράδειγμα (5a) και (5b) το *thelo* είτε είναι βοηθητικό είτε λεξικό κατηγορημα παίρνει ως συμπλήρωμα ένα κλιτό ρήμα. Μόνο που στην περίπτωση του βοηθητικού *thelo* το ρήμα αυτό δεν βρίσκεται στον κόμβο της ρηματικής φράσης (ΡΦ) ούτε στον κόμβο του συμπληρωματικού δείκτη (ΣΔ), όπως το συμπλήρωμα του λεξικού *thelo* που εισάγεται με το μόριο *na*. Το συμπλήρωμα του βοηθητικού *thelo* παραμένει απαρεμφατικό (Roberts&Roussou 2003:64) καθώς τα δύο ρήματα έχουν διαφορετική σημασία, με το ένα να εκφράζει μελλοντική διάθεση (5a. *thelo grafo* = *tha grafo*) ενώ το άλλο θέληση, επιθυμία (5b *thelo na grafo*). Επιπλέον, στα ελληνικά τα παρεμφατικά συμπληρώματα εισάγονται πάντα με δευτερεύουσες προτάσεις, άρα το *thelo* όταν συνοδεύεται από το *na* παίρνει ένα συμπληρωματικό δείκτη ως συμπλήρωμα, όταν το *na* είναι απών, το βοηθητικό *thelo* εμφανίζεται σε μία ψηλότερη λειτουργική κεφαλή ενώ το κυρίως ρήμα εμφανίζεται είτε στο κόμβο του Ρήματος (Ρ), είτε σε μία χαμηλότερη λειτουργική κεφαλή, πιθανότατα στο ρήμα (ρ). Τέλος, μπορεί στο παράδειγμα (5a) και τα δύο ρήματα να φαίνονται κλιτά όμως μόνο το ένα από τα δύο μπορεί να κλιθεί και αυτό είναι το *thelo*.

Συνεπώς, πρόκειται για δύο τελείως διαφορετικούς τύπους, από τον ένα από τους οποίους – το βοηθητικό *thelo*- προέκυψε το *tha*.

3.2.3. Από το *thelo* στο *tha*

Σύμφωνα με τους Pappas & Joseph (2001) το *tha* προήλθε από το μειωμένο τύπο του απρόσωπου *thelei* (*thelei* > *thel'* > *the*)(6a). Ενώ με βάση τον Jannaris(1897:558) και τον Horrocks(1997:232), το *the* είναι ο μειωμένος τύπος του *thelo*. Το *the* χρησιμοποιούνταν για να ενισχύσει τη μελλοντική ερμηνεία που μεταβιβάζοταν από τη *na* + ρήμα δομή(6b) από τη συγχώνευση της οποίας προήλθε το μόριο *tha*:

6. a) [...] *ki emeis thelei ta kamome*
και εμείς θέλει/3^ο εν. αυτά κάνουμε/1^ο πλ.
«Και εμείς θα τα κάνουμε»

- b) *kai plio dhe the na kartero*
και περισσότερο δεν θέλω/1^ο εν. να περιμένω/1^ο εν.
«Δεν θα περιμένω περισσότερο»

(Roberts&Roussou 2003:66)

Για τους Roberts&Roussou (2003:8-9), η απάντηση για την προέλευση του *the* και μάλιστα από το *the na* βρίσκεται στη συγχρονία. Πιο συγκεκριμένα, το ρήμα *thelo* στα νέα ελληνικά μπορεί να πάρει μία σειρά από μειωμένους τύπους στο 2^ο ενικό και πληθυντικό αλλά και στο 3^ο ενικό πρόσωπο στο γρήγορο προφορικό λόγο, ειδικότερα όταν ακολουθείτε από το *na* :

7. *thélo, théleis/ thés,, thélei/the, théloume, thélete/ théte, théloun*
(Roberts&Roussou 2003:68(41))

Στη βάση αυτή είναι εύλογη η υπόθεση τους ότι ο μειωμένος τύπος *the na* προήλθε από το παράδειγμα αυτό και μάλιστα από το απρόσωπο *thelei* αφού συγχρονικά υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν την καταγωγή αυτή. Ειδικότερα, το ρήμα *thelo* μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε προτάσεις όχι όμως ως λεξικό ρήμα που δηλώνει θέληση:

8. a) *Ta rouxa theloun/*thelei plisimo.*
b) *Ta rouxa theloun/thelei na ta plinis kala.*

(Roberts&Roussou 2003:68)

Στις δομές (8a,b) το ρήμα *thelo* λειτουργεί ως τροπικό και παίρνει τη σημασία του ρήματος χρειάζεται. Στο παράδειγμα (8a), η συμφωνία ανάμεσα στο ρήμα και το υποκείμενο είναι υποχρεωτική επειδή το συμπλήρωμα ένα προρηματικό ουσιαστικό, Αντίθετα στο παράδειγμα (8b), η συμφωνία δεν είναι υποχρεωτική επειδή το συμπλήρωμα του ρήματος είναι μία *na* – πρόταση. Έτσι, στην περίπτωση αυτή

μπορούμε να έχουμε είτε το προσωπικό είτε το απρόσωπο *thelo* ανάλογα με το νόημα της πρότασης: Η προσωπική δομή εστιάζει στο γεγονός ενώ η απρόσωπη στο δράστη, που στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι το 2^ο ενικό. Η ύπαρξη του τύπου αυτού στην προφορική γλώσσα αποδεικνύει την ύπαρξη του ενδιάμεσου σταδίου *thelei na* που οδήγησε στη *the na* δομή (Roberts&Roussou 2003:68-9).

Συνοψίζοντας λοιπόν, το *thelo* στην ελληνιστική διαφοροποιούνταν σε λεξικό και βοηθητικό ανάλογα με το συμπλήρωμα. Ως βοηθητικό έπαιρνε ως συμπλήρωμα ένα απαρέμφατο ενώ ως λεξικό μία *hina* – πρόταση. Έπειτα, στη βυζαντινή εποχή το βοηθητικό *thelo* συνοδευόταν από ένα παρεμφατικό ρήμα και λειτουργούσε ως πλεονασματικό, ενώ λίγο αργότερα έκανε την εμφάνιση του και το απρόσωπο *thelei* συνοδευόμενο από ένα παρεμφατικό ρήμα. Την ίδια περίοδο χρησιμοποιείται και ο *the na* τύπος για την έκφραση του μέλλοντα. Οι δομές των δύο αυτών τύπων έχουν ως εξής:

9. a) [_Δ *thelei* [_X *grafo* [_P *t_{grafo}*...]]]

b) [_Δ *the* [_X [_P [_Σ *na*+ *P*_{λεξικό}]]] > [_Δ *tha* [_X [_P_{λεξικό}]]]

(Roberts&Roussou 2003:70(46))

Και στις δύο δομές παρουσιάζεται η συμφωνία στο δευτερεύων ρήμα και όχι στο *thelei*, *the*. Εκεί που διαφοροποιούνται οι δύο αυτές δομές είναι ότι στην δομή (9a) το κατηγορήμα *thelei* συγχωνεύεται στη ψηλότερη λειτουργική κεφαλή, με αποτέλεσμα το λεξικό ρήμα να μπορεί να μετακινηθεί στο κόμβο του Χρόνου. Από την άλλη μεριά στη δομή (9b), το *the* βρίσκεται στο κόμβο της διάθεσης και το μόριο *na* δεν επιτρέπει στο λεξικό ρήμα να μετακινηθεί στο κόμβο του Χρόνου. Η απουσία της συμφωνίας και του χρόνου στο *the*, επιτρέπει την επανάλυση της δομής από διπροτασιακή σε μονοπροτασιακή. Η επανάλυση αυτή περιλαμβάνει την αλλαγή από τη μετακίνηση στη συγχώνευση, με το *the na* συγχωνεύεται με το *na* σε μία ψηλότερη λειτουργική κεφαλή πάνω από τον κόμβο του Χρόνου.

3.3. Η γραμματικοποίηση του *na*

3.3.1. Το μόριο *na* στα νέα ελληνικά

Το μόριο *na* στα νέα ελληνικά αποτελεί μία ιδιαίτερη περίπτωση αφού μοιράζει κοινά χαρακτηριστικά τόσο με το μόριο *tha* όσο και με το μόριο *oti*, βρίσκεται δηλαδή σε συμπληρωματική κατανομή και με τα δύο στοιχεία λόγω των ομοιοτήτων του με αυτά.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη σχέση του με το μόριο *tha* και τα δύο εμφανίζονται σε δομές στις οποίες μπορούν να βρίσκονται χωριστά από το ρήμα μόνο όταν παρεμβάλλεται κάποιο κλιτικό μόριο:

10. a) *thelo* [*na to agoraso*]

b) *tha to agoraso*

(Roberts&Roussou 2003:75(1))

Επιπλέον, επιλέγουν ένα ρήμα το οποίο κλίνεται ανάλογα με το +/- παρελθόν, +/- συνοπτικό⁵:

11. a) na egrapse to grama [egrapse= +παρελθόν, + συνοπτικό]
 b) na egrafe to grama [egrafe= + παρελθόν, + συνοπτικό]
 c) na grapsei to grama [grapsei= - παρελθόν, + συνοπτικό]
 d) na grafei to grama [grafei=- παρελθόν, - συνοπτικό]

(Roberts&Roussou 2003:75(2))

Εκτός από τις ομοιότητες παρουσιάζουν και ορισμένες διαφορές. Τα δύο αυτά μόρια έχουν διαφορετική άρνηση. Το μόριο tha παίρνει την άρνηση dhen, η οποία προηγείται ενώ το μόριο na παίρνει την άρνηση min, η οποία έπεται:

12. a) dhen tha to aghorasis.
 b) na min to aghorasis.

(Roberts&Roussou 2003:76(3))

Επίσης το μόριο na σε αντίθεση με το μόριο tha μπορεί να εισάγει μία συμπληρωματική πρόταση.

13. a) Apofasisa [oti tha to aghoraso]
 b) Apofasisa (*oti) na to aghoraso]

(Roberts&Roussou 2003:75(4))

Συμπληρωματική πρόταση μπορεί να εισάγει και το μόριο oti, στο οποίο η άρνηση έπεται όπως και στο μόριο na.

Με βάση τις ομοιότητες αυτές έχουν προκύψει διαφορετικές αναλύσεις για τη θέση του μορίου na. Σύμφωνα με τους Agouraki 1991 και Tsoulas 1993, το μόριο na αναλύεται όπως το oti και επομένως βρίσκεται στον κόμβο του συμπληρωματικού δείκτη. Για τον Rivero (1994) τόσο το na όπως και το tha βρίσκονται στη Φράση της Έγκλισης ενώ για τη Philippaki – Warburton (1992, 1998) το na βρίσκεται στη διάθεση, ενώ το tha στο κόμβο του χρόνου:

14. [$\Phi_{\Sigma\Delta}$ na [$\Phi_{\Lambda\rho\nu}$. dhen/min [Φ_X Xp...]]
 [$\Phi_{\Sigma\Delta}$ Σ [$\Phi_{\Lambda\rho\nu}$. dhen/min [Φ_{Δ} na/tha [Φ_X Xp...]]]]
 [$\Phi_{\Sigma\Delta}$ Σ [Φ_{Δ} na [$\Phi_{\Lambda\rho\nu}$. dhen/min [Φ_X tha...]]]]

(Roberts&Roussou 2003:77(5))

Από αυτές τις αναλύσεις καμία δεν είναι ικανοποιητική σύμφωνα με τη Roussou (2000) και τους Roberts και Roussou (2003:77), διότι όλες αντιμετωπίζουν το na είτε ως $\Sigma\Delta$ είτε ως Τροπικό μόριο. Ενώ το na έχει χαρακτηριστικά και από τα δύο στοιχεία. Επομένως, είναι σωστότερο να βρίσκεται σε μία θέση όπου έχει τη

⁵ βλ. παράδειγμα 3 για το tha.

δυνατότητα να αναλυθεί ως μόριο διάθεσης όπως το *tha* αλλά και ως $\Sigma\Delta$ όπως το *oti/an*, στην οποία δηλαδή μπορεί να διατηρεί και τα δύο χαρακτηριστικά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η Roussou (2000) πρότεινε ότι η θέση της διάθεσης βρίσκεται στον κόμβο του συμπληρωματικού δείκτη και μπορεί να προσδιοριστεί με την παρεμφατική κεφαλή του Rizzi (1997).

Έτσι έχουμε τις δομές:

15. a) $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{oti} [\Phi_{\Delta} \text{tha} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]$

b) $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{na} [\Phi_{\Delta} t_{na} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]$

16. a) $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{oti} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{dhen} [\Phi_{\Delta} \text{tha} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$

b) $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{na} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{min} [\Phi_{\Delta} t_{\text{min}} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$

17. a) $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{pou} [\Phi_{\text{Τελ.}} \text{na} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{min} [\Phi_{\Delta} t_{\text{min}} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]]]$

(Roberts&Roussou 2003:77,78 (6,7,8))

Στα παραδείγματα (15) παρουσιάζεται η κατανομή των μορίων *oti*, *tha* (15a) και *na*(15b), στα παραδείγματα (16), η κατανομή των μορίων αυτών όταν υπάρχει η άρνηση και στο παράδειγμα (17) η θέση του *na* όταν ακολουθεί ένα άλλο μόριο όπως είναι το *pou*.

Ειδικότερα, στον τύπο (15a), το *oti* καταλαμβάνει την υψηλότερη κεφαλή που είναι η φράση συμπληρωματικού δείκτη και το μόριο *tha* καταλαμβάνει τη φράση της έγκλισης. Στον τύπο (15b) το μόριο *na* βρίσκεται στη θέση του κόμβου της διάθεσης και από κει ανυψώνεται στη θέση του $\Sigma\Delta$.

Στην περίπτωση που υπάρχει η άρνηση(16a,b) όταν αυτή είναι το *dhen* παράγεται στον κόμβο της άρνησης ενώ όταν είναι το *min*, παράγεται στον κόμβο της διάθεσης και από κει μετακινείται στον κόμβο της άρνησης. Το *na* συγχωνεύεται άμεσα στη φράση συμπληρωματικού δείκτη.

Όταν όμως έχουμε δύο μόρια όπως στο (17) τότε η Κεφαλή του $\Sigma\Delta$ χωρίζεται στα δύο (Rizzi 1997, Roussou 2000) στην κεφαλή τελεστή και στην κεφαλή του συμπληρωματικού δείκτη. Έτσι, η δομή αυτή έχει τρεις κεφαλές που επιτρέπουν στο μόριο *na* να συνεμφανίζεται με ένα συμπληρωματικό δείκτη στην υψηλότερη κεφαλή.

3.3.2. Ιστορική αναδρομή

Στην κλασική ελληνική ο σύνδεσμος *hina* εισήγαγε τελικές προτάσεις που και εκφέρονταν με υποτακτική, με ευκτική ύστερα από ρήμα ιστορικού χρόνου και με οριστική παρελθοντικού χρόνου για να φανερώσουν σκοπό που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί όταν προηγείται κάτι που δεν έγινε.

Πέραν από τις προτάσεις *hina*, την ίδια περίοδο τα απαρέμφατα φανέρωναν σκοπό με τη διαφορά ότι λειτουργούσαν ως συμπληρώματα ενώ οι προτάσεις *hina* ως προσαρτήματα.

Η κατανομή αυτή άλλαξε στην κοινή ελληνιστική (3^ο αι. π.χ. – 4^{ος} αι. μ. χ.) με τα απαρέμφατα να αντικαθίστανται από παρεμφατικά συμπληρώματα. Η αλλαγή αυτή οφείλεται στην εξασθένηση της ρηματικής μορφολογίας που οδήγησε στην εξασθένηση του απαρεμφάτου. Πιο συγκεκριμένα στην κλασική ελληνική σε αντίθεση με την νέα ελληνική υπήρχαν τέσσερις μορφολογικές διαθέσεις: η οριστική, η υποτακτική, η ευκτική και η προστακτική. Ένας αριθμός φωνολογικών αλλαγών όπως ήταν η εξαφάνιση της διάκρισης μεταξύ μακρών και ψιλών φωνηέντων, η αναδόμηση των διφθόγγων σε μονόφθογγους που πραγματοποιήθηκε στην μετακλασσική ελληνική επηρέασε τη ρηματική μορφολογία. Έτσι, η οριστική μέλλοντα και η υποτακτική αορίστου έγιναν σχεδόν ομόφωνες. Παρομοίως η οριστική ενεστώτα και η υποτακτική. Παρόλο που η μορφολογική αλλαγή ανάμεσα στην οριστική και στην υποτακτική χάθηκε εντελώς στις παροντικούς χρόνους παρέμεινε στον αόριστο, δείχνοντας ότι η διάκριση ανάμεσα στις δύο διαθέσεις γινόταν από ένα διαφορετικό σύνολο προσφυσμάτων μορφολογικά. Από Συντακτικής πλευράς, οι δύο διαθέσεις διαφοροποιούνται μέσω της επιλογής διαφορετικών αρνήσεων.

Επιπροσθέτως, την ίδια περίοδο η ευκτική αντικαταστάθηκε από την υποτακτική. Με αποτέλεσμα οι προτάσεις *hina* να σχετίζονται κατά κύριο λόγο με την υποτακτική. Αποτέλεσμα των αλλαγών αυτών υπήρξε η επανάλυση του *hina* από σύνδεσμο σε υποτακτικό τροπικό μόριο.

3.3.3. Η αλλαγή εκφοράς της διάθεσης

Στο 3.3.1 είδαμε πως οι Roberts & Roussou (2003) τοποθετούν το υποτακτικό μόριο *na* στη φράση συμπληρωματικού δείκτη. Στην ίδια θέση βρισκόταν και το κλασικό *hina* (Philippaki – Waburton and Spyropoulos 2000, Roberts & Roussou 2003). Ωστόσο η αντιμετώπιση τους είναι διαφορετική καθώς στην κλασική ελληνική το *hina* ήταν σύνδεσμος ενώ στη νέα ελληνική το *na* είναι τροπικό/υποτακτικό μόριο. Για την αλλαγή αυτή οι Roberts & Roussou (2003) δίνουν την εξής εξήγηση:

Παίρνοντας ως δεδομένο ότι η διάθεση βρίσκεται στον κόμβο του συμπληρωματικού δείκτη, υποστηρίζουν ότι η διάκριση μεταξύ οριστικής και υποτακτικής δεν πραγματοποιούνταν στον κόμβο της διάθεσης στην κλασική ελληνική αλλά διατηρούνταν στο σύστημα της συμφωνίας μέσω των δύο διαφορετικών σειρών προσφυσμάτων συμφωνίας, ένα για την οριστική και ένα για την υποτακτική. Με την εξαφάνιση της διάκρισης των δύο εγκλίσεων, χάθηκε η θέση που τα χαρακτηριστικά της διάθεσης εκφέρονταν. Έτσι, στην κοινή ελληνιστική άρχισαν να γίνονται αντιληπτά στο κόμβο της διάθεσης, στον ΣΔ:

18. [$\Sigma\Delta/\Delta$ [X P+ πρόσφυμα οριστική/ υποτακτική]] > [$\Sigma\Delta/\Delta$ ina>na υποτακτική [X P+ πρόσφυμα]]
(Roberts&Roussou 2003:85(16))

Στη βάση αυτή, το υποτακτικό *ina* μετατράπηκε σε μαρκαριστή διάθεσης *na*, μέσω της λεξικοποίησης των χαρακτηριστικών της διάθεσης στην κεφαλή του συμπληρωματικού δείκτη ενώ προηγουμένως σχετίζονταν με την κεφαλή της κλίσης.

3.3.4. Από το hina στο na: από τη διάθεση στην κεφαλή τελεστή

Στο κεφάλαιο 4.3.1 αναφέρθηκε ότι το μόριο na στη νέα ελληνική βρίσκεται σε συμπληρωματική κατανομή με το tha και το oti και επιπλέον μπορεί να ακολουθεί το μόριο pou:

19. $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{oti} [\Phi_{\Delta} \text{tha} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]$
 $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{na} [\Phi_{\Delta} t_{na} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]$
20. $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{oti} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{dhen} [\Phi_{\Delta} \text{tha} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$
 $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{na} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{min} [\Phi_{\Delta} t_{\text{min}} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$
21. $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{pou} [\Phi_{\text{Τελ.}} \text{na} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{min} [\Phi_{\Delta} t_{\text{min}} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]]]$
(Roberts&Roussou 2003: 77,78 (6,7,8))

Κατά ανάλογο τρόπο, και στην κλασική ελληνική το μόριο hina έχει κοινά χαρακτηριστικά με το τροπικό μόριο an, με το οποίο δεν μπορεί να συνεμφανίζεται αλλά και με το υποτακτικό μόριο opros, το οποίο συνεμφανίζεται με το μόριο an. Επίσης, στη μεσαιωνική ελληνική υπάρχουν παραδείγματα στα οποία ακολουθεί τον σύνδεσμο oti (Roberts & Roussou 2003):

22. k' elpizo sto eleos tou Theo oti na ftixisis
(Roberts & Roussou 2003: 86(18))

Με βάση τα δεδομένα αυτά, οι Roberts & Roussou (2003) υποθέτουν ότι το ina βρισκόταν στη διάθεση λόγω συμπληρωματικής κατανομής με τα an(24) και από εκεί μετακινήθηκε στη Φράση Τελεστή λόγω συμπληρωματικής κατανομής με το opros(25), όχι όμως στο συμπληρωματικό δείκτη διότι συνεμφανίζεται/ ακολουθεί το oti(26). Η μετακίνηση στη θέση αυτή πραγματοποιήθηκε στη νέα ελληνική όπου ήρθαν σε συμπληρωματική κατανομή(παρ.15).

23. $[\Phi_{\Sigma\Delta} [\Phi_{\text{Τελ.}} [\Phi_{\Delta} \text{an} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$
 $[\Phi_{\Sigma\Delta} [\Phi_{\text{Τελ.}} [\Phi_{\Delta} \text{na} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$
24. $[\Phi_{\Sigma\Delta} [\Phi_{\text{Τελ.}} \text{opros} [\Phi_{\Delta} \text{an} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$
 $[\Phi_{\Sigma\Delta} [\Phi_{\text{Τελ.}} \text{na} [\Phi_{\Delta} t_{na} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]$
25. $[\Phi_{\Sigma\Delta} \text{oti} [\Phi_{\text{Τελ.}} \text{na} [\Phi_{\Delta} t_{na} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]]]$

Επιπλέον η χρήση της άρνησης min στις na – προτάσεις οδηγεί στην απευθείας συγχώνευση του μόριο na στον τελεστή. Στην περίπτωση αυτή η άρνηση min είναι εκείνη που δηλώνει την άρνηση και τη διάθεση.

26. $[\Phi_{\Sigma\Delta} [\Phi_{\text{Τελ.}} \text{na} [\Phi_{\text{Aρν.}} \text{min} [\Phi_{\Delta} t_{\text{min}} [\Phi_X \text{Xp} \dots]]]]]]]$

Συνεπώς, το μόριο *na* στα νέα ελληνικά μπορεί είτε να συγχωνεύεται άμεσα στον τελεστή είτε να ανυψώνεται σε αυτή τη θέση ανάλογα με την άρνηση. Η μετακίνηση και η συγχώνευση είναι εξίσου πιθανές.

3.5 Επίλογος

Μέσω της γραμματικοποίησης τα στοιχεία *thelo* και *hina* έχασαν τη σημασιολογία τους και μετακινήθηκαν σε μία λειτουργική θέση. Το κατηγορημα *thelo* αφού πρώτα διακρίθηκε σε λεξικό και λειτουργικό στη συνέχεια διατήρησε τη μορφή του ως λεξικό ενώ ως λειτουργικό έδωσε τον μειωμένο τύπο *tha* στη Νέα Ελληνική. Κατά παρόμοιο τρόπο, το μόριο *hina* από σύνδεσμος της κλασικής ελληνικής μετατράπηκε σε υποτακτικό – τροπικό μόριο κατά την ελληνιστική κοινή, δηλώνοντας τη διάθεση. Η γραμματικοποίηση συνεπάγει ότι τα δύο αυτά στοιχεία -το *thelo* με το *tha* και το *ina* με το *na*- έχουν κοινή ρίζα ιστορικά –διαφέρουν όμως λειτουργικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4. Η ιστορία του απαρεμφάτου στα Βαλκάνια

4.1.Εισαγωγή

Η ελληνική ως βαλκανική γλώσσα εμφανίζει κοινά χαρακτηριστικά ως προς την εξέλιξη - εξαφάνιση του απαρεμφάτου με τις γλώσσες της βαλκανικής χερσονήσου. Στις βαλκανικές γλώσσες ανήκουν οι νότιες σλαβονικές γλώσσες ή αλβανική γλώσσα και η ρουμανική γλώσσα. Στο κεφάλαιο αυτό μελετάτε η ιστορική εξέλιξη του απαρεμφάτου από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες μέχρι σήμερα για κάθε μία από αυτές τις γλώσσες. Οι γλώσσες αυτές προέρχονται από τρεις διαφορετικές κατηγορίες γλωσσών, τη δημόδης λατινική την παλαιά εκκλησιαστική σλαβονική και την αλβανική. Τα στοιχεία που έχουμε για τη μελέτη των τριών αυτών οικογενειών διαφέρουν χρονολογικά, καθώς τα δεδομένα από την δημόδης λατινική ξεκινούν τον 2^ο αι. μ. χ., για την παλαιά εκκλησιαστική σλαβονική τον 9^ο αι. μ. χ. ενώ για την αλβανική δεν έχουμε στοιχεία, παρά μόνο υποθέσεις.

4.2. Ρουμανική γλώσσα

4.2.1. Δημόδης Λατινική

Η δημόδη λατινική είναι η προφορική γλώσσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η γλώσσα αυτή διέφερε αρκετά από την κλασική λατινική ως προς την προφορά, τη γραμματική και το λεξιλόγιο και σύμφωνα με τους μελετητές είναι εκείνη που διασπάστηκε σε αποκλίνουσες διαλέκτους από τις οποίες προήλθαν οι ρομανικές γλώσσες. Ως προφορική γλώσσα δεν καταγράφηκε γι' αυτό για τη μελέτη της χρησιμοποιούνται έμμεσες μέθοδοι.

Στη δημόδη λατινική με βάση τις υπάρχουσες πηγές το απαρέμφατο αποτελούσε μία ζωντανή κατηγορία. Η χρήση του ήταν υποχρεωτική στις δομές ταυτοπροσωπίας όχι όμως και στις δομές ετεροπροσωπίας, όπου βρίσκουμε και παρεμφατικές αντικαταστάσεις. Παρεμφατικές αντικαταστάσεις υπάρχουν και στις αιτιατικές δομές με το κατηγορημα *facere*(κάνω) (Saltarelli 1981) αλλά και στις υποθετικές δομές (Barc 1961:2).

4.2.2. Μεσαιωνική Ρουμανική γλώσσα

Κατά τη διάρκεια του μεσαίωνα το απαρέμφοτο εμφανιζόταν ευρέως. Οι υποχρεωτικές χρήσεις του όμως ήταν ελάχιστες. Ειδικότερα, υπήρχαν ορισμένες υποχρεωτικές χρήσεις του απαρεμφάτου ύστερα από το ρήμα *avea*(έχω) σε χρήση μέλλοντα και μετά από τους περιφραστικούς τύπους *ridica*(μπορώ) και *cuteza*(τολμώ):

1. a) *și nu aveți a înnțeleage*
και δεν έχετε/2^ο εν. μόριο καταλάβει/απρ.
«Και δεν θα καταλάβεις»

(Joseph 1983:154 (11))

- b) *ridica – vrea*
«θα μπορούσε να σηκωθεί»

(Joseph 1983:154)

- c) *să nu cutezi a face*
ότι δεν τόλμησε/3^ο εν. μόριο να κάνει/απρ.
«Ότι αυτός δεν τόλμησε να κάνει (αυτό)»

(Joseph 1983:155 (13))

Εκτός από τις παραπάνω δομές, το απαρέμφοτο στα ρουμάνικα συνοδεύει ρήματα και επίθετα που δηλώνουν αναγκαιότητα/ετοιμότητα (2a,b), το ρήμα *putea*(2c) και το ρήμα *voi/vrea* σε περιφραστικούς μελλοντικούς τύπους(2d). Επίσης, το βρίσκουμε και ως υποκείμενο σε προτάσεις(2e) :

2. a) *opu aste tuturor gata a fi*
χρειάζεται (είναι)/3^ο εν.. όλοι έτοιμοι να είναι/απρ.
«Όλοι χρειάζεται να είναι έτοιμοι»

- b) *gata semu a lu*
έτοιμοι είμαστε/3^ο πλ. απρ. μόριο αυτόν/αιτ.
ucide elu
να σκοτώσουμε/απρ. αυτόν
«Είμαστε έτοιμοι να σκοτώσουμε αυτόν»

- c) *aurul poate sparge cetăți*
ο χρυσός μπορεί/3^ο εν. να καταστρέψει/απρ. πόλεις
«Ο χρυσός μπορεί να καταστρέψει πόλεις»

d) vreamă de voiă dobândi, chieamă
 χρόνος όταν θέλω(θα)/1^ο εν. να πάρω/απρ. να καλέσω/απρ.
 –te- voiă
 εσένα θέλω(θα)/1^ο εν.
 «όταν θα βρω χρόνο, θα σε καλέσω»

e) i era dragă a cetii la scripturi
 αυτόν/δοτ. ήταν/3^ο εν. αγαπητό μόριο να διαβάζει/απρ. τις γραφές
 «γι' αυτόν ήταν αγαπητό να διαβάζει τις γραφές»

(Joseph 1983:153 (5-9))

Σε όλες τις παραπάνω δομές, το απαρέμφατο που εμφανίζεται δεν είναι μορφολογικά το απαρέμφατο της κλασσικής λατινικής αλλά ένας νέος μειωμένος παρεμφατικός τύπος που τις περισσότερες φορές συνοδεύεται από το μόριο a. Ωστόσο, η χρήση του δεν είναι υποχρεωτική. Με τα ίδια ρήματα αντί για απαρέμφατο μπορούμε να έχουμε μία παρεμφατική πρόταση se:

3. a) cade – se noao se cădemu
 ταιριάζει/3^ο εν. σε εμάς μόριο να πέσουμε

«Πρέπει να πέσουμε»

b) mai lesne e să nu se însoare
 πιο εύκολο είναι/3^ο εν. μόριο μην παντρευτείς/3^ο εν.
 «Είναι πιο εύκολο να μην παντρευτείς»

c) în veacul ce va să fie
 στη ζωή ότι θέλω/3^ο εν. μόριο είναι/3^ο εν.
 «Στη ζωή στην οποία θα είναι»

(Joseph 1983:154 (10b-d))

d) poate vedea și să cunoască
 μπορεί/3^ο εν. να δει/απρ. και μόριο να αναγνωρίσει/3^ο εν.
 «Μπορεί να δει και να αναγνωρίσει»

(Joseph 1983:155 (14) (Gaster I, 114, 7))

Έτσι, τα ρήματα αλλά και τα επίθετα έχουν την ελευθερία επιλογής συμπληρώματος. Όπως παρατηρείται στα παραδείγματα(2 -3), τα ίδια κατηγορήματα μπορούν να επιλέξουν ως συμπλήρωμα μία δευτερεύουσα πρόταση με κλιτό ρήμα ή ένα απαρέμφατο. Επιπλέον, είναι δυνατός ο συνδυασμός ενός παρεμφατού με ένα παρεμφατικό ρήμα(3e). Οι εναλλαγές αυτές όπως και η περιφραστική έκφραση του μέλλοντα με το ρήμα voi + απαρέμφατο θυμίζουν την περίπτωση της μεσαιωνικής ελληνικής με τη διαφορά ότι το απαρέμφατο στη ρουμανική γλώσσα παραμένει ακόμα και σήμερα ζωντανό.

4.2.3. Μορφολογικές αλλαγές

Κατά τη διάρκεια της μεσαιωνικής περιόδου σημειώνονται σημαντικές αλλαγές στη μορφολογία του απαρεμφάτου με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου «μικρού» απαρεμφατικού τύπου. Ο τύπος αυτός σχηματίζεται μόνο από το θέμα χωρίς την κατάληξη –re, π.χ. cînta(re) -> cînta (να τραγουδάω). Οι νέοι αυτοί τύποι ταυτίζονται με το 3^ο ενικό πρόσωπο οριστικής. Για την αποφυγή της σύγχυσης προστίθεται το προκλιτικό άρθρο a στο απαρέμφο (a cînta). Έτσι, δημιουργείται ένας νέος απαρεμφατικός τύπος παράλληλα με τον παλιό, το λεγόμενο μεγάλο απαρέμφο (a cînta= cîntare). Το μεγάλο και το μικρό απαρέμφο διατηρούνται ακόμα και σήμερα, με το μεγάλο απαρέμφο να εμφανίζεται σε συγκεκριμένες δομές.

4.2.4. Σύγχρονη Ρουμανική γλώσσα

Στη σύγχρονη ρουμανική γλώσσα βρίσκουμε δύο απαρεμφατικούς τύπους μορφολογικά: Τον παλιό τύπο που ονομάζεται μεγάλο απαρέμφο (και διατηρεί την κατάληξη –re από τη δημόδης λατινική) και τον μεταγενέστερο τύπο δηλαδή το μικρό απαρέμφο (αφού δεν έχει την κατάληξη –re και συνήθως συνοδεύεται από το μόριο a). Ο μεταγενέστερος απαρεμφατικός τύπος έχει ουσιαστικά αντικαταστήσει τον παλαιότερο τύπο στις περισσότερες και πιο εύχρηστες δομές. Για το λόγο αυτό, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι το μεγάλο απαρέμφο συγχρονικά δεν σχετίζεται με τη ρηματική κατηγορία του απαρεμφάτου διότι εμφανίζεται σε περιορισμένα περιβάλλοντα με ονοματικά χαρακτηριστικά.

Ειδικότερα, το μεγάλο απαρεμφο έχει ως βασική λειτουργία το σχηματισμό ονοματικών ρηματικών παραγώγων είτε με είτε χωρίς την πρόθεση de:

4. a) trece (περνά/απαρέμφο)
- b) trecere (το πέραςμα)
- c) mincare (φαγητό)
- d) iubire (αγάπη)

(Joseph 1983:167)

5. a) au isprăvit de mânca
έχουν/3^ο πλ. τελειώσει/3^ο πλ. να τρώει/απρ.
«Έχουν τελειώσει να τρώνε/ με το φαγητό»

- b) poftă de mânca
επιθυμία να φας/απρ.
«Επιθυμία να φας/ για φαγητό»

- c) nădejde de scăpare
ελπίδα να σωθούν/απρ.
«Ελπίδα για σωτηρία»

(Joseph 1983:168,(28a, b), (Sandfield &Oslen))

Στα παραδείγματα (4) και (5) το μεγάλο απαρέμφοτο λειτουργεί ως ουσιαστικό. Στα παραδείγματα (4) χωρίς την πρόθεση ενώ στα παραδείγματα (5) με την πρόθεση de ως συμπλήρωμα σε ρήματα και ουσιαστικά. Ο τύπος του μεγάλου απαρεμφάτου έχει ονοματικά χαρακτηριστικά μεταξύ των οποίων εντάσσεται και η ικανότητα του να συνοδεύεται από το οριστικό άρθρο και η ανικανότητα τους να συντάσσονται με άμεσο αντικείμενο.

Σε αντίθεση με το μεγάλο απαρέμφοτο, το μικρό έχει περισσότερες χρήσεις και όλες είναι ρηματικές. Ορισμένες από αυτές είναι υποχρεωτικές και άλλες προαιρετικές. Υποχρεωτικά εμφανίζεται ύστερα από το ρήμα anrea(έχω) με μελλοντική λειτουργία) Σε υποθετικές δομές με το ρήμα a noi και σε δομές παρακειμένου με το ρήμα anrea(έχω)):

6. am a mă duce la oraș
έχω/1^ο εν. μόριο 1^ο εν./αυτ. οδηγώ/απρ. στην πόλη
«Εγώ θα πάω στην πόλη»

(Joseph 1983:164 (22))

7. a) aș cânta (θα ήθελα να τραγουδήσω)
b) ai lucra (θα ήθελα να δουλέψω)
c) ar merge (θα ήθελα να πάω)

(Joseph 1983:163 (23a,b,c))

- d) văd că ai ce lucra
βλέπω/1^ο εν. ότι έχεις/2^ο εν. κάτι να δουλέψεις/απρ.
«Βλέπω ότι έχεις να δουλέψεις πάνω σε κάτι»

(Joseph 1983:164 (25a,b))

Τόσο οι ονοματικές χρήσεις του παλιού απαρεμφάτου όσο και οι περιφραστικές χρήσεις του νέου για τη δήλωση μελλοντικών εκφράσεων μοιάζουν με τις καινοτόμες χρήσεις του απαρεμφάτου της μεσαιωνικής ελληνικής.

Παράλληλα με αυτές τις χρήσεις, το ρουμανικό απαρέμφοτο εμφανίζεται και σε δομές που δεν υφίστανται στη μεσαιωνική ελληνική. Υποχρεωτικά σε απαγορευτικές δομές στον ενικό και ως συμπλήρωμα στο κατηγορημα incere και στη δομή έχω κάποιον/α/ο:

8. nu cînta (Μην τραγουδάς!)

(Joseph 1983:159(18a))

9. a) n' am pe cine întreba
 δεν έχω/1^ο εν. κανέναν να ρωτήσω/απαρ.
 «Δεν έχω κανέναν να ρωτήσω»

- b) văd că ai ce lucre
 βλέπω/1^ο εν. ότι έχεις/2^ο εν. κάτι να δουλέψεις/απρ.
 «Βλέπω ότι έχεις κάποια δουλειά να κάνεις»

(Joseph 1983:164(25))

Προαιρετικά βρίσκεται ως συμπλήρωμα στα ρήματα putea (μπορώ) και şti(ξέρω πως).

10. a) căci nu putea afla răgaz
 τότε δεν θα μπορούσε/3^ο εν. να βρει/απρ. ειρήνη
 «τότε δεν θα μπορούσε να βρει ειρήνη»

- b) îţi pot spune
 σου/δοτ. μπορώ/1^ο εν. να πω/απρ.
 «μπορώ να σου πω»

- c) ştiu lucre
 ξέρω/1^ο εν. να δουλεύω/απρ.
 «Ξέρω πώς να δουλεύω»

- d) nu ştie (a) vorbi
 δεν ξέρει μόριο να μιλά
 «Δεν ξέρει πώς να μιλά»

(Joseph 1983:162 (19a,b,c,d), Nandris 1945:184f)

Στα παραδείγματα (10a–d) τα κατηγορήματα putea (10a,b) και şti (10c,d) παίρνουν ως συμπλήρωμα ένα απαρέµφατο. Όλες οι δομές είναι δομές ταυτοπροσωπίας δηλαδή το υποκείμενο του παρεµφάτου ταυτίζεται με το υποκείμενο του κυρίου ρήματος. Ωστόσο η ταύτιση των υποκειμένων δεν αποτελεί κριτήριο περιορισμού επιλογής ώστε να επιλέγεται μόνο το απαρέµφατο ως συμπλήρωμα. Έτσι, τα ρήματα βρίσκονται και με παρεµφατικές εναλλαγές, δηλαδή με το ρήματα putea (μπορώ) και şti μπορούν να πάρουν ως συμπλήρωμα μία παρεµφατική δευτερεύουσα πρόταση που εισάγεται με τον σύνδεσμο se(να) ακόμα και σε περιπτώσεις ταυτοπροσωπίας:

11. a) pot să îţi spun
 μπορώ/1^ο εν. μόριο εσένα/δοτ. να πω/1^ο εν.
 «Μπορώ να σου πω»

b) n' au putat s' o facă
 δεν έχουν/3^ο πλ. μπορούν/3^ο πλ. μόριο αυτό κάνουν/3^ο πλ.
 «Αυτοί δεν μπορούσαν να καταλάβουν αυτό»

c) nu știe să vorbească
 δεν ξέρει/3^ο εν. μόριο μιλάει/3^ο εν.
 «Δεν ξέρει να μιλάει»

(Joseph 1983:162 (20a,b,c),(Nandris 1945:184ff))

Συμπερασματικά, οι απαρεμφατικές δομές έχουν διατηρηθεί στη ρουμανική γλώσσα από την μεσαιωνική εποχή με το μικρό απαρέμφατο να λειτουργεί κατά βάση ως συμπλήρωμα σε περιφραστικές μελλοντικές ή απαγορευτικές δομές. Στη φάση αυτή, το μεγάλο απαρέμφατο αποτελεί καθαρά μία ιστορική επιβίωση του παλαιότερου απαρεμφάτου αφού ουσιαστικά έχει αλλάξει κατηγορία, όπως και στην ελληνική.

4.3. Νότιες Σλαβονικές γλώσσες

4.3.1 Παλαιά Εκκλησιαστική Σλαβονική

Η παλαιά εκκλησιαστική σλαβονική ήταν η πρώτη λογοτεχνική σλαβική γλώσσα, που βασίστηκε στην παλαιά σλαβική διάλεκτο της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης, και χρησιμοποιήθηκε από τον 9ο μ.Χ. αιώνα από τους δύο έλληνες βυζαντινούς ιεραποστόλους, Κύριλλο και Μεθόδιο, για την μετάφραση της Αγίας Γραφής και άλλων αρχαίων εκκλησιαστικών κειμένων και αποτέλεσε βάση και πρότυπο για τις μετέπειτα εκκλησιαστικές σλαβονικές παραδόσεις. Στη γλώσσα αυτή ανάγονται τα πρώτα δεδομένα για το απαρέμφατο στις νότιες σλαβικές γλώσσες.

Πιο συγκεκριμένα, στην παλαιά εκκλησιαστική σλαβονική το απαρέμφατο λειτουργούσε ως συμπλήρωμα σε ρήματα θέλησης, ικανότητας, έναρξης, εξαναγκασμού, σκοπού, όπως φαίνεται στα παραδείγματα (12a,b) όπου παρουσιάζεται το απαρέμφατο ως συμπλήρωμα στο ρήμα θέλησης *xote*, (12a) και στο ρήμα ικανότητας *možaaše* (12b):

12. a) onъ že xote opravъditi se
 αυτός /ον. και θέλει/μτχ. να δικαιολογήσει/απρ.. αυτ.αντ.
 «και αυτός, θέλοντας να δικαιολογήσει τον εαυτό του»
 (Joseph 1983:102(3a), (Luke 10.29, Zogr))

b) možaaše bo si xrizma prodana
 θα μπορούσε/3^ο εν.. γι' αυτή την αλοιφή πουληθεί/μτχ.
 byti
 έχουν/απρ..
 «γι' αυτή την αλοιφή θα μπορούσαν να έχουν πουληθεί»
 (Joseph 1983: 102(3b), (Mark 14.5 (Zogr.))

Επιπλέον, εμφανιζόταν ως συμπλήρωμα σε επίθετα και προθέσεις. Στο παράδειγμα (13a) το απαρέμφατο otčëšiti λειτουργεί ως συμπλήρωμα του επιθέτου dostoinъ και στο παράδειγμα (13b) ακολουθεί την συμπερασματική πρόθεση jako.

13. a) něsmĭ dostoinĭ otrěšiti remene
δεν είμαι άξιος να λύσω/απρ.. το λουρί/αιτ..
sapogu ego
των παπουτσιών/γεν. του
«Δεν είμαι άξιος να λύσω το λουρί των παπουτσιών του»
(Joseph 1983: 103(3c),(Luke 3.16 (Zogr))

b) isplʹbnisě	oba	korablja	jako
γέμισαν/3 ^ο πλ...	και τα δύο	πλοία	έτσι ώστε
pogrožati	se ima		
να βουλιάξουν/απρ.	αυτά.		
«Γέμισαν και τα δύο πλοία με αποτέλεσμα να αρχίσουν να βουλιάζουν»			
(Joseph 1983: 103(3d), (Luke 5.7 (Zogr))			

Την ίδια περίοδο ξεκίνησε να εμφανίζεται σε περιβάλλοντα όπου θα περιμέναμε το σουπίνο και αντίστροφα. Η τάση αυτή αναδεικνύεται στα παρακάτω παραδείγματα. Οι προτάσεις (14a) και (14b) είναι ίδιες. Η μόνη διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στη (14a) η τελικότητα δηλώνεται μέσω του απαρεμφάτου *slyšati* ενώ στο (14b) μέσω του σουπίνου *slyšať*. Το ρήμα *pride* παίρνει ως συμπλήρωμα είτε το σουπίνο είτε το απαρέμφατο.

14. a) pride... slyšati přemoudrosti solomunjě
ήρθε/3^ο εν. να ακούσει /απρ... σοφία/γεν. του Σολομώντα/γεν.
«Ἦρθε για να ακούσει τη σοφία του Σολομώντα»
(Joseph 1983:104 (14a), (Marianus manuscript))

- b) pride... slyšať přemoudrosti solomonję
ήρθε/3^ο εν.. να ακούσει /σουπ.. σοφία/γεν. του Σολομώντα/γεν.
«Ἦρθε για να ακούσει τη σοφία του Σολομώντα»
(Joseph 1983:104(14b),(Luke 11.31(Zogr))

Επιπροσθέτως η εμφάνιση παρεμφατικών αντικαταστάσεων(15a,b) αποτελεί συχνό φαινόμενο, κάτι το οποίο για την ελληνική ξεκίνησε στην ελληνιστική κοινή δηλαδή την περίοδο πριν τη βυζαντινή μεσαιωνική, όπως συνέβη και στα ρουμανικά αλλά και στις νότιες σλαβονικές γλώσσες όπως φαίνεται εδώ:

(Joseph 1983:109, (13a,b,14) Koneski)

Οι προτάσεις (17a) και (17b) προέρχονται από κείμενο του 14^{ου} αι.. Στις προτάσεις αυτές το τριτοπρόσωπο ρήμα *xoštetʔ* και το απαρεμφατικό του συμπλήρωμα (*počiti*, *rogonořeti*) σχηματίζουν περιφραστικά το μελλοντικό χρόνο, όπως συνέβαινε και στη μεσαιωνική ελληνική. Η περιφραστική αυτή δομή διατηρείται μέχρι και σήμερα με το τριτοπρόσωπο κατηγορημα *xoštetʔ* να μειώνεται μορφολογικά σε *ketʔ* τον 17^ο αι. . Την ίδια περίοδο μορφολογικά μειώθηκε και το απαρέμφοτο χάνοντας την κατάληξη *[i]* έτσι ώστε να ταυίζεται με τας 3^ο ενικό πρόσωπο. Στην πρόταση (17c) παρουσιάζεται αυτή η αλλαγή με το κατηγορημα *ketʔ* να παίρνει ως τα ρηματικά συμπληρώματα *misliť* και *skatʔ*. Τα συμπληρώματα του μπορεί να είναι απαρέμφοτα ή παρεμφατικά τριτοπρόσωπα ρήματα αφού οι καταλήξεις ταυτίζονται, εξαιτίας των φωνολογικών αλλαγών στις οποίες περιήλθε το απαρέμφοτο (Στο παράδειγμα (17a) η κατάληξη του απαρεμφάτου (*počiti*) είναι *[-ti]* ενώ στην πρόταση (17c) το απαρέμφοτο (*misliť*) λήγει σε *[-ť]*).

4.3.2.2. Σερβοκροατική γλώσσα

Η σερβοκροατική γλώσσα αποτελείται από πλήθος διαλέκτων σε κάθε μία από τις οποίες το απαρέμφοτο παρουσιάζει διαφορετικό βαθμό εξασθένησης. Οι διάλεκτοι αυτοί χωρίζονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες την στοκαβική διάλεκτο, την κακαβιανή και τη καζκαβιανή. Δεδομένα από τις μεσαιωνικές διαλέκτους δεν υπάρχουν παρά μόνο από τη σέρβικη λογοτεχνική γλώσσα του 12^{ου} – 17^{ου} αι. Στα κείμενα αυτά το απαρέμφοτο εμφανίζεται ταχτικά ωστόσο η χρήση του δεν είναι υποχρεωτική. Οι παρεμφατικές εναλλαγές αποτελούν σύνηθες φαινόμενο κυρίως στη μέση μεσαιωνική με το πρώτο παράδειγμα αντικατάστασης του απαρεμφάτου να εμφανίζεται τον 16^ο αι. (18e-f) :

18. a) *Xoteštu* *počisti* *obrazʔ*
 θέλοντας/αιτ. θηλ. να τιμήσει/απρ. τη φήμη
 «Θέλοντας να τιμήσει τη φήμη της

(Mon. Serb. #8 (1198))

- b) *niktože* *možetʔ* *ispovědati*
 κανείς μπορεί/3^ο εν. να ομολογήσει/απρ.
 «κανείς δεν μπορεί να ομολογήσει»

(Mon. Serb. #148 (1358))

- c) *I* *koje* *kje* *reći*
 και πως θέλει/3^ο εν. να πει/απρ.
 «και ποιος θα πει;»

(Mon. Serb. #430 (1537))

- d) ima ti govoriti
 έχει/3^ο εν. εσένα/δοτ. να μιλήσει/απρ.
 «Αυτός πρέπει να μιλήσει σε σένα»

(Mon. Serb. #431 (1537))

- e) xoće ... skazati
 θέλει/3^ο εν. να πει/απρ.
 «Αυτός θέλει να σου πει»

(Mon. Serb. #486 (1618))

- f) Xoteše ... da skažu
 ήθελαν/3^ο πλ. να πουν/3^ο πλ.
 «Αυτοί ήθελαν να πουν»

(Mon. Serb. #419 (1501))
 (Joseph 1983:144 (47a-f))

Στις προτάσεις (18a) μέχρι (18e) τα τροπικά ρήματα έχουν ως συμπλήρωμα απαρέμφατο. Στην πρόταση όμως (18f) το τροπικό ρήμα Xoteše συνοδεύεται από μία παρεμφατική πρόταση τύπου da. Η ύπαρξη του δεδομένου αυτού αποδεικνύει όχι μόνο ότι η αντικατάσταση του απαρεμφάτου είχε ήδη ξεκινήσει αλλά επιπλέον ότι το κατηγορημα Xoteti λειτουργεί κατά τον ίδιο τρόπο με το ελληνικό thelo: ως λειτουργικό και ως λεξικό με τη δευτερεύουσα πρόταση τύπου da να απαντά στο λεξικό thelo:.

4.3.2.3 Βουλγαρική γλώσσα

Στη βουλγαρική γλώσσα το απαρέμφατο άρχισε να εξασθενεί μεταξύ 14^{ου} και 16^{ου} αι. Με τον 17ο αι. να εξαφανίζεται πλήρως. Η χρήση του κατά την περίοδο αυτή ήταν υποχρεωτική ύστερα από τα αντωνυμικά στοιχεία έτο (τι, ότι), ot kōdu (από που), με τα επιθετικά, volen (εκούσιος) «αλλά και ύστερα από μία μικρή ομάδα τροπικών και βοηθητικών ρημάτων» (MackRobert). Σε όλες τις υπόλοιπες δομές η εναλλαγή μεταξύ απαρεμφάτων και παρεμφατικών προτάσεων τύπου da ήταν δεδομένη.

19. a) ne prilidox_б služiti
 δεν ήρθα/1^ο εν. να υπηρετώ/απρ.
 «Δεν ήρθα (για) να υπηρετώ»

- b) něsm_б prišel_б da služo
 δεν είμαι/1^ο εν. έρχομαι/μτχ. να υπηρετώ/1 εν.
 «Δεν έχω έρθει για να υπηρετώ».

(Joseph 1983:119 (27,28), (Mircev 1963: 211) Trojaska prica)

Οι προτάσεις (19a) και (19b) εκφράζουν ακριβώς το ίδιο νόημα και έχουν και οι δύο το ίδιο κατηγορημα. Η διάφορα τους έγκειται στο συμπλήρωμα. Στην πρόταση (19a) είναι το απαρέμφατο *služiti* ενώ στη πρόταση (19b) η δευτερεύουσα πρόταση *da služu*. Η δομή (19b) είναι αρκετά συνηθισμένη και πολύ πιο εύχρηστη από τις απαρεμφατικές δομές.

4.3.3. Μορφολογικές αλλαγές του απαρεμφάτου

Κοινό μορφολογικό χαρακτηριστικό σε όλες τις νότιες σλαβικές γλώσσες της μεσαιωνικής περιόδου αποτελεί η μείωση και ουσιαστικά η εξαφάνιση της απαρεμφατικής κατάληξης [i] ή [ti]. Η αλλαγή αυτή είχε ως αποτέλεσμα την ταύτιση του απαρεμφάτου με το 3^ο ενικό πρόσωπο:

20. a) *misliti* -> *mislit_i* (να σκεφτώ)

b) *Xóditi* -> *xódi*(να πάω) *xódi* (πήγα).

21. a) *gledati* (να δω)

gledat (να δω)

b) *gledati* (να δω)

gleda (να δω/ βλέπω)

Στα παραδείγματα (20a–21b) έχουμε τρία απαρέμφατα. Ο τύπος που βρίσκεται στην αριστερά πλευρά αποτελεί τον πρωτότυπο τύπο ενώ ο τύπος στα δεξιά αποτελεί τον αναθεωρημένο τύπο. Στο (20a) το απαρέμφατο της σερβομακεδονικής γλώσσας αναθεώρησε την κατάληξη [ti] σε [t_i] και ταυτίστηκε με το σουπίνο και το 3^ο ενικό πρόσωπο. Στο (20b) το απαρέμφατο της βουλγαρικής γλώσσας έγινε πανομοιότυπο με το 3^ο ενικό αορίστου αφού έχασε την κατάληξη [ti]. Στο (21a) και (21b) έχουμε το απαρέμφατο της σερβοκροατικής με την κατάληξη άλλοτε να μειώνεται σε [t] και άλλοτε να απαλείφεται τελείως αναλόγως τη διάλεκτο. Στην περίπτωση της πλήρους απαλοιφής το απαρέμφατο ταυτίζεται με το τρίτο ενικό πρόσωπο.

Οι μορφοφωнологικές αυτές αλλαγές στην κατάληξη θυμίζουν την μορφολογική εξασθένιση του απαρεμφάτου στα ελληνικά αλλά και στα ρουμάνικα και την συνακόλουθη ταύτιση του με το 3^ο ενικό πρόσωπο. Αποτέλεσμα αυτής της αναθεώρησης ήταν η επανανάληψη του απαρεμφάτου ως παρεμφατικό συμπλήρωμα σε όλες τις προαναφερθείσες γλώσσες και κατ' επέκταση η εξαφάνιση του. Η ταύτιση του απαρεμφάτου με το τρίτο ενικό πρόσωπο δεν είναι τυχαία: Σύμφωνα με τους Tiersma(1982:245) Greenberg (1966:45) και Bybee & Brewer (1980:224) , το 3^ο πρόσωπο είναι πολύ πιο εύχρηστο στο λόγο απ' ό,τι το 1^ο και το 2^ο. ενώ για τον Benveniste (1946-1970), το 3^ο πρόσωπο είναι το πιο αμαρκάριστο πρόσωπο. Η κατηγορία του προσώπου προσδιορίζεται από τη συσχέτιση του με τις προσωπικότητες που συμμετέχουν σε μία διαλογική κατάσταση. Μόνο το 1^ο και το 2^ο πρόσωπο είναι πραγματικά πρόσωπα γιατί μπορούν να ερμηνευθούν σε σχέση με μία μοναδική και συγκεκριμένη διαλογική κατάσταση, σε αντίθεση με το 3^ο πρόσωπο που δεν είναι πρόσωπο και χαρακτηρίζεται από την αντίθεση του στα μαρκαρισμένα μέλη της συσχέτισης των προσωπικοτήτων.

Στη βάση αυτή, το απαρέμφατο ως αμαρκάριστη κατηγορία (-X, -Σ) κατά την πορεία μετατροπής του σε παρεμφατικό ρήμα έχασε την κατάληξη και ταυτίστηκε με το πιο αμαρκάριστο πρόσωπο.

4.3.4. Οι σύγχρονες νότιες σλαβικές γλώσσες

Το απαρέμφατο στις γλώσσες αυτές έχει ουσιαστικά αντικατασταθεί από παρεμφατικές προτάσεις τύπου da. Διατηρείται βέβαια σε ορισμένες δομές, όχι όμως ως ξεχωριστή κατηγορία. Εξαιρέση αποτελούν ορισμένες Σερβοκροατικές διάλεκτοι στις οποίες το απαρέμφατο υπάρχει ακόμα και σήμερα.

4.3.4.1. Σλαβικά Μακεδονικά

Στη σύγχρονη σλαβική μακεδονική, η χρήση του απαρεμφάτου είναι υποχρεωτική μόνο στην στερεότυπη έκφραση *može bi* (>biti απαρέμφατο) (ίσως) και στις αρνητικές προσταγές, όπου το απαρέμφατο σχηματίζεται από το θέμα χωρίς την κατάληξη *-ti.

22. a) *nim se kosi* (περιοχή Gevgelija)

Μην θυμώνεις!

b) *numu lafi* (περιοχή Tikves)

Μην μιλάς.

(Joseph 1983:108 (12a,b) Koneski)

Στις υπόλοιπες δομές το απαρέμφατο έχει αντικατασταθεί από παρεμφατικές προτάσεις τύπου *da*(23a-d) ή από παραγόμενα ρηματικά ουσιαστικά με το επίθημα -*nje*(23e):

23. a) *možete da dojdete*

μπορείς/2^ο εν. να έρθεις/3^ο εν.

«Μπορείς να έρθεις»

b) *mu rekon da dojde*

αυτόν/δοτ. είπα/1^ο εν. να παει/3^ο εν.

«Είπα σε αυτόν να πάει»

c) *toj imal rešeno da ne dojde*

αυτός είχε/αρσ. αποφασίζει/μτχ. να μην έρθει

«Αυτός είχε αποφασίσει να μην έρθει»

- d) mislam deka Selman-Aga imal sobrano
 νομίζω ότι είχε/3^ο εν. συλλέξει/3^ο εν.
 Arnauti da te grabne
 Αλβανούς εσένα/αιτ. έκλεψε/3^ο εν.
 «Νομίζω ότι ο Αγάς Σελμάν είχε συγκεντρώσει τους Αλβανούς για να
 σε κλέψει»

- e) ne treba sedenje
 δεν πρέπει να κάθεται/ρημ. ουσ.
 «(κανείς) δεν πρέπει να κάθεται (εδώ)»

(Joseph 1983:105(7,8))

Ακόμα και για την περιφραστική δήλωση του μέλλοντα δεν χρησιμοποιείται πλέον το απαρέμφατο αλλά ένα παρεμφατικό ρήμα ή μία πρόταση τύπου da μαζί με το μόριο ќе, το οποίο αποτελεί τον μειωμένο τύπο του τρίτου ενικού προσώπου του ρήματος χν̌τ̌ετι(θέλω):

24. a) ќе dojdam
 «θα έρθω»

- b) ќе da odi
 «θα πάει»

(Joseph 1983:108,109)

Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν ότι το απαρέμφατο δεν υφίσταται στη μακεδονική γλώσσα όπως και στην ελληνική. Μάλιστα στην μακεδονική γλώσσα ο βαθμός εξαφάνισης του είναι ακόμα μεγαλύτερος αφού πέραν από δύο εκφράσεις δεν υπάρχουν τύποι που ιστορικά να προέρχονται από το απαρέμφατο όπως στην περίπτωση των ελληνικών.

4.3.4.2. Σερβοκροατική γλώσσα

Στη Σερβοκροατική γλώσσα λόγω της πληθώρας των διαλέκτων το απαρέμφατο αποτελεί μία ζωντανή κατηγορία η οποία αντικαθίσταται σταδιακά από την ανατολή στη δύση. Η αναθεώρηση αυτή έχει επηρεάσει κατά ανάλογο τρόπο και τη λογοτεχνική γλώσσα. Γενικά, το απαρέμφατο στη λογοτεχνική γλώσσα χρησιμοποιείται ως συμπλήρωμα σε ρήματα, επίθετα, ουσιαστικά αλλά και ως προτασιακό υποκείμενο (Meillet – vaillant op. cit.: 187 – 188):

25. a) ne mogu činiti
 δεν μπορώ/1^ο εν. να κάνω/απρ.
 «Δεν μπορώ να κάνω»

- b) ptice prestaju pevati
 τα πουλιά σταματούν/3^ο πλ. να τραγουδούν/απρ.
 «Τα πουλιά σταματούν να τραγουδούν»

c) bojiš se meni kazati
φοβάσαι/2^ο εν. σε εμένα/δοτ. να πεις/απρ.
«Φοβάσαι να μου πεις»

d) mojte gledati
μην να κοιτάς/απρ.
«Μην κοιτάς!»

e) rad sam otići kuci
είμαι/1^ο εν. να παω/απρ. σπίτι
«Είμαι χαρούμενος να/που πάω σπίτι»

f) lepa je gledati al' je grka zobati
είναι/3^ο εν. να κοιτάς/απρ. να τρώς/απρ.
«Είναι όμορφο για να το κοιτάξεις, αλλά πικρό για να το τρώς»

g) jeste nama putovati vreme
είναι για μας/δοτ. να ταξιδέψουμε/απρ. ώρα
«Είναι ώρα για μας να ταξιδέψουμε»

h) raditi je teško
να δουλεύεις/απρ. δύσκολο
«Το να δουλεύεις είναι δύσκολο»

(Joseph 1983:137-138(40))

Επιπλέον, εμφανίζεται με το ρήμα hteti (θέλω) στις θετικές αλλά και στις αρνητικές μελλοντικές εκφράσεις (Meillet – vaillant op. cit.: 187 – 188) :

26. a) ja cu činiti
Θα το κάνω

b) jer će vas oni predate
Επειδή θα σας παραδώσει στους δικαστές

(Joseph 1983:138-139(42))

c) neću činiti
δεν θα/1^ο εν. να κάνω/απρ.
«Δεν θα κάνω»

(Joseph 1983:139 (44))

Το απαρέμφοτο μπορεί επίσης να εμφανίζεται και με ημι – βοηθητικά ρήματα αλλά χωρίς την κατάληξη –ti. Το απαρέμφοτο προηγείται των ρημάτων αυτών και η δομή αυτή δηλώνει προσταγή:

27. a) čini ću
Θα το κάνω.

b) čini ćeš
Θα το κάνεις

c) reći ću
Θα πω

d) bi će vas
Αυτοί θα σε χτυπήσουν

(Joseph 1983:139 (43))

Στις παραπάνω δομές, το απαρέμφοτο μπορεί να αντικατασταθεί από μία παρεμφατική πρόταση που κυβερνάται από το μόριο *da*. Η αντικατάσταση αυτή είναι πιο ισχυρή στην ανατολική λογοτεχνική γλώσσα απ' ότι στην δυτική (Meillet – vaillant op. cit.: 187 – 188, Bibovic):

28. a) mogu da činim
Μπορώ να το κάνω

b) bojiš se da kazeš
Φοβάσαι να πεις

c) nemojte da gledate
Μην κοιτάς!

d) ja ću da činim
Θα το κάνω.

(Joseph 1983:149(45))

Συνοψίζοντας το απαρέμφοτο έχει εξαφανιστεί από τις τορλακικές διαλέκτους, οι οποίες υπάγονται στην στοκαβιανή κατηγορία. Στις υπόλοιπες διαλέκτους το απαρέμφοτο βρίσκεται σε μεταβατική φάση με την εναλλαγή μεταξύ απαρεμφάτου και παρεμφατικών προτάσεων τύπου *da* να επικρατεί. Οι παρεμφατικοί τύποι είναι εκείνοι που υπερισχύουν και προμηνύουν τη μελλούμενη ολοκληρωτική εξαφάνιση του απαρεμφάτου.

4.3.4.3. Βουλγαρική γλώσσα

Στη σύγχρονη βουλγαρική γλώσσα το απαρέμφοτο εμφανίζεται σε πολύ περιορισμένες δομές. Μία από αυτές τις δομές είναι με τα ρήματα *moga* (μπορώ), *smea* (τολμώ), *nedej* (μην: αρνητικό μόριο προστακτικής), *stiga* ((είναι) αρκετά). :

29. a) ne možeš go stigma
δεν μπορείς/2^ο εν. αυτό/αιτ. να καλύψεις/απρ.
«δεν μπορείς να καλύψεις (τις διαφορές σου) με αυτόν»

(Joseph 1983:122(29))(Asimovs I, Robot))

- b) ne smea se obadi
 δεν τολμά/3^ο εν. αυτ. να απαντήσει/απρ.
 «Δεν τολμά να απαντήσει»

(Joseph 1983:122(30))

- c) nedej hodi
 Μην πας/απρ.
 «Μην πας!»

(Joseph 1983:122(31))

- d) stiga čete
 αρκετά διαβάσει/απρ.
 «έχεις διαβάσει αρκετά»

(Joseph 1983:122 (32))

Τα τέσσερα αυτά ρήματα δεν αποτελούν ενοποιημένη κατηγορία ούτε συντακτικά ούτε σημασιολογικά και το απαρέμφατο μπορεί να αντικατασταθεί από παρεμφατικά συμπληρώματα:

30. a) možeš li da karaš kola?
 μπορείς/2^ο εν. εσύ να/μόριο οδηγήσεις/2^ο εν. το αμάξι;
 «Μπορείς εσύ να οδηγήσεις το αμάξι;»

- b) smea da kaza
 τολμώ/1^ο εν. να/μόριο πω/1^ο εν.
 «Τολμώ να πω»

- c) nedej da hodeš
 μην μόριο πας/2^ο εν.
 «Μην πας»

- d) stiga si čel
 αρκετά είναι διαβάσατε/3^ο πλ.
 «Έχετε διαβάσει αρκετά/ αρκετά με το διάβασμα!»

(Joseph 1983:123(33))

Εκτός από συμπλήρωμα στα παραπάνω ρήματα το απαρέμφατο χρησιμοποιείται και για τον περιφραστικό σχηματισμό του αόριστου μέλλοντα αν και δεν εμφανίζεται πλέον συχνά στην κοινή βουλγαρική. Ουσιαστικά έχει αντικατασταθεί από το μόριο šte(που προήλθε από το ρήμα xΉteti) σε συνδυασμό με ένα παρεμφατικό ρήμα ή μία παρεμφατική πρόταση τύπου da π.χ. šte (da) vidiš (θα δεις). Διατηρείται όμως σε ορισμένες διαλέκτους:

31. 1^ο εν. vide šta 1^ο πλ. vide štem
 2^ο εν. vide šteš 2^ο πλ. vide štete
 3^ο εν. vide šte 3^ο πλ. vide štat
 vide = δω> βλέπω

(Joseph 1983: 123 (34) (Mladenov 1929: 261))

Ο αόριστος μελλοντικός τύπος λοιπόν σχηματίζεται από τον «μικρό» τύπο του απαρεμφάτου (χωρίς την κατάληξη –ti) και τον κλιτό τύπο του ρήματος xʔteti(θέλω) όπως στο παράδειγμα 27.)όπου έχουμε τον περιφραστικό σχηματισμό του μέλλοντα του ρήματος vide (να δω). Εδώ ο τύπος vide φαίνεται να είναι απαρέμφατο, ωστόσο η ταύτιση του με τη ρηματική ρίζα μπορεί να οδηγήσει στην υπόθεση ότι ο τύπος vide-αποτελεί απλά τη ρίζα από την οποία οι μελλοντικές καταλήξεις προστίθενται και οι «καταλήξεις» αυτές είναι οι κλιτοί τύποι του ρήματος xʔteti(θέλω).

Στη βάση αυτή, διαπιστώνεται ότι το απαρέμφατο στη βουλγαρική γλώσσα εμφανίζεται σε περιορισμένα περιβάλλοντα και όχι συστηματικά με τα περισσότερα παραδείγματα να βρίσκονται στη λογοτεχνική γλώσσα και όχι στον προφορικό λόγο. Επομένως, δεν θα ήταν σκόπιμο να ορισθεί ως ξεχωριστή κατηγορία.

4.4. Αλβανικά

4.4.1. Αρχαία Αλβανική γλώσσα

Η αλβανική γλώσσα ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών και αποτελεί απόγονο κάποιας αρχαίας βαλκανικής γλώσσας πιθανότατα της ιλυρικής ή της θρακικής. Τα αλβανικά χωρίζονται σε δύο κύριες διαλέκτους: την γκεγκική ομάδα, στη βόρεια Αλβανία, το Κόσοβο και τη δυτική ΠΓΔΜ και την τοσκική ομάδα, στη νότια και κεντρική Αλβανία. Από την τοσκική κατάγεται και η Αρβανίτικη της Ελλάδας καθώς και η αρμπερές (Arbëreshë) της νότιας Ιταλίας.

Λόγω της έλλειψης γραπτών δεδομένων είναι αδύνατο να μιλήσει κανείς με σιγουριά για την ιστορία του απαρεμφάτου στα αλβανικά αλλά και γενικότερα για την εξέλιξη της αλβανικής γλώσσας. Με βάση τα δεδομένα που έχουμε για την τωρινή αλβανική έχουν διαμορφωθεί τρεις υποθέσεις για το απαρέμφατο: Είτε ότι τα αλβανικά προϊστορικά δεν είχαν απαρέμφατο, είτε ότι κληρονόμησαν ένα απαρέμφατο από την ΙΕ αλλά προϊστορικά το έχασαν και το αντικατέστησαν με παρεμφατικούς τύπους είτε ότι τα αλβανικά κληρονόμησαν ένα απαρέμφατο από την ΙΕ, το οποίο έπειτα αντικατέστησαν ή αναθεώρησαν με περισσότερους από έναν τρόπους.

Από τις τρεις αυτές εκδοχές Ο Joseph(1983:94,94), υποστηρίζει την τελευταία. Στα αλβανικά υπήρξε η μορφολογική αναθεώρηση ενός συνθετικού απαρεμφάτου. Μία αναθεώρηση, η οποία έκανε το απαρέμφατο μορφολογικά πανομοιότυπο με τους μετοχικούς τύπους (Xhuvani 1960). Για τη διάκριση των δύο κατηγορών προστέθηκε το αναθεωρημένο μόριο που δηλώνει το απαρέμφατο.

4.4.2. Η Αλβανική γλώσσα σήμερα

Στη σύγχρονη αλβανική γλώσσα, στη θέση που εμφανίζεται το απαρέμφατο στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες βρίσκουμε τρεις διαφορετικούς τύπους. Καθένας από αυτούς τους τύπους εμφανίζεται σε διαφορετική συχνότητα στις δύο διαλέκτους αλλά και στην κοινή αλβανική.

Ειδικότερα στην κοινή αλβανική χρησιμοποιείται κατά βάση ο τύπος *të + υποτακτική*. Ο τύπος αυτός λειτουργεί ως συμπλήρωμα σε ρήματα θέλησης (*dua të shkruaj/ θέλω να γράψω*), σε ρήματα όψης (*vazhdoj të shkruaj/ συνεχίζω να γράφω*), σε τροπικά (*mund të vete/ μπορώ να πάω*), σε επίθετα (*është e vësthire që ta bëjmë këto/ είναι δύσκολο να κάνουμε αυτό*), σε ουσιαστικά (*propozimi të vete/ το σχέδιο να φύγει*), σε εκφράσεις σκοπού (*vijmë në shkollën që të mësojmë/ ερχόμαστε στο σχολείο για να μάθουμε*) και σε πλάγιες ερωτήσεις (*ai nuk dinte ku të vine/ δεν ήξερε που να πάει*). Σε θέσεις δηλαδή που βρίσκουμε απαρεμφατικά ρήματα ως συμπληρώματα σε άλλες γλώσσες.

Η δομή αυτή εμφανίζεται και στην τοσκική διάλεκτο κυρίως ως συμπλήρωμα σε ρήματα και σε πλάγιες ερωτήσεις αλλά και στην γκεγκική διάλεκτο μετά από ρήματα, συνδέσμους και πλάγιες ερωτήσεις.

Άλλοι τύποι που εμφανίζονται στις δύο διαλέκτους είναι ο τύπος *per + te + μετοχή* (πρόθεση «για» + ουδέτερο μόριο + μετοχή) για την τοσκική διάλεκτο⁶ και ο τύπος *me + μετοχή* (μόριο /πολλοί το ταυτίζουν με την πρόθεση *me* (μαζί) + μετοχή) για την γκεγκική διάλεκτο. Και οι δύο αυτοί τύποι λειτουργούν ως συμπλήρωμα σε ρήματα, σε ουσιαστικά και σε προτάσεις που δηλώνουν σκοπό:

32. a) Kam për të punuar

Θα δουλέψω

b) Kam me punue

Θα δουλέψω

33. a) Unë mbësthe propozimin për të emërtuar një vrepim

Υποστήριξα το σχέδιο να τεθεί το πυροβολικό σε λειτουργία

b) Sot puna me e shue përgjithmonë farën e kësaj politike

Σήμερα στόχος είναι να εξαφανιστεί για πάντα ο σπόρος αυτής της πολιτικής

⁶ Τοσκική εκτός συνόρων:

1. Falconara στην Ιταλία (Camaj 1977): δεν υπάρχει η κατηγορία του απαρεμφάτου.

2. Διάλεκτος της Σαλαμίνης (Haebler 1965:) διατηρείται ο τύπος *t_a + (p_ar) + μετοχή* μόνο σε εκφράσεις σκοπού.

a) Karavi i₈ p_ar t_a bartur₈

Το σκάφος ήταν για να καταστραφεί

3. Αρβανίτικα: διατηρείται ο τύπος *për + të + μετοχή*. Ωστόσο, δεν είναι καθαρά ρηματικός τύπος αφού χρησιμοποιείται για την απόδοση ρηματικών ουσιαστικών και η χρήση του μορίου –u δεν δηλώνει αντιστοιχία στη φωνή

b) vera isht(ë) për të pir(ë)

Το κρασί είναι για να το πιούμε

c) për t' u bërë

Για τ' έγινε

34. a) Unë shkova në Petrograd për të raportuar mbi gjëndjën
Πήγα στο Πετρογράντ για να καταγράψω την κατάσταση
b) Gjergji skhoi përjashta me mësue filozofi në universitet
Ο Γιώργος πήγε στ εξωτερικό για να σπουδάσει φιλοσοφία στο
πανεπιστήμιο

(Joseph 1983:87,88,89)

Επιπλέον, ο τύπος της τοσκικής εμφανίζεται και ύστερα από επίθετα ή σε
εμφατικές δομές:

35. a) ëstë e vështire për të vënë
Είναι δύσκολο να πω
b) Për të njohur, e njoh
Σχετικά με το αν τον γνωρίζω, τον γνωρίζω

(Joseph 1983:89,(5))

Αντίστοιχα ο τύπος της γκεγκικής εμφανίζεται μετά από συνδέσμους σε
εξειδικευμένες προτασιακές χρήσεις:

36. aq is the dobsue sa mos me e njoftë
ήταν τόσο αδύνατος ώστε να μην είναι αναγνωρίσιμος

(Joseph 1983:87 (2))

Οι δύο αυτοί διαλεκτικοί τύποι αν και μορφολογικά δεν θυμίζουν απαρέμματα
αφού σχηματίζονται από τη μετοχή σε συνδυασμό με ένα μόριο εντάσσονται στην
κατηγορία των μη παρεμφατικών ρημάτων και δη των απαρεμφάτων (Joseph
1983:90,91) με βάση ορισμένα διαγνωστικά κριτήρια.

Καταρχήν, είναι ρήματα διότι μπορούν να μπορούν να προσελκύσουν κλιτικά
αντωνυμικά αντικείμενα (për ta bërë, me e bâ/ κάνε το), να εκφράζουν αντιστοιχία
στη φωνή με το μόριο u (për t' u bërë me u bâ/ έχει γίνει) και να είναι αρνητικά με τη
χρήση του μορίου mos (për të mos bërë mos me bâ/ μην το κάνεις). Επιπλέον,
εντάσσονται στην κατηγορία των μη παρεμφατικών ρημάτων επειδή δεν μαρκάρονται
για το πρόσωπο [(për të) punuar(me) punuem]. Τέλος, από τις κατηγορίες των μη
παρεμφατικών ρημάτων ανήκουν στην κατηγορία των απαρεμφάτων -και όχι των
μετοχών αν και μοιάζουν με αυτές-, καθώς διαφέρουν σημασιολογικά από τις απλές
μετοχές (pyetur (Tosk), pyetun/ pyetë (Geg) αυτός που έχει ερωτηθεί) (për të puetur/
me pyetëνα ρωτήσει) και επιπροσθέτως λειτουργούν ως συμπλήρωμα σε ουσιαστικά,
επίθετα, ρήματα και εκφράσεις σκοπού, όπως ακριβώς και τα απαρέμματα.

Με βάση τα κριτήρια αυτά λοιπόν, οι τύποι per + te + μετοχή και me + μετοχή
δεν θα μπορούσαν παρά να αποτελούν ένα νέου είδους απαρέμματο, πιθανότατα ένας
αναθεωρημένος τύπος του παλιού απαρεμφάτου όπως έχει υποθέσει και ο
Joseph (1983). Η κατηγορία του απαρεμφάτου θα ήταν αδύνατο να μην υφίσταντο
στην αρχαία αλβανική γλώσσα δεδομένου του ότι η κατηγορία αυτή υπήρχε σε όλες
τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες στο παρελθόν σε ορισμένες από τις οποίες

αναθεωρήθηκε ενώ σε άλλες εξαφανίστηκε εντελώς λόγω της μετάβασης της γλώσσας από συνθετική σε αναλυτική.

4.5. Επίλογος

Η εξέλιξη του απαρεμφάτου στις διάφορες βαλκανικές γλώσσες παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες, περισσότερες απ' ότι είναι οι διαφορές. Σε όλες τις γλώσσες με εξαίρεση την αλβανική για την οποία δεν υπάρχουν στοιχεία, μία ελαφρύ τύπου εξασθένιση ξεκίνησε σε όλες λίγο πριν τη μεσαιωνική εποχή με τα απαρέμφατα να εναλλάσσονται με παρεμφατικού τύπου προτάσεις σε περιορισμένες περιπτώσεις.

Η μεγάλη αλλαγή επήλθε κατά τη βυζαντινή μεσαιωνική περίοδο. Την περίοδο εκείνη καθιερώνεται η εναλλαγή μεταξύ παρεμφατικών – απαρεμφατικών προτάσεων με ελάχιστες υποχρεωτικές χρήσεις να διατηρούνται σε ορισμένες γλώσσες. Την ίδια στιγμή σημειώθηκαν και μορφο-φωνολογικές αλλαγές στις γλώσσες αυτές με το απαρέμφατο να χάνει την κατάληξη του και να ταυτίζεται με το 3^ο ενικό πρόσωπο. Η ταύτιση αυτή συνέβαλλε στην περαιτέρω εξασθένιση του απαρεμφάτου με τον τύπο αυτό να εξαφανίζεται πλήρως από τη βουλγαρική, τη μακεδονική και τη σερβοκροατική, όπως έγινε και με την ελληνική. Έτσι, σήμερα στις γλώσσες αυτές το απαρέμφατο διατηρείται μονάχα σε ορισμένες στερεότυπες εκφράσεις αλλά δεν αποτελεί απαρέμφατο συγχρονικά. Εξαίρεση αποτελούν η αλβανική γλώσσα με τους απαρεμφατικούς τύπους να εμφανίζονται στις διαλέκτους, ορισμένες σερβοκροατικές διάλεκτοι αλλά και η σύγχρονη ρουμανική γλώσσα. Στην σύγχρονη ρουμανική γλώσσα το νέο απαρέμφατο λειτουργεί κανονικά ως απαρεμφατικός τύπος ενώ το παλιό διατηρείται ως ουσιαστικό. Η περίπτωση αυτή θυμίζει αρκετά την περίπτωση του απαρεμφάτου στη νέα ελληνική και δεν είναι η μόνη.

Η ελληνική γλώσσα όπως και η ρουμανική χρησιμοποιούσε την περιφραστική δομή *ekho* + απαρέμφατο σε λειτουργία μέλλοντα. Η δομή *ekho* + απαρέμφατο γεννήθηκε στη μεσαιωνική εποχή και διατηρείται ακόμα και σήμερα για την περιφραστική έκφραση του μέλλοντα στη ρουμανική γλώσσα όχι όμως στην ελληνική. Στην ελληνική ο συγκεκριμένος τύπος έχει αλλάξει κατηγορία. Πλέον χρησιμοποιείται για την έκφραση των παρακείμενων εκφράσεων. Στα πλαίσια αυτά, τον τύπο *ekho* + απαρέμφατο στην μελλοντική του λειτουργία αντικαθιστά ο επίσης περιφραστικός τύπος *thelo* + απαρέμφατο της μεσαιωνικής ελληνικής.

Παρομοίως και στις υπόλοιπες βαλκανικές γλώσσες κατά τη διάρκεια της μεσαιωνικής περιόδου έκανε την εμφάνιση του ο περιφραστικός αυτός τύπος ακολουθώντας ανάποδη πορεία από την ελληνική στη ρουμανική γλώσσα αφού εκεί πρώτα εμφανίστηκε η δομή *thelo* + απαρέμφατο που μετέπειτα αντικαταστάθηκε από την δομή *έχω* + απαρέμφατο για τη δήλωση του μέλλοντα. Από τις νότιες σλαβονικές γλώσσες ο περιφραστικός μελλοντικός τύπος *thelo* + απαρέμφατο διατηρείται ακόμα και σήμερα στα σερβοκροατικά θυμίζοντας την πρώιμη μεσαιωνική ελληνική.

Στα βουλγαρικά ο ίδιος τύπος εμφανίζεται σε ορισμένες διαλέκτους με τους τύπους *šte + da + παρέμφατικό* (μικρό), *šte + παρεμφατικό ρήμα* να έχουν επικρατήσει στην κοινή. Οι τύποι αυτοί ταυτίζονται με τους τύπους της μεσαιωνικής ελληνικής.

Στα σλαβικά μακεδονικά, ο μέλλοντας στη μεσαιωνική σχηματιζόταν από το απρόσωπο *xosteъ + απαρέμφατο* (απρόσωπο θέλει), στην συνέχεια ο τύπος αυτός, γύρω στο 17^ο αι. μειώθηκε στο *ketb + απαρέμφατο* με σήμερα να έχει παραμείνει ο τύπος *ke + da – πρόταση* και *ke + πρόταση*.

Η εξέλιξη του μελλοντικού τύπου παραπέμπει στην εξέλιξη του μέλλοντα της ελληνικής και επιβεβαιώνει την υπόθεση των Roberts & Rossou(2003) ότι ο μελλοντικός τύπος *tha + παρεμφατικό ρήμα* προήλθε από το απρόσωπο *thelei na + παρεμφατικό ρήμα*. Στην μεσαιωνική ελληνική δεν βρίσκονται δεδομένα για την ύπαρξη του τύπου *thelei na + παρεμφατικό ρήμα* παρά μόνο στη συγχρονία. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τις ομοιότητες στην εξέλιξη του απαρεμφάτου μεταξύ των βαλκανικών γλωσσών αλλά και γενικότερα τις ομοιότητες στην πορεία διαφόρων φαινομένων είναι εύλογο η υπόθεση των Roberts & Roussou(2003) να βρίσκει την επιβεβαίωση της στην εξέλιξη του φαινομένου σε γλώσσες που εξελίχθηκαν με παρόμοιο τρόπο με την ίδια. Ενδιαφέρον θα είχε η μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης των μορίων *thelo –tha* και *da* με όρους γραμματικοποίησης ώστε να εντοπιστούν αν οι αλλαγές πραγματοποιήθηκαν με τον ίδιο τρόπο στις διαφορετικές κατηγορίες των βαλκανικών γλωσσών.

Ο εντοπισμός των ομοιοτήτων και των διαφορών στην εξέλιξη – εξαφάνιση του απαρεμφάτου και των συναφών φαινομένων στις βαλκανικές γλώσσες είναι αναγκαίος για την κατανόηση των γεγονότων που ώθησαν στην εξαφάνιση του στις βαλκανικές γλώσσες αλλά και στον περιορισμό της χρήσης του σε άλλες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Η αιτία του φαινομένου αναζητείται στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

5. Συμπέρασμα

Με βάση όσα έχουν διατυπωθεί, το απαρέμφοτο ανήκει στη μη παρεμφατική κατηγορία ρημάτων και προσδιορίζεται μορφολογικά ως αμαρκάριστο για το χρόνο και τη συμφωνία (αγγλικό απαρέμφοτο) ή ως μαρκαρισμένο για το χρόνο και αμαρκάριστο για τη συμφωνία (αρχαίο ελληνικό απαρέμφοτο) ή ως μαρκαρισμένο για την συμφωνία (πορτογαλικό προσωπικό απαρέμφοτο). Το γεγονός ότι το απαρέμφοτο διατηρεί απαραίτητα ένα από τα δύο χαρακτηριστικά, είτε αυτό είναι ο χρόνος είτε η συμφωνία, αμαρκάριστα είναι μείζονος σημασίας για την ένταξη του στις μη παρεμφατικές κατηγορίες όχι όμως και για τη διάκριση του από τις υπόλοιπες μη παρεμφατικές κατηγορίες.

Εκείνο το χαρακτηριστικό που ξεχωρίζει το απαρέμφοτο από τις υπόλοιπες μη παρεμφατικές κατηγορίες και το εμποδίζει να πάρει υποκείμενο σε ονομαστική βρίσκεται στη σύνταξη, στη θέση παραγωγής και μετακίνησης. Εκεί πρέπει να επικεντρωθεί η μελέτη του απαρεμφάτου για τον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, πράγμα το οποίο δεν έλαβε σοβαρά υπόψη του ο Joseph(1983) εστιάζοντας στη μορφολογία. Χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι η μορφολογία δεν παίζει σημαντικό ρόλο στη διάκριση των κατηγοριών αλλά και στην κατανόηση των φαινομένων. Αντιθέτως, οι μορφο-φωνολογικές αλλαγές διαφόρων δόμων σε πολλές περιπτώσεις είναι εκείνες που οδήγησαν στην αλλαγή των συντακτικών κατηγοριών πράγμα που συνεπάγει τη δημιουργία νέων τύπων, την κατάργηση παλιών και την αντικατάστασή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων αλλαγών αποτελούν οι μορφο-φωνολογικές αλλαγές που συνέβησαν τόσο στην ελληνική γλώσσα (κεφ. 3) όσο και στις υπόλοιπες βαλκανικές γλώσσες(π.χ. μορφολογική μείωση του απαρεμφάτου) και οδήγησαν στον περιορισμό του απαρεμφάτου και στη μετέπειτα εξαφάνισή του.

Ωστόσο, για την κατανόηση του φαινομένου εξαφάνισης του απαρεμφάτου αλλά και άλλων μη παρεμφατικών δομών (π.χ. σουπίνο στις βαλκανικές γλώσσες, περιορισμό μετοχής στην ελληνική) επιβάλλεται να ξεκινήσουμε την μελέτη από την εξωτερική, εμπειριστική πραγματικότητα και πιο συγκεκριμένα από την παραδοχή ότι η γλώσσα είναι κοινωνικό προϊόν και άμεσο αποτέλεσμα της συνύπαρξης και συνεργασίας των ανθρώπων στον τομέα της εργασίας, μέσω της οποίας ο άνθρωπος πέτυχε το άλμα στη διανοητική του εξέλιξη, τη μετάβαση δηλαδή από τη ζώωδη κατάσταση στη κοινωνική και πνευματική φύση. Στη βάση αυτή, η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό παράγωγο, ως όργανο συνεννόησης και συνεργασίας των ανθρώπων και αποτυπώνει πολλές ανάγκες του ανθρώπου που αφορούν στη σχέση του με την παραγωγική εργασία και στο πνευματικό οικοδόμημα. Η γλώσσα

μάλιστα εκφράζει συγκεκριμένα νοήματα όπως αυτά διαμορφώνονται στις πραγματικές συνθήκες της παραγωγής, της κοινωνικής οργάνωσης και γι' αυτό το λόγο είναι δομικό στοιχείο της πολιτισμικής δημιουργίας.

Στα πλαίσια αυτά, επειδή ακριβώς οι πολιτισμικές συνθήκες αλλάζουν, η γλώσσα μεταβάλλεται εξελίσσεται λόγω της μετάδοσης της από ομάδα σε ομάδα και από γενιά σε γενιά. Με το πέρασμα του χρόνου λοιπόν αλλάζει η μορφολογία και οι ήχοι. Οι γλώσσες έρχονται σε επαφή με αποτέλεσμα ορισμένες να χάνονται, άλλες να δημιουργούνται και άλλες να μεταβάλλονται μέσω της αλληλεπίδρασης. Έτσι, πολλές φορές οι άνθρωποι μίας ορισμένης γλωσσικής κοινότητας είναι σε θέση να μιλούν όχι μόνο τη γλώσσα της κοινότητας τους αλλά και ξένες γλώσσες. Αυτή η δυνατότητα τους δίνεται λόγω κοινής συντακτικής δομής που διαθέτουν οι γλώσσες, με άλλα λόγια της καθολικής γραμματικής που ενυπάρχει σε κάθε άνθρωπο. Αυτή τη κοινή βάση λοιπόν χρησιμοποιούν όλοι οι άνθρωποι για τη δημιουργία προτάσεων και κατ' επέκταση την επικοινωνία. Εκείνο που κάνει διαφορετική τη μία γλώσσα από την άλλη είναι τα επιμέρους δομικά σχήματα, η μορφολογία και η φωνολογία. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι απλά οι γλώσσες είναι διαφορετικές μεταξύ τους, ωστόσο οι ίδιες παραμένουν αμετάβλητες, στατικές. Όπως έχει προαναφερθεί οι ίδιες οι γλώσσες αλλάζουν από εποχή σε εποχή αλλά και από ομάδα σε ομάδα. Βασικό ρόλο στην αλλαγή αυτή παίζουν οι εξωγλωσσικές συνθήκες, οι οποίες επηρεάζουν τη γλώσσα στο εσωτερικό της. Ένας τέτοιος εξωγλωσσικός παράγοντας είναι ο γεωγραφικός, πάνω στον οποίο στηρίζονται οι κυρίαρχες θεωρίες εξήγησης του φαινομένου εξαφάνισης του απαρεμφάτου στις βαλκανικές γλώσσες αλλά και γενικότερα των ομοιοτήτων μεταξύ των βαλκανικών γλωσσών. Πάνω στη γεωγραφία λοιπόν έχουν στηριχθεί τρεις διαφορετικές ερμηνείες του φαινομένου.

Αναλυτικότερα, η πρώτη ερμηνεία υποστηρίζει ότι η εξαφάνιση της κατηγορίας του απαρεμφάτου έχει διαφορετική αιτία σε κάθε γλώσσα και οφείλεται αποκλειστικά στη φύση της γλώσσας και του απαρεμφάτου στη γλώσσα αυτή. Αναλύσεις που στηρίζονται σε αυτή τη θέση αφορούν κυρίως την περίπτωση των ελληνικών, όπου η σταδιακή εξαφάνιση του απαρεμφάτου ξεκίνησε νωρίτερα σε σύγκριση με τις υπόλοιπες βαλκανικές γλώσσες. Μία τέτοια ανάλυση η ανάλυση του Jannari (1968:568-9) βάση της οποίας το απαρέμφατο είχε πολλά μειονεκτήματα όπως ήταν η απουσία προσώπου, αριθμού και χρόνου καθώς και η ασάφεια του νοήματος του πολλές φορές. Επομένως, ένας τέτοιος τύπος δεν μπορούσε να επιβιώσει από τη στιγμή που η γλώσσα μιλιέται από τη μάζα και χρειάζεται να είναι απλή ξεκάθαρη και πολλές φορές εμφατική. Έτσι όταν κάποιος έλληνας ήθελε να μιλάει με ακριβή τρόπο μετέτρεπε τους απαρεμφατικούς τύπους σε παρεμφατικούς. Άλλη ανάλυση είναι εκείνη του Tobegy ο οποίος πιστεύει ότι η αιτία της εξαφάνισης του απαρεμφάτου βρίσκεται στη μορφολογία των γλωσσών αυτών, στη φωνητική συγχώνευση του απαρεμφάτου με το 3^ο πρόσωπο παρεμφατικό τύπο.

Στην αντίπερα όχθη αυτών των αναλύσεων βρίσκονται εκείνες οι αναλύσεις που αναζητούν την αιτία εξαφάνισης του απαρεμφάτου στη γλωσσική επαφή μεταξύ των λαών των Βαλκανίων. Η γλωσσική αυτή επαφή μπορεί να είναι είτε επιστρωματική είτε υποστρωματική. Με τον όρο επιστρωματική την επιρροή μίας συγκεκριμένης γλώσσας στην περιοχή των Βαλκανίων –της ελληνικής σύμφωνα με

τον Sandfeld(1930)- ενώ με τον όρο υποστρωματική εννοούμε την επιρροή μίας προυπάρχουσας γλωσσικής κοινότητας στην περιοχή των Βαλκανίων ενώ για τον Miklosich (1868 – 1874) η υποστρωματική γλώσσα ήταν τα Θρακιώτικα ή τα Ιλαρικά. Ωστόσο, δεν υπάρχουν αποδείξεις για την ύπαρξη γλώσσας υποστρώματος.

Τις δύο αυτές εκ διαμέτρου αντίθετες θεωρίες έρχεται να καλύψει μία τρίτη, σύμφωνα με την οποία η σταδιακή εξαφάνιση του απαρεμφάτου οφείλεται ως ένα βαθμό στις επαφές μεταξύ των ανθρώπων στα Βαλκάνια. Οι μονόγλωσσες κοινότητες έγιναν πολύγλωσσες με αποτέλεσμα ορισμένες ομάδες να υποβάλλονται σε γλωσσικές αλλαγές που διαδίδονται στη γλώσσα στόχο. Η γλωσσική αυτή επαφή είχε ως αποτέλεσμα την τάση εναλλαγής μεταξύ παρεμφατικών – απαρεμφατικών τύπων σε συνδυασμό με τη δημιουργία ενός νέου μη μαρκαρισμένου τύπου μέσα από τη δημιουργία της ομοφωνίας μεταξύ παρεμφατικών – απαρεμφατικών τύπων.

Κατά τη γνώμη μου η τρίτη υπόθεση είναι η πιο σωστή καθώς είναι και εκείνη η οποία ευσταθεί ιστορικά. Με βάση τα ιστορικά δεδομένα, η εξασθένηση του απαρεμφάτου όπως και πολλών άλλων τύπων ξεκίνησε στα ελληνιστικά χρόνια καθώς την περίοδο εκείνη για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε σε έναν ευρύ γεωγραφικό χώρο μία γλώσσα και η γλώσσα αυτή ήταν η αττική διάλεκτος. Η αττική διάλεκτος υιοθετήθηκε από τους μακεδόνες βασιλείς και μεταφέρθηκε με τις κατακτήσεις του μεγάλου Αλεξάνδρου ως τις Ινδίες. Έτσι, προέκυψε η ελληνιστική κοινή. Η δημιουργία της ελληνιστικής κοινής μέσα σε συνθήκες εξάπλωσης της μακεδονικής αυτοκρατορίας είχε ως αποτέλεσμα μεγάλοι πληθυσμοί να αρχίσουν να μιλούν τα ελληνικά ως δίγλωσσοι ή ως μητρική. Κάτω από αυτές τις συνθήκες λοιπόν η γλώσσα άλλαξε γρήγορα και σε μεγάλη έκταση κυρίως όσον αφορά φαινόμενα ή δομές τις οποίες δεν διαθέτουν οι άλλες γλώσσες και τις οποίες οι ομιλητές δεν μαθαίνουν με ευκολία. Με άλλα λόγια, η γλώσσα άρχισε να απλοποιείται, να χάνει τη μορφολογία της και να μετατίθεται το κέντρο βάρους από τη μορφολογία στη σύνταξη.

Έτσι, η γλώσσα μαθαίνεται ευκολότερα καθώς η σύνταξη αποτελεί τον πρωταρχικό μηχανισμό. Στη βάση αυτή, δεν είναι τυχαίο που οι μεγαλύτερες αλλαγές στην ελληνική πραγματοποιήθηκαν σε μία εποχή κατά την οποία η γλώσσα υιοθετήθηκε από αλλόγλωσσους πληθυσμούς και μάλιστα από πολιτισμούς που δεν ανήκουν στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια αλλά στη σημιτική. Η δομή της ελληνικής γλώσσας ήταν τελείως διαφορετική από τη δική τους γλώσσα και ενδεχομένως να αντιμετώπιζαν ιδιαίτερη δυσκολία στην κατανόηση των αμαρκάριστων δομών-όπως είναι οι απαρεμφατικές- με αποτέλεσμα να τις απλοποιήσουν και να δημιουργήσουν τη μορφή που παίρνει αυτή την εποχή η ελληνική γλώσσα.

Η μορφή αυτή απλοποιήθηκε περαιτέρω κατά στη βυζαντινή εποχή και κυρίως μετά τη διάσπαση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε ανατολική και δυτική, όπου υιοθετείται ως επίσημο εργαλείο διοίκησης η ελληνική γλώσσα. Η διάσπαση των δύο αυτοκρατοριών είχε σημαντικές συνέπειες με τη δυτική ρωμαϊκή αυτοκρατορία να παραμένει λατινόφωνη μέχρι τον 5^ο αι. και την ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία ελληνόφωνη με την ελληνική γλώσσα να κυριαρχεί πάνω στις γλώσσες της ανατολικής αυτοκρατορίας. Έτσι, η γλωσσική επαφή οδήγησε σε ένα γλωσσικό σύστημα με ποικίλους ισοδύναμους συνταχτικά διαφορετικούς τύπους. Στο σημείο

αυτό, έρχονται να προστεθούν και οι μορφοφωνολογικές αλλαγές που οδήγησαν στη ταύτιση του απαρεμφάτου με το 3^ο ενικό πρόσωπο. Η αλλαγή αυτή επήλθε για λόγους εξομάλυνσης. Σύμφωνα με την ψυχολinguιστική κατά την εκμάθηση της γλώσσας το παιδί κατακτά πρώτα το 3^ο ενικό πρόσωπο ως το πιο αμαρκάριστο και ύστερα όλα τα υπόλοιπα.

Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι κατά τη διαδικασία εκμάθησης των γλωσσών στις δίγλωσσες αυτές κοινότητες, με δεδομένο ότι το παιδί κατακτά πρώτα το 3^ο ενικό πρόσωπο ως πιο αμαρκάριστο παρεμφατικό τύπο, το ταύτιζε με τον πιο αμαρκάριστο μη παρεμφατικό τύπο. Δεδομένου ότι η χρήση του απαρεμφάτου ήταν περιορισμένη στην βυζαντινή ελληνική και κατ' επέκταση άρχισε να περιορίζεται και στις γλώσσες επιρροής, το «λάθος» ταύτισης του απαρεμφάτου με το 3^ο ενικό πρόσωπο επέζησε σε συνθήκες αλληλεπίδρασης των γλωσσών, από τη στιγμή μάλιστα που δεν υπήρχε κάποιος ενιαίος εκπαιδευτικός φορέας. Έτσι, το απαρέμφοτο σταδιακά αντικαταστάθηκε από το 3^ο ενικό πρόσωπο.

Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση των ρουμανικών όπου το απαρέμφοτο μπορεί να περιορίστηκε αλλά επέζησε μέσω της δημιουργίας ενός νέου μικρού τύπου με τη προσθήκη του μορίου *a*. Η διατήρηση του απαρεμφάτου στην ρουμανική μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι οφείλεται στο γεγονός ότι η γλώσσα ανήκει στην κατηγορία των λατινικών γλωσσών και ενδεχομένως κάτι να λειτούργησε διαφορετικά στο σύστημα της που έκανε το απαρέμφοτο να επιβιώσει. Η θέση αυτή είναι θεμιτή. Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η επιρροή της βυζαντινής αυτοκρατορίας στη Ρουμανία ήταν μικρότερη σε σχέση με τις άλλες βαλκανικές ζώνες. Άρα, ήταν λογικό η γλωσσική αλληλεπίδραση να ήταν περιορισμένη τόσο ώστε να μην επέτρεψε την πλήρη εξαφάνιση του απαρεμφάτου. Παρομοίως και στην περιοχή της Σερβίας – Κροατίας λόγω της σύντομης επιρροής του Βυζαντίου σε ορισμένες περιοχές αλλά και της γεωγραφικής απομόνωσης, πολλές σερβοκροατικές διάλεκτοι διατηρούν ακόμα και σήμερα το απαρέμφοτο, τείνει βέβαια και σε αυτές να εξαφανιστεί.

Συνεπώς, διαπιστώνουμε ότι η γλωσσική επαφή και ο βαθμός της γλωσσικής επαφής και αλληλεπίδρασης είναι σημαντικός για την εξέλιξη ενός γλωσσικού φαινομένου. Όσο μεγαλύτερη είναι η αλληλεπίδραση των γλωσσών τόσο περισσότερο αυτές απλοποιούνται, ακολουθούν τη φυσική τάση εξέλιξης, γίνονται δηλαδή από συνθετικές αναλυτικές. Μπορεί ο βαθμός της αλλαγής τους να είναι διαφορετικός από γλώσσα σε γλώσσα ανάλογα με τον εσωτερικό μηχανισμό της κάθε μίας αλλά και τις εξωτερικές συνθήκες ωστόσο η ουσία είναι η ίδια και έγκειται στην απλοποίηση. Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί ότι σε όλες τις γλώσσες στις οποίες το απαρέμφοτο χάθηκε είναι γλώσσες παράλειψης υποκειμένου (*pro-drop*). Το γεγονός αυτό πρέπει να ενίσχυσε την διαδικασία εξαφάνισης του απαρεμφάτου καθώς λογικό ήταν στις γλώσσες αυτές κατά την εκμάθησή τους από αλλόγλωσσους ομιλητές να επικρατούσε μία σύγχυση ως προς τον προσδιορισμό του υποκειμένου των παρεμφατικών τύπων και στην κατανόηση του νοήματος.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε πως θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις αλλαγές που σημειώθηκαν στις γλώσσες άλλων ομάδων -πέρα της ινδοευρωπαϊκής- με τις οποίες η ελληνική ήρθε σε επαφή τόσο κατά την περίοδο της ελληνιστικής κοινής όσο και την βυζαντινή εποχή και κυρίως το πώς εξελίχθηκαν τα

απαρέμφατα και γενικότερα οι απαρεμφατικοί τύποι στις γλώσσες αυτές. Επίσης, ενδιαφερόντως θα ήταν και η ιστορική μελέτη των γερμανικών, σλαβικών και ρωμανικών γλωσσών καθώς και αυτές εμφανίζουν μία τάση εξασθένησης του απαρεμφάτου. Το σίγουρό είναι πως η φυσική τάση της απλοποίησης των δομών – εξασθένησης του απαρεμφάτου – παρουσιάζεται σε όλες τις γλώσσες και εμφανίζεται συνταχτικά στις ίδιες δομές. Επομένως, μία ευρύτερη σύγκριση των γλωσσών αυτών ίσως έδινε την απάντηση στο ερώτημα μέχρι που φτάνουν τα όρια της γλωσσικής επαφής και ποιοι εσωτερικοί μηχανισμοί επηρεάζουν σε κάθε περίπτωση έτσι ώστε να απλοποιηθεί κατά τον άλφα ή το δέλτα τρόπο μία δομή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Alexiadou Artemis & Anagnostopoulou Elena, Raising without infinitive and the role of agreement, *Dimensions of Movements. From features to remnants* 17 – 30. Amsterdam/ Philadelphia 2002: John Benjamins publishing company.

Horrocks Geoffrey, *Greek: a history of the language and its speakers*. Addison Wesley, Longman Limited 1997, Second Edition United Kingdom 2010.

Iatridou Sabine, *On nominative case assignment and a few relevant things*, MITUPL 19, University of Pennsylvania, 1988/1993.

Joseph D. Brian, *Romanian and the Balkans: some comparative perspective*, The Ohio State University, 1999.

Joseph D. Brian, *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Kramer, J. 2003: «III. Ιστορία της λατινικής γλώσσας», στο: Fritz Graf (εκδ.), *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία, τόμος Β', Ρώμη*, μτφρ. - επιμ. Δ.Ζ. Νικήτας, Αθήνα: Παπαδήμας, σ. 129-180 (*Einleitung in die Lateinische Philologie*, Stuttgart & Leipzig: Teubner 1997).

Roberts I. & Roussou A., *Syntactic change: A minimalist approach to grammaticalization*, Cambridge Studies in Linguistics, United Kingdom 2003.
Sevdali Christina, *Infinitival clauses in ancient greek: Overt and null subjects, the role of case and focus*. St. Edmund's College, University of Cambridge 2006.

Ελληνική

Καψωμένος Γ. Στυλιανός, *Από την ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλίδη), Θεσσαλονίκη 1985.

Χριστίδης Α. Φ., *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλίδη), Θεσσαλονίκη 2005.